HERCEGOVA

RAČUNICA I ČITANKA

ZA SAMOUKE

ZAGREB 1939

SELJAČKA SLOGA

HRVATSKO

SELJAČKO

PROSVJETNO

I DOBROTVORNO

DRUŽTVO

SREDIŠNJICA U ZAGREBU

Marulićev trg 12a

HERCEGOVA RAČUNICA I ČITANKA

ZA SAMOUKE

ZAGREB 1939

Prva riеč.

Ako čovjek po noći ustane iz kreveta, a nema zapaljena svietla, težko se snalazi i u svojoj sobi i u dvorištu. A kako mu je istom neugodno, ako ga mrkla noć zatekne negdje na putu, daleko od doma i sela, i to još sama samcata.

Težak je, eto, prirodni mrak. Ali još je teži duševni mrak, to jest sljepoća kod zdravih očiju.

Kao što se ne može u mraku raditi, tako se i u neznanju ne može napredovati. Danas, kad je sve uredovanje pismeno, od ministra do seoskoga starješine, u doba raznih novotarija i izuma — jedva se snalazi i školani čovjek. A pogotovo svuda zlo prolazi čovjek nepismen, jer je sliep kod očiju. On svoje neznanje preskupo plaća naročito onda, kad padne u ruke bezdušnomu i prepredenomu izrabljivaču.

Štete od toga imaju ne samo pojedinci — to jest oni, koji su nepismeni — nego i čitav narod. Nepismenost mu smanjuje ugled pred svietom!...

Zato je prošle godine sam predsjednik dr Maček pozvao čitav hrvatski narod, da pođe u boj — protiv nepismenosti... I on je pošao!

Na taj poziv dra Mačka naučilo je prve godine sto tisuća (100.000) nepismenih čitati i pisati. Taj će se rad nastaviti, dok bude nepismenih Hrvata. Brat uči brata, sestra sestru, susjed susjeda. Provodi se i prosvjetna samopomoć seljaka...

A nije dosta proučiti Abecedarku i naučiti čitati. To je samo kao neko sjeme znanja. I kao što sjeme tek u plodnoj zemlji i uz marljiv rad donosi plod, tako će i pismen čovjek imati koristi istom onda, ako nastavi čitati dobre knjige.

Zato poslije Abecedarke dolazi evo: Računica i Čitanka za samouke.

Iz ove knjige može učiti pojedinac čovjek ili mladić, odnosno žena ili djevojka. Ali još je bolje, ako uče i čitaju zajedno dva, tri, četiri ili pet. Dobro je, da među njima bude i takvih, koji su svršili pučku školu. Neka na taj način svoje znanje obnove, odnosno popune.

Najbolje će biti, ako uzmu svaki dan jednu stranu računa i dvije strane štiva.

Ako nešto ne razumiju, neka samo to zapišu i u pismu pitaju, mi ćemo im opet u pismu raztumačiti ili u drugom izdanju knjigu popuniti, odnosno popraviti.

Neka i ova Računica i Čitanka za samouke postane narodna seljačka knjiga, kao što je to Abecedarka već postala.

Urednici: RUDOLF HERCEG, IMBRO ŠTIVIĆ.

RAČUNICA

Nešto o računanju.

Nema čeljadeta u kući, koje ne mora brojiti i računati: pastir mora brojiti svoje stado i znati, koliko ima velikih i malih glava; domaćica broji živad, a kadkada i jaja, da zna, koliko će ostaviti za nasad, a koliko za prodaju; i napokon gospodar mora ne samo brojiti sve: stoku, živad, žito, vino, krmu itd., nego mora razmišljati, to jest računati, što će od toga ostaviti, a što prodati, i koliko će za to moći dobiti i koliko će smjeti potrošiti. Dakle svatko, od pastira do gospodara, mora brojiti i računati. Ako to ne čini, tomu gospodarstvo ne napreduje, nego nazaduje.

Naš sviet obično računa u glavi. Ali to nije dosta u današnje doba, kad treba kadkada brojiti ne samo na stotine, nego i na tisuće, kad ima raznovrstnih mjera i vaga, i kad se razračunava ne samo na dinare, nego i na pare. Svuda, kuda dođeš, kupovao ili prodavao, moraš znati računati, i to točno i okretno računati. Ako to ne znaš, možeš lako biti prevaren od bezdušnih ljudi, koji baš najviše stiču na neukosti seljačkoga svieta.

A može li se naučiti okretno računati?

Može, samo treba imati volje i strpljivosti. Tko uzme ovu Računicu i svaki dan ju sabrano čita i ujedno se olovkom vježba na papiru, — može i sam polagano naučiti sve račune. Ako pak nađe pomagača, koji će mu neke stvari protumačiti i dalje ga uputiti, onda može upravo igrajući se proučiti ovu Računicu.

Ako naše žene znadu odtkati i najljepše borane ručnike i izvezti najkićenije skute, a naši muževi znadu načiniti tkalački stan i drugo gospodarsko oruđe, — zar oni ne bi mogli naučiti i pismeno sbrajati, oduzimati, množiti i dieliti?

Mogu, samo se treba odmah primiti učenja!

A kako će našim ljudima biti milo, kad budu znali ne samo svakovrstne brojeve pročitati i napisati, nego i sve izračunati u svojem gospodarstvu. Od toga će biti svagdje velike koristi, a nigdje štete. Kod računanja možda najviše vriedi ona mudra rieč:

Znanje — imanje.

PRVI DIO.

Brojenje do 10.

Starješina jedne zadruge brojio je svoje ukućane:

1 2 3 4 5 6 7
jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam,
8 9 10
osam, devet, deset.

Broji i ti, koliko vas ima u kući! Koliko muževa? Koliko žena? Koliko djece? Napiši to brojkama! Napiši redom brojeve od 1 do 10! Koliko imaš prsta na obadvie ruke? Broji ih redom: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

Računanje do 10.

Prvi primjer: U jednoj kući bilo je 7 (sedam) ljudi, a k njima dođoše još 2 (dva) susjeda. Koliko je bilo onda ljudi u toj kući?

Bilo je: $7 + 2 = 9$

To se čita: sedam i (više) dva jest devet.

Dakle, kod računanja + (križić) se čita: **i** ili više, a dva poteza: **jest** ili **jednako.**

Drugi primjer: Kad su se susjedi vraćali kući, izprate ih dva ukućana. Koliko je ljudi tada ostalo u kući?

Ostalo je: 9 — 4 = 5

Čita se: devet manje četiri jest pet.

Kod računanja znak — čita se: m a n j e.

Izračunaj i napiši ovaj mali račun: Domaćica načini 5 sirova i metne ih u sušionicu, gdje je već bilo 5 komada. Koliko je sirova sada u sušionici?

5 + 5 =

Drugi dan proda domaćica 3 sira. Koliko ih je još ostalo?

10 — 3 =

Izračunaj na pamet, a onda i napiši brojevima:

1 + 8 =	2 + 2 =	3 — 1 =	9 — 6 =
4 + 6 =	5 + 4 =	6 — 4 =	1 + 7 =
7 + 3 =	6 + 2 =	3 — 2 =	10 — 8 =

Brojenje do 20.

Domaćica je brojila kokoši:

1 2 3 4 5 6 7 8 9
jedna, dvie, tri, četiri, pet, šest, sedam, osam, devet,
10 11 12 13 14
deset, jedanaest, dvanaest, trinaest, četrnaest,
15 16 17 18
petnaest, šestnaest, sedamnaest, osamnaest,
19 20
devetnaest, dvadeset

— i našla, da su sve kokoši u dvorištu.

Izbroji i ti sve svoje prste na rukama i na nogama! Napiši brojeve od 1 do 20!

Računanje do 20.

Primjer: Baka donese jabuka i dade ih svojoj unučadi. Svakomu od devetero djece dade po 2 komada. Koliko je jabuka doniela?

Doniela je:

2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 = 18 jabuka.

Da ne moramo **9 puta** reći ili napisati brojku 2 i tada sve to sbrajati, mi ćemo to ukratko napisati ovako:

9 × 2 = 18

Čita se: devet puta dva jest osamnaest.

Baka je, eto, doniela 18 jabuka i razdielila na devetero djece, pa je svako diete dobilo dvie jabuke.

To se može napisati ovako:

18 : 9 = 2

Čita se: osamnaest razdieljeno s devet jest dva.

Treba zapamtiti množenje i dieljenje do 20!

1 × 2 = 2	jedan put dva jest dva
2 × 2 = 4	dva puta dva jest četiri
3 × 2 = 6	tri puta dva jest šest
4 × 2 = 8	četiri puta dva jest osam
5 × 2 = 10	pet puta dva jest deset
6 × 2 = 12	šest puta dva jest dvanaest
7 × 2 = 14	sedam puta dva jest četrnaest
8 × 2 = 16	osam puta dva jest šestnaest
9 × 2 = 18	devet puta dva jest osamnaest
10 × 2 = 20	deset puta dva jest dvadeset
2 : 2 = 1	dva razdieljeno na dva jest jedan
4 : 2 = 2	četiri razdieljeno na dva jest dva
6 : 2 = 3	šest razdieljeno na dva jest tri
8 : 2 = 4	osam razdieljeno na dva jest četiri
10 : 2 = 5	deset razdieljeno na dva jest pet
12 : 2 = 6	dvanaest razdieljeno na dva jest šest
14 : 2 = 7	četrnaest razdieljeno na dva jest sedam
16 : 2 = 8	šestnaest razdieljeno na dva jest osam
18 : 2 = 9	osamnaest razdieljeno na dva jest devet
20 : 2 = 10	dvadeset razdieljeno na dva jest deset.

P a m t i: Kad se što kupuje i prodaje, plaća se dinarima. Ima komada od 1 dinar, 2 dinara, 10 dinara, 20 dinara i tako dalje (itd.).

V j e ž b a. Koliko je to dinara: 4 komada po 2 dinara i 1 komad po 10 dinara?

Gospodar izplati težakinju i dade joj 5 komada po 2 dinara i 6 komada po 1 dinar. Koliko je dinara primila težakinja?

Što je par, a što tucet?

Kad su dvie stvari iste vrsti jedna uz drugu, onda se to kaže p a r. Tako imamo: par čarapa, par opanaka, par volova, par pilića itd. Dakle, par ima 2 komada.

Ako je 12 komada zajedno, kaže se t u c e t, na primjer (na pr.) tucet olovaka, tucet puceta, tucet košulja itd.

1 tucet ima 12 komada, a 6 pari.

Što je to polovina?

Ako razkolimo orah, dobit ćemo dva jednaka diela, t. j. dvie polovine. Isto tako dobit ćemo dvie polovine, ako razrežemo po sredini kruh, jabuku itd. Kod računanja se 1 polovina piše ovako: $\frac{1}{2}$ Jedno cielo ima dvie polovine. Piše se: $1 = \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$, a govori se: 1 cielo jest 1 polovina i 1 polovina, ili: $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$; jedna polovina i jedna polovina jest jedno cielo.

V j e ž b a: Koliko komada ima $\frac{1}{2}$ para?
Koliko komada ima $\frac{1}{2}$ tuceta?
Koliko pari ima $\frac{1}{2}$ tuceta?
Koliko polovina ima 1 cielo, 5 cielih, 8 cielih, 3 ciela?

Brojenje i računanje do 30.

Domaćica je nabrojila 20 kokoši i nastavila brojiti piliće: 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30.

Kad znademo brojiti do 30, naučit ćemo lako i računati do 30. Na primjer: Neka žena donese jabuka na trg. Ona načini 10 hrpica, a u svaku hrpicu metne 3 jabuke. Koliko je jabuka doniela na trg?

$3 + 3 + 3 + 3 + 3 + 3 + 3 + 3 + 3 + 3 = 30$

ili ukratko: $10 \times 3 = 30$

(deset puta tri jest trideset)

To znači, ako je 30 jabuka razdielila na 10 kupova, onda su u svakom kupu bile 3 jabuke, ili ukratko:

$30 : 10 = 3$

(trideset razdieljeno na deset jest tri)

Upamti:

$1 \times 3 = 3$	$3 : 3 = 1$
$2 \times 3 = 6$	$6 : 3 = 2$
$3 \times 3 = 9$	$9 : 3 = 3$
$4 \times 3 = 12$	$12 : 3 = 4$
$5 \times 3 = 15$	$15 : 3 = 5$
$6 \times 3 = 18$	$18 : 3 = 6$
$7 \times 3 = 21$	$21 : 3 = 7$
$8 \times 3 = 24$	$24 : 3 = 8$
$9 \times 3 = 27$	$27 : 3 = 9$
$10 \times 3 = 30$	$30 : 3 = 10$

Što se zove trećina?

Ako mi cielu stvar razdielimo na tri jednaka diela, onda se svaki dio zove jedna trećina. Kod računanja se jedna trećina piše ovako: $\frac{1}{3}$.

$\frac{1}{3} + \frac{1}{3} + \frac{1}{3} = \frac{3}{3} = 1.$

To se govori: jedna trećina i jedna trećina i jedna trećina jesu tri trećine ili jedno cielo.

V j e ž b a: Koliko trećina ima 5 cielih, 2 ciela, 9 cielih?
Koliko komada ima $\frac{1}{3}$ tuceta?
Majka je imala 27 jaja. Od toga je potrošila $\frac{1}{3}$
Koliko joj je jaja još ostalo?

Brojenje i računanje do 40.

Gospodar je nabrojio u svom voćnjaku 30 voćaka i broji dalje:

31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40 voćaka.

Između tih voćaka ima 3 mlade jabuke, 5 mladih šljiva, 1 mlada trešnja i 8 mladih krušaka. Koliko ima mladih voćaka?

$$3 + 5 + 1 + 8 =$$

Koliko je prema tom starih voćaka?

$$40 - 17 =$$

Susjed ima 29 starih i 7 mladih voćaka. Koliko svega?

$$29 + 7 =$$

Ako su voćke u 9 redova, a u svakom redu po 4 voćke, koliko je to komada?

$$4 + 4 + 4 + 4 + 4 + 4 + 4 + 4 + 4 = 36$$

ili ukratko: $9 \times 4 = 36$

(devet puta četiri jest trideset i šest)

Dakle, ako je 36 voćaka bilo razdieljeno na 9 redova, onda su u svakom redu bile 4 voćke.

36 : 9 = 4 (trideset i šest razdieljeno na devet jest četiri.)

Upamti:

1 × 4 = 4	4 : 4 = 1
2 × 4 = 8	8 : 4 = 2
3 × 4 = 12	12 : 4 = 3
4 × 4 = 16	16 : 4 = 4
5 × 4 = 20	20 : 4 = 5
6 × 4 = 24	24 : 4 = 6
7 × 4 = 28	28 : 4 = 7
8 × 4 = 32	32 : 4 = 8
9 × 4 = 36	36 : 4 = 9
10 × 4 = 40	40 : 4 = 10

Što je četvrtina?

Ako se kruh razreže po sredini, dobiju se dvie polovine; a ako se opet svaka polovica razreže po sredini, dobiju se svega četiri komada ili četiri četvrtine. To se brojkama piše ovako:

$$\frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4} = 1.$$

Govori se: jedna četvrtina i jedna četvrtina i jedna četvrtina i jedna četvrtina jest jedno cielo.

V j e ž b a: Koliko se četvrtina može načiniti iz 9 kruhova?
Koliko je komada $\frac{1}{4}$ tuceta?

Računanje do 50.

$$5 + 5 + 5 + 5 + 5 + 5 + 5 + 5 + 5 + 5 = 50$$

ili: 10 × 5 = 50 (deset puta pet jest petdeset)

1 × 5 = 5	5 : 5 = 1
2 × 5 = 10	10 : 5 = 2
3 × 5 = 15	15 : 5 = 3
4 × 5 = 20	20 : 5 = 4
5 × 5 = 25	25 : 5 = 5
6 × 5 = 30	30 : 5 = 6
7 × 5 = 35	35 : 5 = 7
8 × 5 = 40	40 : 5 = 8
9 × 5 = 45	45 : 5 = 9
10 × 5 = 50	50 : 5 = 10

Ako se ciela stvar razdieli na 5 jednakih dielova, onda se svaki taj dio zove petina. Kod računanja piše se to ovako:

$$\frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} = 1.$$

Računanje do 60.

$$6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 60$$

ili: 10 × 6 = 60 (deset puta šest jest šestdeset)

1 × 6 = 6	6 : 6 = 1
2 × 6 = 12	12 : 6 = 2
3 × 6 = 18	18 : 6 = 3
4 × 6 = 24	24 : 6 = 4
5 × 6 = 30	30 : 6 = 5
6 × 6 = 36	36 : 6 = 6
7 × 6 = 42	42 : 6 = 7
8 × 6 = 48	48 : 6 = 8
9 × 6 = 54	54 : 6 = 9
10 × 6 = 60	60 : 6 = 10

Upamti: jedno cielo ima šest šestina
ili: $1 = \frac{1}{6} + \frac{1}{6} + \frac{1}{6} + \frac{1}{6} + \frac{1}{6} + \frac{1}{6}.$

Računanje do 70.

Ako tjedan ima 7 dana, koliko dana ima 10 tjedana?

$7 + 7 + 7 + 7 + 7 + 7 + 7 + 7 + 7 + 7 = 70$

ili:

$10 \times 7 = 70$

(deset puta sedam jest sedamdeset)

Upamti:

$1 \times 7 = 7$	$7 : 7 = 1$
$2 \times 7 = 14$	$14 : 7 = 2$
$3 \times 7 = 21$	$21 : 7 = 3$
$4 \times 7 = 28$	$28 : 7 = 4$
$5 \times 7 = 35$	$35 : 7 = 5$
$6 \times 7 = 42$	$42 : 7 = 6$
$7 \times 7 = 49$	$49 : 7 = 7$
$8 \times 7 = 56$	$56 : 7 = 8$
$9 \times 7 = 63$	$63 : 7 = 9$
$10 \times 7 = 70$	$70 : 7 = 10$

Jedno cielo ima sedam sedmina.

$\frac{1}{7} + \frac{1}{7} + \frac{1}{7} + \frac{1}{7} + \frac{1}{7} + \frac{1}{7} + \frac{1}{7} = \frac{7}{7} = 1$

Vježba. Koliko je to dana $\frac{1}{7}$ tjedna, $\frac{3}{7}$ tjedna?

Računanje do 80.

$8 + 8 + 8 + 8 + 8 + 8 + 8 + 8 + 8 + 8 = 80$

ili:

$10 \times 8 = 80$

(deset puta osam jest osamdeset)

Upamti:

$1 \times 8 = 8$	$8 : 8 = 1$
$2 \times 8 = 16$	$16 : 8 = 2$
$3 \times 8 = 24$	$24 : 8 = 3$
$4 \times 8 = 32$	$32 : 8 = 4$
$5 \times 8 = 40$	$40 : 8 = 5$
$6 \times 8 = 48$	$48 : 8 = 6$
$7 \times 8 = 56$	$56 : 8 = 7$
$8 \times 8 = 64$	$64 : 8 = 8$
$9 \times 8 = 72$	$72 : 8 = 9$
$10 \times 8 = 80$	$80 : 8 = 10$

Jedno cielo ima osam osmina.

Piše se: $\frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} = 1.$

Računanje do 90.

$9 + 9 + 9 + 9 + 9 + 9 + 9 + 9 + 9 + 9 = 90$

ili:

$10 \times 9 = 90$

(deset puta devet jest devetdeset)

Upamti:

$1 \times 9 = 9$	$9 : 9 = 1$
$2 \times 9 = 18$	$18 : 9 = 2$
$3 \times 9 = 27$	$27 : 9 = 3$
$4 \times 9 = 36$	$36 : 9 = 4$
$5 \times 9 = 45$	$45 : 9 = 5$
$6 \times 9 = 54$	$54 : 9 = 6$
$7 \times 9 = 63$	$63 : 9 = 7$
$8 \times 9 = 72$	$72 : 9 = 8$
$9 \times 9 = 81$	$81 : 9 = 9$
$10 \times 9 = 90$	$90 : 9 = 10$

Ako se ciela stvar razdieli na devet jednakih dielova, onda se svaki dio zove devetina. Jedna devetina piše se ovako:

$\frac{1}{9}$

Računanje do 100.

$10 + 10 + 10 + 10 + 10 + 10 + 10 + 10 + 10 + 10 = 100$

ili:

$10 \times 10 = 100$

(deset puta deset jest sto)

Upamti:

$1 \times 10 = 10$	$10 : 10 = 1$
$2 \times 10 = 20$	$20 : 10 = 2$
$3 \times 10 = 30$	$30 : 10 = 3$
$4 \times 10 = 40$	$40 : 10 = 4$
$5 \times 10 = 50$	$50 : 10 = 5$
$6 \times 10 = 60$	$60 : 10 = 6$
$7 \times 10 = 70$	$70 : 10 = 7$
$8 \times 10 = 80$	$80 : 10 = 8$
$9 \times 10 = 90$	$90 : 10 = 9$
$10 \times 10 = 100$	$100 : 10 = 10$

Deseti dio jednoga cieloga zove se desetina, a piše se ovako: $\frac{1}{10}$.

Brojevi od 1 do 1.000.

Gospodar proda svinju za tisuću dinara: polovicu mu izplati mesar u komadima po 10 dinara, a ostalo u novčanicama od 100 dinara. On broji naglasujući s t o t i c e:

10,	20,	30,	40,	50,	60,
deset,	dvadeset,	trideset,	četrdeset,	petdeset,	šestdeset,

70,	80,	90,	100,
sedamdeset,	osamdeset,	devetdeset,	s t o,
110,	120,	130,	140,
sto i deset,	sto i dvadeset,	sto i trideset,	sto i četrdeset,
150,	160,	170,	180,
sto i petdeset,	sto i šestdeset,	sto i sedamdeset,	sto i osamdeset,

190,	200,
sto i devetdeset,	d v i e s t o t i n e,

210,	220,	230,
dvjesta i deset,	dvjesta i dvadeset,	dvjesta i trideset,
240,	250,	260,
dvjesta i četrdeset,	dvjesta i petdeset,	dvjesta i šestdeset,
270,	280,	290,
dvjesta i sedamdeset,	dvjesta i osamdeset,	dvjesta i devetdeset,

300,
t r i s t o t i n e,

310,	320,	330,
tri stotine i deset,	tri stotine i dvadeset,	tri stotine i trideset,
340,	350,	360,
tri stotine i četrdeset,	tri stotine i petdeset,	tri stotine i šestdeset,

370,	380,
tri stotine i sedamdeset,	tri stotine i osamdeset,

390,	400,
tri stotine i devetdeset,	č e t i r i s t o t i n e,
410,	420,
četiri stotine i deset,	četiri stotine i dvadeset,
430,	440,
četiri stotine i trideset,	četiri stotine i četrdeset,
450,	460,
četiri stotine i petdeset,	četiri stotine i šestdeset,
470,	480,
četiri stotine i sedamdeset,	četiri stotine i osamdeset,
490,	500,
četiri stotine i devetdeset,	p e t s t o t i n a.

Prebrojivši kovani novac nastavlja brojiti novčanice:

600,	700,	800,
šest stotina,	sedam stotina,	osam stotina,

900,	1000.
devet stotina,	tisuća ili hiljada.

V j e ž b a. Broji redom od 100 do 200! (Sto jedan, sto dva ...)

Broji desetice od 200 do 300! (Dvie stotine i deset, dvie stotine i dvadeset ...)

Napiši redom brojeve od 320 do 330!

Broji od 400 do 500, od 700 do 800!

Pročitaj ove brojeve: 123, 101, 275, 442, 798, 954, 815, 1.000, 360, 509!

Napiši brojkama ove brojeve: dvie stotine trideset i dva; četiri stotine i dvanaest; sedam stotina petdeset i tri; osam stotina i sedam!

DRUGI DIO.

Mjere.

Danas se može sve izmjeriti. Kažu mudri ljudi, da se može izmjeriti i snaga i pamet. Dobro bi bilo, kad bi se moglo izmjeriti i poštenje!

Ali pustimo šalu! Sbilja, u životu između ljudi, osobito u trgovini, trebaju razne mjere, jer ne kaže se badava: Mjera — vjera! Pa zato ćemo mi u ovoj računici zapisati glavne mjere, a vi ćete ih ne samo pročitati, nego i zapamtiti.

1. Novac.

Koliko je koja stvar vriedna, to izkazujemo, to jest (t. j.) mjerimo novcem, na primjer: Knjiga stoji 12 (dvanaest) dinara, za opanke je plaćeno 90 (devetdeset) dinara, junac je prodan za 465 (četiri stotine šestdeset i pet) dinara, kuća vriedi 20.000 (dvadeset tisuća) dinara itd.

Svaka država ima svoj novac: Jugoslavija dinar, Italija liru, Njemačka marku, Sjeverna Amerika dolar itd.

Kod nas je novčana jedinica dinar. Dinar se bilježi kraće ovako: 1 d, a dieli se na 100 para (p).

U prometu su dvie vrsti novca: od kovine i papira.

Od kovine su: 25 p, $\frac{1}{2}$ (pol) d, 1 d, 2 d, 10 d, 20 d i 50 d. Od papira su: 100 d, 500 d i 1.000 d. Papirni novac zove se još: novčanica ili banknota.

Vježba.

1) Prosudi, koliko vriedi vaša kuća, zemlja, stoka (blago, marva)! Pitaj onda još nekoga, jesi li dobro procienio!

2) Koliko ima dinara u 100 para, u 400 para, u 2.000 para, u 10.000 para?

3) Koliko dinara ima u 3 hiljadarke, u 2 hiljadarke i 7 stotinarki?

4) Koliko treba komada od 25 para, da vriedi kao 1 dinar, kao 5 dinara, kao 10 dinara, kao stotinarka, kao hiljadarka?

5) Sa koliko bi desetica ili komada od 10 dinara mogao izplatiti300 d, 450 d, 960 d?

6) Sa koliko bi stotinarki mogao izplatiti 1.000 d, 2.000 d, 3.000 d, 4.500 d?

7) Ako razmieniš deseticu (komad od 10 d) u same 25-paraše, koliko ćeš ih dobiti?

2. Mjera za dužine.

Ako hoćemo znati, koliko je što dugo, široko, visoko, duboko i debelo, onda mjerimo metrom. Metar su uveli prvi Francezi (godine 1.790.). Njihovi učeni mjernici izmjerili su tada jedan dio Zemlje, pa su uzeli kao jedinicu za mjerenje metar, koji iznosi 40,000.000 (četrdesetmilijuntni) dio jednoga (pomišljenoga) kruga, koji opasuje Zemlju od sjevera prema jugu. Dakle, pojas ili obseg Zemlje iznosi 40,000.000 (četrdeset milijuna) metara ili 40.000 (četrdeset tisuća) kilometara.

Ta prva francezka mjera ili metar načinjena je od neke fine i čvrste kovine (od platine) i čuva se u Parizu.

Od metra je manji decimetar, centimetar i milimetar.

Metar (1 m) ima 10 decimetara (dm), 100 centimetara (cm), 1.000 milimetara (mm).

Od metra je veći dekametar, hektometar, kilometar i mirijametar. Dekametar (Dm) = 10 m, hektometar (hm) = 100 m, kilometar (km) = 1.000 m, mirijametar (Mm) = 10.000 m ili 10 km.

Vježba:

1) Uzmi metar i pogledaj dobro, koliko je dug 1 dm, 1 cm, 1 mm!

2) Načini sebi štap od metra i razdieli ga na decimetre!

3) Koliko si visok?

4) Izmjeri dužinu, širinu i visinu vaše sobe; zatim širinu vašega dvorišta! Sve dobro zapamti! A da bolje zapamtiš, zapiši!

5) Koliko je kilometara do susjednoga sela, do grada?

3. Mjerenje vremena.

Tri su glavne jedinice za mjerenje vremena: godina, dan i sat.

Godina se zove ono vrieme, što treba po prilici naša Zemlja, dok obiđe oko Sunca.

Svake 3 godine uzastopce imaju po 365 dana i zovu se proste godine. Svaka četvrta godina ima 366 dana i zove se prestupna godina. Godina 1936. bila je prestupna, i opet će biti prestupna godina: 1.940., 1.944., 1.948., 1.952. itd.

Dan se zove ono vrieme, što prođe, dok se naša Zemlja sama oko sebe okrene ili kako to drugčije kažu: dok se Zemlja okrene oko svoje osovine.

Dan ima 24 sata. U običnom životu računaju se sati ili ure od ponoći do podne (1 do 12) i opet od podne do ponoći (1 do 12), ali na željeznicama se sati računaju od ponoći do ponoći. Tako, ako piše: vlak polazi u 2 sata, to je iza ponoći; ako piše: u 9 sati, to je u jutro; a ako piše: u 21 sat, to je devet u večer.

Veća jedinica od dana jest tjedan (sedmica). Tjedan ima 7 dana, a zovu se redom: ponedjeljak, utorak, srieda, četvrtak, petak, subota, nedjelja.

Godina se dieli na 12 mjeseci. Svaki mjesec nema jednak broj dana: jedni po 30, drugi po 31, a veljača 28 dana. (U prestupnoj godini ima veljača 29 dana.)

Mjeseci se zovu: 1. siečanj ili januar (31 dan), 2. veljača ili februar (28 dana), 3. ožujak ili mart (31 dan), 4. travanj ili april (30 dana), 5. svibanj ili maj (31 dan), 6. lipanj ili juni (30 dana), 7. srpanj ili juli (31 dan), 8. kolovoz ili august (31 dan), 9. rujan ili septembar (30 dana), 10. listopad ili oktobar (31 dan), 11. studeni ili novembar (30 dana), 12. prosinac ili decembar (31 dan).

Prvo ime svakoga nabrojenoga mjeseca jest hrvatsko, a drugo dolazi od Rimljana ili Latina, dakle iz latinskoga jezika.

U trgovini se sbog lakšega računanja uzima svaki mjesec po 30 dana. Prema tomu trgovačka godina ima: 30 × 12 = 360 dana.

Kad označimo dan, mjesec i godinu nekoga događaja, to se kaže: datum. Na primjer: Stjepan Radić rodio se 11. lipnja 1871. Tim smo kazali datum rođenja Stjepana Radića.

Godine brojimo od rođenja Isusova (Kristova).

100 godina zove se stoljeće. Mi živimo u dvadesetom (20.) stoljeću ili u 20. vieku.

Svaki sat je razdieljen na 60 jednakih dielova, koji se zovu časovi ili minute. Svaka minuta ima 60 sekunda ili časaka.

Vježba:

1) Ako još ne znaš, nauči se od nekoga pokazivati na sat! Motri točno kazaljku za sekunde, za minute i za sate! Koja kazaljka ide najbrže?

2) Napiši i zapamti datum svoga rođenja!

3) Kojega je datuma Božić, Sveta Tri Kralja, Petrovo, Velika Gospa, Svi Sveti?

4) Zapamti, da je dr (doktor) Ante Radić umro 10. veljače 1919.

5) Kad je umro Stjepan Radić?

6) Koliko sat ima minuta, 2 sata, 5 sati, 10 sati, 12 sati?

7) Koliko ti imaš punih godina? Bi li znao izračunati, koliko je to mjeseci?

4. Mjere za tekućine.

Tekućine (vodu, mlieko, vino, rakiju, pivo, petrolej, ulje itd.) mjerimo litrom. Litar se bilježi sa l.

Manje od litra je decilitar (dl). 1 l = 10 dl

Veće od litra je hektolitar (hl). 1 hl = 100 l

Stara je mjera: akov (vjedro) = 56 l.

Osim tekućina možemo litrom mjeriti žito, brašno, sitno voće itd. Stara mjera za žitarice jest mjerov ili vagan = 60 l.

Svaka bačva ili bure mora biti po propisu baždarena, t. j. na bačvi mora biti žigom napisano, koliko ima litara. To mjerenje i označivanje bačava obavlja se kod baždarskih ureda, koji se nalaze u svakom gradu.

Vježba:

1) Ako imate koju bačvu, pogledaj, koliko drži litara!

2) Koliko litara ima vaš najveći lonac?

3) Koliko litara mlieka dade vaša krava na dan, na tjedan, na mjesec, na godinu?

4) Koliko ste imali mjerova (vagana) krumpira?

5. Mjere za težinu.

Jedinica za mjerenje težine jest kilogram (1 kg). Toliko je upravo težak 1 litar vode.

Manja težina od kilograma jest dekagram (dkg) i gram (g). 1 kilogram ima 100 dekagrama, a 1.000 grama. To se kod računanja piše ovako: 1 kg = 100 dkg, 1 kg = 1.000 g.

Na kilograme i dekagrame se važe u dućanu i u mesnici. Na grame se važu pisma na pošti i liekovi u ljekarni.

U ljekarni se upotrebljavaju još manje težine od grama. To su decigram (dg), centigram (cg) i miligram (mg).

Veća mjera od kilograma jest kvintal (q) ili metarski cent (mtc). Jedan kvintal ima sto kilograma. To se napiše ovako: 1 q = 100 kg.

Za mjerenje velikih tereta, na pr. na lađama, na željeznicama, upotrebljava se tona (t). Jedna tona drži tisuću kilograma ili deset kvintala. To se napiše ovako: 1 t = 1.000 kg, 1 t = 10 q. Na mnogim mostovima piše: 3, 5, 8 t. To znači, da most može podnesti kola težka 3, 5 ili 8 tona.

Kadkad se velike težine mjere i na vagone. Kad se na primjer kaže: vagon robe, to je isto, kao da se kaže: 10 tona ili 100 kvintala ili 10.000 kilograma. Doduše, u neke željezničke vagone može se natovariti i do 15 tona robe.

Na čem se određuje težina?

Težina se određuje na vagi. To znači, kad hoćemo znati, koliko je što težko, moramo ga metnuti na vagu, t. j. vagati.

Ima raznih vaga. Najosjetljivija je analitička vaga. Takva se vaga upotrebljava samo u radionicama učenjaka, gdje oni točno iztražuju i važu ne samo na grame, nego i na miligrame, to jest tisući dio 1 grama, i mogu — štono se kaže — vagnuti svaku dlaku.

Poštanske male vage važu pisma na grame, a veće vage važu pakete na kilograme.

U ljekarnama su također vrlo osjetljive vage, i tamo se važe najviše na grame, kadkad i na decigrame i centigrame, a riedko kada na dekagrame i kilograme.

U dućanima su obične vage sa zdjelicama, od kojih se u jednu zdjelicu meće roba, a u drugu uteg — tako, da su zdjelice u ravnoteži. Da su zdjelice u ravnoteži, pokazuje jezičac u sredini vage. Na takve vage važe se na kilograme i dekagrame.

Za vaganje većih tereta (brašna, žita itd.) upotrebljava se decimalna vaga. Ta je vaga udešena tako, da se meće 10 puta manji uteg nego teret. Na primjer, ako metneš uteg od 6 kg, i vaga dođe u ravnotežu, to znači: teret je težak 60 kg, jer 10 × 6 kg = 60 kg; ako je vaga u ravnoteži sa 9 kg 20 dkg, onda je teret težak 92 kg, jer 10 × 9 kg = 90 kg, 10 × 20 dkg = 200 dkg ili 2 kg, a 90 kg + 2 kg = 92 kg.

Na sajmištima i na željezničkim postajama postavljene su vage, na kojima se mogu vagati kola, stoka, vagoni itd. Takva je vaga sagrađena tako, da je dosta uzeti sto puta manji uteg odnosno silu, nego što je teret, da bude vaga u ravnoteži. Takve velike vage zovu se mostne vage.

Vježba:

1) Pogledaj vagu u dućanu, u mlinu, na pošti, u ljekarni, na sajmištu! Zamoli nekoga, da ti sve raztumači!

2) Uzmi na ruku uteg od 1 grama (1 g), 1 dekagrama (1 dkg), 5 dekagrama (5 dkg), 10 dekagrama (10 dkg), 20 dekagrama (20 dkg), 1 polovinu kilograma ($\frac{1}{2}$ kg), 1 kilogram (1 kg), 2 kilograma (2 kg), 5 kilograma (5 kg), 10 kilograma (10 kg), i zapamti težinu svakoga utega!

3) Ako se nisi već vagao, vagni se! Po zdravstvenim propisima morao bi čovjek imati toliko kilograma, koliko ima kod svoje visine centimetara iznad metra. Na primjer, ako si visok 168 cm, to moraš imati 68 kg. Doduše, dva tri kilograma smije biti više ili manje, to ne smeta ništa. Ali ako si na primjer visok 182 cm, a imaš samo 64 kg, onda nešto nije u redu: ili si bolestan, ili malo jedeš, ili prenaporno radiš, ili spavaš u vlažnoj sobi u nečistu zraku.

4) Prosudi, koliko su težki vaši volovi, vaše krave, vaše svinje!

5) Moraš znati, koliko su težka vaša kola! Kad u ljetu natovariš voz siena, prosudi, koliko je taj voz težak!

6) Koliko je po prilici težak mjerov (vagan) kukuruza, mjerov krumpira, mjerov zobi?

TREĆI DIO.

Što je brojka, a što broj?

Kad ja napišem 45 (četrdeset i pet), to sam napisao jedan broj. Taj broj ima dvie brojke, i to: 4, 5. Ako ja napišem: 4.321 (četiri tisuće tri stotine dvadeset i jedan), onda sam opet napisao jedan broj, ali taj broj ima sada četiri brojke: 4, 3, 2, 1.

Dakle, drugo je broj, a drugo brojka ili cifra. Brojeva se može zamisliti i napisati, koliko hoćeš i koliko znaš; od 1 pa do neizmjernosti, a brojaka ima samo devet, i to: **1, 2, 3 4, 5, 6, 7, 8, 9.**

Uz ovih devet brojaka, koje vrijede, ima još jedna brojka, koja ne vrijedi: to je **0** (ništica). Naročito ne vriedi **0** onda, kad stoji sama ili kad je napisana pred drugim brojkama, ali ako stoji iza brojke, tada ona brojki pred sobom povećava vriednost deset puta. Na primjer, ako ja napišem 08, to se čita: osam, ali ako ja napišem 80, to se čita osamdeset. Napišem li: 706, čitam: sedam stotina i šest, jer ovdje ona ništica stoji na mjestu desetica, koje nisu spomenute.

Vježba:

1) Napiši redom svih devet brojaka i još ništicu!

2) Koliko broj 1.111 (tisuću sto jedanaest) ima brojaka?

3) Koja brojka sama za sebe najviše vriedi, koja najmanje?

Odakle brojke?

Iz starih se knjiga saznaje, da su brojke izmudrili neki indijski učenjaci, tamo daleko u južnoj Aziji. Od tih Indijaca naučili su brojke Arapi, pa kad su Arapi došli u Evropu, i tu — naročito u Španjolskoj — skoro 800 godina vladali, poprimili su indijske brojke i Evropljani. Ali kako su Evropljani naučili pisati nove brojke ravno od Arapa, zovu se one još i danas arapske brojke.

Danas se na cielom svietu računa samo arapskim brojkama.

Kakve su to rimske brojke?

Ako pogledate sat na zidu, vidjet ćete na njemu ove znakove: I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII. To su rimski brojevi: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12. Ovakve rimske brojke, kao što su na zidnom satu, možete opaziti negdje i na spomeniku.

Rimske brojke zovu se zato, jer su ih iznašli Rimljani, koji su nekada za vrijeme Isusovo i sve do godine 476. poslije Isusa imali veliko carstvo. Tim brojkama pisali su i računali školo-

vani ljudi sve do 8. stoljeća, dok nisu Arapi donieli sgodnije brojke.

Rimljani su imali ovih 7 brojaka: I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1.000. To se onda spaja tako, da najviše tri jednake brojke mogu stajati jedna pored druge. Evo nekoliko primjera za čitanje rimskih brojeva:

1) III. razred = treći razred, XIX. poglavlje = devetnaesto poglavlje.

2) Zagreb 28. VII. 1938. znači: pismo je pisano dvadeset i osmi dan, sedmoga mjeseca (srpnja), tisuću devet stotina trideset i osme godine (poslije Isusova rođenja).

3) Na nekoj je crkvi uklesano: MDCCCXXVII, — to znači, da je crkva sagrađena godine 1827.

Kako pišemo brojeve?

Vi ste naučili čitati i pisati onda, kad ste naučili sva slova, t. j. 30 znakova, koji se jednim imenom zovu abeceda: a, b, c, č, ć, d, dž, đ, e, f, g, h, i, j, k, l, lj, m, n, nj, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž.

Kao što se od ovih 30 slova abecede može složiti i napisati svaka hrvatska rieč, tako se i od 10 brojaka može napisati svaki broj. Te brojke jesu: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0.

Ali kod pisanja brojeva treba zapamtiti, da ista brojka nema uviek istu vriednost. To odlučuje mjesto, gdje stoji. Na pr., ako mi napišemo 1.111, tu su četiri brojke 1, ali po vriednosti idu od desna na lievo ovim redom: 1 jedinica, (vriedi samo jedan), 1 desetica (vriedi deset), 1 stotica (vriedi sto), 1 tisućica (vriedi tisuću ili hiljadu). Taj broj pročitamo ovako: jedna tisuća sto jedanaest.

Dakle, brojki skače vriednost deset puta za svako mjesto od desna na lievo, a pada deset puta za svako mjesto od lieva na desno.

Prema tomu imamo kod brojeva ove vriednosti čitajući od desna na lievo: na prvom mjestu su jedinice, na drugom desetice, na trećem stotice, na četvrtom tisućice, na petom desettisućice, na šestom stotisućice, na sedmom milijuni, na osmom desetmilijuni, na devetom stomilijuni, na desetom tisućumilijuni ili milijarde — i tako dalje do neizmjernosti.

tisućumilijuni ili milijarde	stomilijuni	desetmilijuni	milijuni	stotisućice	desettisućice	tisućice	stotice	desetice	jedinice	
									1	= 1 = jedan
								1	0	= 10 = deset
							1	0	0	= 100 = sto
						1	0	0	0	= 1.000 = jedna tisuća
					1	0	0	0	0	= 10.000 = deset tisuća
				1	0	0	0	0	0	= 100.000 = sto tisuća
			1	0	0	0	0	0	0	= 1,000.000 = jedan milijun
		1	0	0	0	0	0	0	0	= 10,000.000 = deset milijuna
	1	0	0	0	0	0	0	0	0	= 100,000.000 = sto milijuna
1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	= 1.000,000.000 = jedna milijarda

Ako ova pravila dobro znamo, onda možemo lako pročitati i napisati svaki broj.

Tako na pr. 77 čita se: sedamdeset i sedam; tu je prva brojka desetica, a druga deset puta manja, t. j. samo jedinica.

Broj 4.006 pročitat ćemo: četiri tisuće i šest; tu nema stotica ni desetica, pa ih zato nismo ni spominjali; na mjestu stotica i desetica napisana je ništica.

Broj 9,032.634 čitamo ovako: devet milijuna, trideset i dvie tisuće, šest stotina trideset i četiri.

Broj 2.117,209.500 čitamo: dvie milijarde, sto sedamnaest milijuna, dvjesta i devet tisuća i pet stotina.

Da se veliki broj lakše pročita, meće se između tisućica i stotica točka, između milijuna i stotisućica zarez, između milijardi i sto milijuna opet točka itd.

Vježba.

1) Pročitaj ove brojeve: 6; 17; 39; 80; 103; 290; 778; 1.036; 8.240; 92.007; 516.333; 1,000.000; 116,024.703; 9.456,370.000.

2) Napiši brojkama: šestdeset i jedan; četiri stotine i petnaest; sedamnaest tisuća; tri milijuna i dvjesta tisuća.

3) Koliko desetica ide u stoticu, desetica u tisućicu; stotica u tisućicu; tisućica u milijun; tisućica u milijardu; milijuna u milijardu?

Koliko je to milijun, a koliko milijarda?

Jeste li kad brojili novce? — Da izbrojimo 100 dinara, trebamo po prilici 1 minutu, ali da izbrojimo 1,000.000 (jedan milijun) dinara, trebali bismo brojiti bez prekida 5 dana i pet noći!

A koliko je težko 1,000.000 dinara?

Ako se uzme, da je svaki komad po 1 dinar težak 5 grama, onda bi 1,000.000 komada po 1 dinar vagalo 50 q (kvintala). Dakle, 1,000.000 kovanih dinara imala bi što voziti petora kola!

Velika je svota: 1,000.000 dinara!

Ako se kućica u selu dade sagraditi za 10.000 (deset tisuća) dinara, onda bi se za 1,000.000 dinara moglo sagraditi 100 takvih kuća, dakle čitavo selo.

U velikim računima, osobito kad se slažu državni proračuni, spominju se još veći brojevi od milijuna; — to su milijarde. U jednu milijardu ide tisuću milijuna. Ako bi 1,000.000 dinara morala voziti petora kola, to onda za 1.000,000.000 (jednu milijardu) dinara trebali bismo čak 500 vagona!

ČETVRTI DIO.

Glavne vrsti računa.

Može se računati u glavi ili napamet i pismeno. Kod računanja se nekad sbraja, nekad oduzima, nekad množi, a nekad i dieli. Prema tomu ima četiri glavne vrsti računa: sbrajanje, oduzimanje, množenje i dieljenje.

Manji računi rješavaju se lako i u glavi, a veći se brojevi pišu i onda istom računaju.

Najlakše je sbrajati, zato ćemo s tim računanjem i početi.

Sbrajanje.

Imamo izračunati na pr. ovo: Domaćica ima 25 kokoši, 12 pataka, 8 gusaka i 14 pura; koliko sve živadi?

Ako se mi malo zamislimo, možemo to izračunati brzo i u glavi. I ima sigurno netko od vas, koji će ovo izračunati napamet već za jednu minutu i reći: Domaćica ima 59 komada živadi.

To smo u glavi sbrajali ovako: 25 + 12 = 37, 37 + 8 = 45, 45 + 14 = 59.

Ali to možemo izračunati i pismeno, naime ako sbrojimo ovako:

$$
\begin{array}{r}
25 \\
12 \\
8 \\
+\ 14 \\
\hline
59
\end{array}
$$

Kod sbrajanja moramo paziti na podpisivanje brojeva: jedinice dolaze pod jedinice, desetice pod desetice itd. Najprije se sbraja najmanja vrijednost, a onda sve veća i veća: jedinice, desetice, stotice, tisućice itd.

Ovdje govorimo: 4 i 8 jest 12 i 2 jest 14 i 5 jest 19, — to je 1 desetica i 9 jedinica; 9 jedinica pišemo pod jedinice, a 1 deseticu ćemo sbrajati dalje s deseticama govoreći: 1 i 1 jest 2 i 1 jest 3 i 2 jest 5, — i napokon 5 podpišemo pod desetice.

Drugi račun: Vinogradar ima tri bačve pune vina: prva drži 65 litara, druga 89 litara, treća 269 litara; koliko ima vina u svim bačvama?

Tko ima bistru glavu, može to izračunati i napamet, ako si pomisli: 260 + 80 = 340, 340 + 60 = 400, 400 + 9 = 409, 409 + 9 = 418, 418 + 5 = 423.

Ali je brže, ako se napiše ovako:

$$
\begin{array}{r}
65\ \text{l} \\
89\ \text{,,} \\
+\ 269\ \text{,,} \\
\hline
423\ \text{l}
\end{array}
$$

Govori se: 9 i 9 jest 18 i 5 jest 23, — 3 pišemo, 2 se sbraja s deseticama i govori: 2 i 6 jest 8 i 8 jest 16 i 6 jest 22 — to su 2 stotice i 2 desetice; 2 desetice podpišemo pod desetice i govorimo još: 2 i 2 jest 4, t. j. 4 stotice, i napokon i njih podpišemo.

Za sbrajanje treba najmanje 2 broja, a može ih biti nanizano i više — čitava strana! Brojevi, koji se sbrajaju, zovu se pribrojnici, a što se dobije, zove se sbroj ili suma.

Gledat ćemo riešiti i ovaj račun: Neki obćinski blagajnik je primio poreza u ponedjeljak 3.042 d, u utorak 971 d, u sriedu 605 d, u četvrtak 8.700 d, u petak 12.069 d i u subotu 807 d; koliko je primio cieloga tjedna?

$$
\begin{array}{r}
3.042\ \text{d} \\
971\ \text{,,} \\
605\ \text{,,} \\
8.700\ \text{,,} \\
12.069\ \text{,,} \\
+\ 807\ \text{,,} \\
\hline
26.194\ \text{d}
\end{array}
$$

Ovaj račun možemo izračunati malo brže, ako govorimo: 7, 16, 21, 22, 24. Kad podpišemo 4, nastavimo: 2, 8, 15, 19. Kad podpišemo 9, govorimo opet: 1, 9, 16, 22, 31. Kad podpišemo 1, nastavimo: 3, 5, 13, 16; 6 podpišemo i još kažemo: 1 i 1 jest 2 i napokon 2 podpišemo.

Na svršetku kažemo: Blagajnik je primio cieloga tjedna 26.194 d (dvadeset i šest tisuća sto devetdeset i četiri dinara) poreza.

V j e ž b a.

1) Izračunaj najprije brzo napamet, a onda se pismeno osvjedoči, koliko zajedno ima dana: siečanj, veljača, ožujak i travanj!

2) Sbroji godine svoje i svih tvojih ukućana!

3) Sbroji, koliko je vriedna vaša marva (blago)?

4) Podpiši sbroj pod ove račune:

5 d	43 kg	36 m
48 "	9 "	208 "
400 "	607 "	118 "
27 "	70 "	42 "
642 "	2.004 "	50 "
+ 30 "	+ 16 "	+ 7 "

5) Koliko živi na cieloj Zemlji ljudi, ako ih ima: Evropa 526,450.000, Azija 1.150,000.000, Sjeverna Amerika 176,310.000, Južna Amerika 90,000.000, Afrika 156,000.000 i Australija 10,750.000 ?

Oduzimanje.

Ako ti kupiš u dućanu 1 kg šećera, koji stoji 14 d, i daš trgovcu novac od 20 d, ti znaš odmah napamet, koliko će ti trgovac vratiti: 20 d — 14 d = 6 d.

Možda ćeš brzo izračunati, koliko bi ti on morao vratiti i od stotinarke, hiljadarke!

100 — 14 = 86   1.000 — 14 = 986

Ti ovdje napamet oduzimaš ili odbijaš 14 od 20, 14 od 100, 14 od 1.000.

Ali ako je broj malo veći, pa bi oduzimanje išlo sporo, a ti imaš olovku i papira, onda računaš pismeno, na primjer:

Neki seljak zadužio se radi kupovanja zemlje 5.431 dinar, a odplatio je uskoro 2.310 dinara; koliko je još dužan?

To ćemo napisati ovako:

```
  5.431 d
— 2.310 „
————————
  3.121 d
```

Kod oduzimanja dolaze uviek tri broja. Gornji broj, od kojega se oduzima, zove se u m a n j e n i k, drugi, koji se oduzima, zove se o d u z e t a k, a što se dobije zove se r a z l i k a ili ostatak. Pred oduzetak se uviek meće znak — (manje).

Kod gornjega računa morali smo ovako govoriti počevši od jedinica: 0 i **1** (taj 1 odmah dolje pišemo) jest 1, 1 i 2 (opet 2 podpišemo) jest 3; 3 i **1** jest 4, 2 i **3** jest 5.

Seljak je još dužan 3.121 dinar.

Ako imamo računati:

```
  7.342 d umanjenik
— 6.956 „ oduzetak
————————
= 386 d razlika ili ostatak
```

govorimo ovako: 6 i **6** jest 12, 1 i 5 jest 6 i 8 jest 14, 1 i 9 jest 10 i **3** jest 13, 1 i 6 jest 7 i **0** jest 7.

Kod najveće vriednosti na lievoj strani ne piše se 0, nego obično 2 ravna poteza.

Da smo u umanjeniku mjesto 2 jedinice govorili 12, mjesto 4 desetice 14, mjesto 3 stotice 13, bit će ti odmah jasno, ako pomisliš, da se 7.342 dinara sastoji od 7 hiljadarki (tisućica), 3 stotinarke (stotice), 4 desetice i 2 dinara, a ti moraš nekomu izplatiti: 6 hiljadarki, 9 stotinarki, 5 desetica i 6 dinara. To znaš odmah, da tako ne bi mogao izplatiti, nego bi morao razmieniti 1 deseticu u dinare, pa bi onda bilo svega 12 dinara, 1 stotinarku u desetice, 1 hiljadarku u stotinarke.

Ali da se u umanjeniku (gornjem broju) to ne piše i tim ne pravi sbrka, dodaje se u oduzetku (doljnjem broju) posuđena viša vriednost, pa se to opet izjednači.

Izračunat ćemo i ovaj zadatak: Neka zadruga pogodila je odpremiti vagon kukuruza; do sad je nabavila 1.056 kg; koliko kg kukuruza mora još kupiti, da natovari vagon?

Možemo oduzimati samo istu vriednost, dakle kilograme od kilograma, zato moramo vagon pretvoriti u kg.

1 vagon = 10 t (tona) = 100 q (kvintala) = 10.000 kg (kilograma)

```
  10.000 kg
—  1.056 „
——————————
= 8.944 kg
```

Zadruga mora nabaviti još 8.944 kg kukuruza.

Tu smo računajući govorili: 6 i 4 jest 10, 1 i 5 jest 6 i 4 jest 10, 1 i 0 jest 1 i 9 jest 10, 1 i 1 jest 2 i 8 jest 10.

V j e ž b a.

1) Ako kupiš u dućanu robe za 56 d, izračunaj brzo u glavi, koliko će ti trgovac vratiti iz stotinarke, petstotinarke, hiljadarke? To isto napiši i izračunaj:

100 d	500 d	1.000 d
— 56 „	— 56 „	— 56 „

2) Gospodar je prodao par volova za 5.200 d, pa je od toga potrošio za zimsku odjeću 1.850 d; koliko mu je još ostalo?

5.200 d
— 1.850 „

3) Iz bačve od 836 l iztočeno je 249 l; koliko ima još vina?

836 l
— 249 „

4) U Jugoslaviji živi 15,120.956 duša, a u cieloj Evropi 526,450.370; koja je razlika, t. j. za koliko Evropa ima više stanovnika?

526,450.370
— 15,120.956

Ponovimo jedan put jedan!

Na prvim stranama u ovoj Računici učili smo množenje s 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Takvo računanje zove se ukratko »jedan put jedan«. Taj »jedan put jedan« moramo dobro znati i kod množenja u glavi, a pogotovo ga moramo znati okretno kod pismenoga množenja. Zato pišemo ponovno cieli »jedan put jedan«, pa ga marljivo vježbaj!

1 × 1 = 1
2 × 1 = 2
3 × 1 = 3
4 × 1 = 4
5 × 1 = 5
6 × 1 = 6
7 × 1 = 7
8 × 1 = 8
9 × 1 = 9
10 × 1 = 10

1 × 2 = 2
2 × 2 = 4
3 × 2 = 6
4 × 2 = 8
5 × 2 = 10
6 × 2 = 12
7 × 2 = 14
8 × 2 = 16
9 × 2 = 18
10 × 2 = 20

1 × 3 = 3
2 × 3 = 6
3 × 3 = 9
4 × 3 = 12
5 × 3 = 15
6 × 3 = 18
7 × 3 = 21
8 × 3 = 24
9 × 3 = 27
10 × 3 = 30

1 × 4 = 4
2 × 4 = 8
3 × 4 = 12
4 × 4 = 16
5 × 4 = 20
6 × 4 = 24
7 × 4 = 28
8 × 4 = 32
9 × 4 = 36
10 × 4 = 40

1 × 5 = 5
2 × 5 = 10
3 × 5 = 15
4 × 5 = 20
5 × 5 = 25
6 × 5 = 30
7 × 5 = 35
8 × 5 = 40
9 × 5 = 45
10 × 5 = 50

1 × 6 = 6
2 × 6 = 12
3 × 6 = 18
4 × 6 = 24
5 × 6 = 30
6 × 6 = 36
7 × 6 = 42
8 × 6 = 48
9 × 6 = 54
10 × 6 = 60

1 × 7 = 7
2 × 7 = 14
3 × 7 = 21
4 × 7 = 28
5 × 7 = 35
6 × 7 = 42
7 × 7 = 49
8 × 7 = 56
9 × 7 = 63
10 × 7 = 70

1 × 8 = 8
2 × 8 = 16
3 × 8 = 24
4 × 8 = 32
5 × 8 = 40
6 × 8 = 48
7 × 8 = 56
8 × 8 = 64
9 × 8 = 72
10 × 8 = 80

1 × 9 = 9
2 × 9 = 18
3 × 9 = 27
4 × 9 = 36
5 × 9 = 45
6 × 9 = 54
7 × 9 = 63
8 × 9 = 72
9 × 9 = 81
10 × 9 = 90

1 × 10 = 10
2 × 10 = 20
3 × 10 = 30
4 × 10 = 40
5 × 10 = 50
6 × 10 = 60
7 × 10 = 70
8 × 10 = 80
9 × 10 = 90
10 × 10 = 100

Kako se pismeno množi?

1. račun: Ako 1 kaput stoji 321 d; koliko stoje 3 kaputa?

To možemo lako izračunati u glavi, ako brzo pomislimo: 3 × 300 = 900, 3 × 20 = 60, 3 × 1 = 3, 900 + 60 + 3 = 963

Ali možemo i ovako napisati i pomnožiti:

321 × 3
963 d

Prvi broj kod množenja (ovdje 321) zove se množenik, drugi (3) množilo, a broj, koji se dobije, zove se umnožak.

Množiti se počne od jedinica i govori se: 3 put 1 jest 3, 3 put 2 jest 6, 3 put 3 jest 9. Svaka vriednost mora se podpisati pod svoju vriednost: jedinice pod jedinice, desetice pod desetice, stotice pod stotice itd.

2. račun: Koliko je brašna u 7 vreća, ako je svaka vreća težka 89 kg?

$$\frac{89 \times 7}{623 \text{ kg}}$$

Kod množenja govori se ovako: 7 put 9 jest 63, 3 (jedinice) pišem i ostane 6 (desetica), 7 put 8 jest 56 i 6 jest 62. Svaka vrijednost pribraja se istoj vriednosti. To je upravo kao kod trgovca, koji meće u ladici svaku vrst novca posebno: dinare, desetice, stotinarke, hiljadarke.

3. račun: Ako se 1 litar vina prodaje po 5 dinara, koliko je vriedno 3.007 litara?

$$\frac{3.007 \times 5}{15.035 \text{ d}}$$

Množi se ovako: 5 put 7 jest 35 (5 se napiše pod jedinice), 5 put 0 jest 0 i 3 jest 3 (napiše se 3 pod desetice), 5 put 0 jest 0 (napiše se 0 pod stotice), 5 put 3 jest 15 (5 se napiše pod tisućice, a 1 dalje lievo pod desettisućice).

Prema tomu 3.007 litara vina vriedi 15.035 dinara.

Vježba.

1) Koliko dana ima 28 tjedana? (Najprije ustmeno: 7 × 20 = , 7 × 8 = , a onda pismeno: 28 × 7)

2) Ako 1 l petroleja stoji 6 d, koliko stoji 245 l? 245 × 6

3) Ako 1 l vina stoji 8 d, koliko stoji vino iz 3 bačve po 543 l? (Tu moraš naprije izračunati, koliko ima svega vina: 543 × 3, zatim dobiveni umnožak pomnožiti sa 8.)

Kako se množi, kad su u množilu 2 brojke, 3 brojke i više brojaka?

1. račun: Radnik zaslužuje svaki dan 34 dinara; koliko to iznosi za 26 dana?

```
 34 × 26
--------
204
 68
--------
884 d
```

Ovdje su u množilu (26) dvie brojke: 2 desetice i 6 jedinica. Mora se množiti svakom vriednosti posebno, pa se onda to sbroji. Brojku 8 u drugom redu podpisivali smo pod 0, jer je to desetica.

Može se početi množiti i najvećom vriednosti. Onda se podpisuje ovako:

```
 34 × 26
--------
 68
 204
--------
 884
```

2. račun: Učeni ljudi kažu, da je čovjeku uz drugo jelo dosta na dan 35 dkg kruha; koliko je to na godinu?

```
  365 × 35
----------
  1825
 1095
----------
 12.775 dkg = 127 kg 75 dkg
```

3. račun: U nekoj zadružnoj mljekari preradi se svaki dan 2.040 l mlieka; koliko je to na godinu?

```
   2.040 × 365
--------------
   10 200
  122 40
  612 0
--------------
  744.600 l = 7.446 hl
```

Dobro još pogledaj, gdje su pisane brojke, kad se množilo sa 5 jedinica, zatim sa 6 desetica i napokon sa 3 stotice!

Zapamti u umnožku imena vriednosti: 7 = stotisućica, 4 = desettisućica, 4 = tisućica, 6 = stotica, 0 = desetica, 0 = jedinica!

Vježba.

1) Neki radnik služi tjedno 350 d, koliko je to na godinu (52 tjedna)? 350 × 52

2) Teretni vlak ima 23 vagona, a svaki je vagon težak 7.200 kg; koliko je cieli vlak težak, ako se pribroji još parni stroj sa 85.000 kg? Koliko je to tona i metarskih centi (kvintala)? (Množi se najprije 7.200 sa 23, a onda se umnožku doda 85.000).

Olakšice kod množenja.

Sa 10, 100, 1.000, 10.000, 100.000, 1,000.000 itd. možemo vrlo brzo pomnožiti, jer svaki broj množen sa 1 daje opet isti broj, a množen sa 0 daje opet 0. Dakle, sa 10 se brzo pomnoži, ako se pripiše 1 ništica, sa 100 se množi brzo, ako se pripišu

2 ništice itd. Koliko ništica ima u množilu, toliko se pripiše u umnožku ništica. Dakako, mora se i tu paziti, da u umnožku dođe svaka vriednost na svoje mjesto.

Primjeri: 30 × 10 = 300 408 × 100 = 40.800 569 × 1.000 = 569.000

Ako je u sredini množila ništica, njom se ne množi, ali se pazi na podpisivanje vriednosti u umnožku, na pr.:

637 × 204
2 548
127 4
129.948

U drugom redu 4 je podpisano pod stotice zato, jer 2 stotice puta 7 jedinica jest 14 stotica: 2 stotice se podpišu, a 1 tisućica se pribroji k 6 tisućica itd.

Brže se može pomnožiti i onaj broj, koji ima najveću ili najmanju vriednost 1. Tu se ne množi s 1, na pr.:

56 × 21
112
1.176

Ovdje nismo podvukli množenik i množilo, jer moramo sbrajati 56 jedinica i 112 desetica.

Isto tako:

970 × 16
5820
15.520

Ovdje smo drugčije podpisivali, jer 970 pomnoženo s 1 deseticom daje 970 desetica, 970 pomnoženo sa 6 jedinica daje 5820 jedinica, prema tomu jedinice idu na desno od desetica.

Vježba.

1) Koliko dinara ima 15 desetica, 76 stotinarki, 18 hiljadarki?

2) Neka knjiga ima 185 strana, a na svakoj strani poprečno po 40 redaka; koliko je redaka u knjizi? 185 × 40

3) Koliko strana ima ova tvoja knjiga? Prebroj na nekoliko strana redke!

Kako se pismeno dieli?

1. račun: Otac ostavi trojici sinova 6.960 dinara; koliko pripada svakomu?

To možemo lako i u glavi izračunati, pa nađemo, da svakomu sinu pripadaju 2 hiljadarke, 3 stotinarke i 2 desetice, ili 2.320 dinara.

Pismeno se dieli ovako:

6.960 : 3 = 2.320 d
=
9
=
6
=
0
=

Najprije se počne dieliti najveća vrijednost. To je ovdje 6 tisućica. Govori se ovako: 3 u 6 jest 2 (napišemo 2), 2 put 3 jest 6 i 0 jest 6 (metnemo pod 6 dva ravna poteza); 3 u 9 jest 3 (napišemo 3), 3 put 3 jest 9 i 0 jest 9; 3 u 6 jest 2 (napišemo 2), 2 put 3 jest 6 i 0 jest 6; 3 u 0 jest 0 (napišemo 0), 0 put 3 jest 0 i 0 jest 0 (napišu se opet dolje 2 poteza).

Kod dieljenja se spušta vriednost po vriednost, i tako dieli, a ako nema ostatka, ne bilježi se 0 nego =.

Prvi broj, koji se dieli, zove se u računici djeljenik, drugi kojim se dieli djelitelj, a koliko se dobije, zove se količnik.

2. račun: U nekoj tvornici izplati se na svršetku tjedna 15.120 d; koliko to iznosi na dan?

Tu ćemo dieliti 15.120 sa 6, jer tjedan ima 6 radnih dana. Dakle:

15.120 : 6 = 2.520 d
3 1
12
=
0
=

Govorimo ovako: 6 u 15 jest 2, 2 put 6 jest 12 i 3 jest 15; spustimo 1, 6 u 31 jest 5, 5 put 6 jest 30 i 1 jest 31; spustimo 2, 6 u 12 jest 2, 2 put 6 jest 12 i 0 jest 12; spustimo 0, 6 u 0 jest 0, 0 put 6 jest 0 i 0 jest 0. Mjesto 0 bilježe se opet ovakvi potezi =.

3. račun: Od sela Batrine do sela Oriovca sade se voćke u razmaku od 8 m s obje strane ceste, a cesta je duga 9.005 m; izračunaj, koliko će trebati voćaka?

Tu ćemo tražiti, t. j. mjeriti, koliko se razmak od 8 m nalazi u cieloj dužini od 9.005 m, dakle dielit ćemo:

9.005 : 8 = 1.125
1 0
20
45
5

Ostatak je 5 m, koji ne možemo podieliti na 8.

Prema tomu trebat će s jedne strane 1.125 voćaka, a s druge strane isto toliko:

1.125
+ 1.125
2.250 voćaka

Vježba.

1) 84 d : 2 = 575 m : 5 = 324 l : 6 = 8.172 d : 9 =

2) Knjižar prodaje 4 pera za dinar. Koliko dobije za škatuljicu od 144 pera?

3) Gospodar ima 4 krave, a spremio je za zimu 2.080 kg repe. Koliko kg dolazi na svaku kravu?

4) Od Zagreba do Beograda ima 428 km. Brzi vlak prieđe tu daljinu za 7 sati; koliko poprečno prevaljuje na 1 sat?

Kako se dieli brojem od 2 brojke, 3 brojke i više brojaka?

1. račun:

2.575 : 25 = 103
=
7
75
=

Govori se ovako: 25 u 25 jest 1, 1 put 5 jest 5 i 0 (=) jest 5, 1 put 2 jest 2 i 0 (=) jest 2, skida se 7, 25 u 7 jest 0, 0 × 25 jest 0 i 7 jest 7, skida se još 5, 25 u 75 jest 3, 3 put 5 jest 15 i 0 (=) jest 15, 3 put 2 jest 6 i 1 jest 7.

Količnik je 103. Nema ostatka.

2. račun:

8,700.370 : 246 = 35.367
1 320
=903
1657
1810
=88

Ovdje se 246 ne nalazi ni u 8 milijuna, ni u 87 stotisućica, nego istom u 870 desettisućica i to 3 puta, zato u količniku i ima 5 vriednosti: 3 desettisućice, 5 tisućica, 3 stotice, 6 desetica, 7 jedinica. Ostatak je 88.

Vježba.

1) U nekoj kući potroši se na godinu 15 kvintala pšenice; koliko se potroši na mjesec, na tjedan, na dan?

15 q = 1.500 kg 1.500 : 12 = 1.500 : 52 = 1.500 : 365 =

2) Cesta od mjesta A do mjesta B duga je 27 km. Ako su brzojavni stupovi udaljeni jedan od drugoga 60 m, koliko ima stupova uz cestu?

27 km pretvori najprije u m! 27.000 : 60 =

Olakšice kod dieljenja.

Sa 10, 100, 1.000, itd. dieli se vrlo lako. Sa 10 se dieli tako, da se djeljeniku prekriži posljednja 0 i takav broj napiše u količniku, na pr.:

270 : 10 = 27 5.640 : 10 = 564 112.000 : 10 = 11.200

Sa sto se dieli tako, da se brišu dvie posljednje 0, na pr.:

2.700 : 100 = 27 5.600 : 100 = 56 112.000 : 100 = 1.120

Sa 1.000 se dieli tako, da se brišu 3 posljednje 0, na pr.:

8,000.000 : 1.000 = 8.000 24,000.000 : 1.000 = 24.000

Treba još zapamtiti, da je svaki broj, koji ima na kraju 0 ili 5, djeljiv sa 5 (bez ostatka).

PETI DIO.

Nešto o razlomcima.

Ako razrežeš kruh po sredini, dobiješ 2 jednaka diela. Svaki se dio zove polovina. Kod računanja se 1 polovina piše ovako $\frac{1}{2}$.

Jedno cielo ima dvije polovine: $1 = \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$

Jedno cielo ima tri trećine: $1 = \frac{1}{3} + \frac{1}{3} + \frac{1}{3}$

Jedno cielo ima četiri četvrtine: $1 = \frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4}$

Jedno cielo ima pet petina: $1 = \frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5}$ itd.

Vježba.

1) Koliko ima četvrtina u 3 jabuke, u 4 jabuke, u 5 jabuka, u 10 jabuka, 12 jabuka, 20 jabuka?

2) Na pekarovu stolu stoje za prodaju 24 četvrtine kruha; koliko je on izrezao kruhova?

3) Koliko je $\frac{1}{10}$ (jedna desetina) od 50, 80, 120, 180, 200?

4) Koliko je $\frac{3}{4}$ (tri četvrtine) od 40, od 80, od 12, od 24?

5) Koji je komad kruha najveći: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{-}$?

Desetinski razlomci.

Ako mi kruh razrežemo na 10 jednakih dijelova, svaki se dio zove desetina, a bilježi se ovako: $\frac{1}{10}$. To je obični razlomak. Ali može se zapisati i ovako: 0,1. To je desetinski razlomak. To znači, da nema cielih, nego samo 1 desetina. Čita se: ništa cielih i jedna desetina.

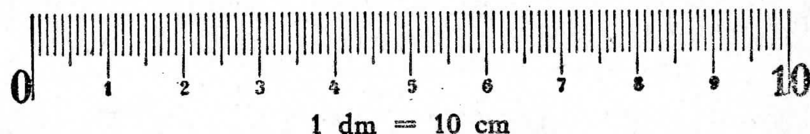
Već znamo, da je 1 dm deseti dio metra. Desetinskim razlomkom napisali bismo 1 dm ovako: 0,1 m. Cielo od desetina razstavlja se zarezom.

1 m = 100 cm, 1 cm = $\frac{1}{100}$ m; $\frac{1}{100}$ m bilježi se i ovako: 0,01 m, a čita se: ništa cielih i jedna stotnina metra.

1 m = 1.000 mm, 1 mm = $\frac{1}{1000}$ m; $\frac{1}{1000}$ bilježi se i ovako: 0,001 m, a čita se: ništa cielih i jedna tisućina metra.

Desetina je deseti dio od ciela, stotnina je stoti dio, tisućina tisući dio.

Da to malo shvatimo, nacrtat ćemo 1 dm i razdieliti ga na cm.

1 dm = 10 cm

Ovdje je od decimetra deset puta manji centimetar, a od centimetra opet deset puta manji milimetar. Takvi dielovi, koji su sve po deset puta manji, zovu se d e s e t i n s k i r a z l o m c i.

Kad mi dakle vidimo na bačvi žigom napisano: 108,6 l, to znači, da ta bačva sadrži 108 cielih litara i 6 decilitara.

Ako napišemo: 1.006,40 d, čita se: tisuću i šest cielih i četrdeset stotnina dinara, a znači: 1.006 dinara i 40 para.

Treba zapamtiti:

1 dm	=	0,1	m	(ništa cielih i jedna desetina metra),
1 cm	=	0,01	„	(ništa cielih i jedna stotnina metra),
1 mm	=	0,001	„	(ništa cielih i jedna tisućina metra),
1 dkg	=	0,01	kg	(ništa cielih i jedna stotnina kilograma),
1 g	=	0,001	„	(ništa cielih i jedna tisućina kilograma),
1 kg	=	0,01	q	(ništa cielih i jedna stotnina kvintala),
1 kg	=	0,001	t	(ništa cielih i jedna tisućina tone),
1 p	=	0,01	d	(ništa cielih i jedna stotnina dinara),
25 „	=	0,25	„	(ništa cielih i dvadeset i pet stotnina din),
50 „	=	0,50	„	(ništa cielih i petdeset stotnina dinara).

V j e ž b a.

1) Koliko je litara 21 dl, 34 dl, 58 dl?
2) Koliko je dinara 125 p, 450 p, 1.025 p?

Kilometri na razkršću ili križanju.

Ima naših ljudi, koji pravo ne razumiju onih brojeva, što su napisani na onoj kaži ili na ruci na križanju. Tu ima kadkada većih i manjih brojeva, a tumače se ovako: Veći brojevi znamenuju ciele kilometre, a manji iza zareza znamenuju desetine. Tako ako piše: U Novu Kapelu 22 km, to znači 22 ciela kilometra, — ali ako piše: U Bebrinu 8,3 km, to znači: osam cielih kilometara i tri desetine. A ove desetine može si svatko lako proračunati, ako pomisli, da 1 km (jedan kilometar) ima 1.000 m (tisuću metara), a prema tomu jedna desetina kilometra iznosi 100 m (metara), 3 desetine 300 itd. Dakle, do Bebrine ima 8 kilometara i 300 metara.

V j e ž b a:

Koliko je to kilometara i metara, ako na križanju na jednoj kaži piše: U Ogulin 27,5 km, a na drugoj kaži: U Jasenicu 10,8 km.

Sbrajanje desetinskih brojeva.

Kad imamo sbrojiti 2 ili više desetinskih brojeva, postupamo isto tako kao i s cielim: pazimo na podpisivanje, t. j. da dođe svaka vrijednost pod svoju vriednost, a onda od najmanje vriednosti počnemo sbrajati, na pr.:

```
    26,3 l
   108,9 „
    50,2 „
+    6,4 „
---------
   191,8 l
```

To se čita: sto devetdeset i jedno cielo i osam desetina litra.

```
    37,40 d
   109,25 „
  4.301 — „
+  909,75 „
----------
 5.357,40 d
```

Čita se: pet tisuća tri stotine petdeset i sedam cielih i četrdeset stotnina dinara ili 5.357 dinara 40 para.

V j e ž b a.

1) Tvoja kuća plati državnoga poreza 117,50 d, a občinskoga nameta 206,75 d; koliko zajedno?

2) Tri bačve sadrže redom: 56,2 l, 116,7 l, 272 l; koliko zajedno?

Oduzimanje desetinskih brojeva.

Kod oduzimanja desetinskih brojeva radi se isto tako, kao i kod cielih brojeva: počne se s najmanjom vriednosti, na pr.:

```
  421,5 l
—  38,9 „
---------
  382,6 l
```

Govori se ovako: 9 desetina i 6 jest 15 desetina, 1 jedinica i 8 jest 9 i 2 jest 11, 1 desetica i 3 jesu 4 i 8 jesu 12, 1 stotica i 3 jesu 4 stotice.

Ako je umanjenik (gornji broj) cieli broj, to se mora 1 jedinica pretvoriti u desetine. odnosno stotnine ili tisućine, i onda se postupa kao i gore, na pr.:

```
  672    d
—  98,75 „
----------
  573,25 d
```

Govori se: 5 i 5 jest 10 (zamišlja se), 1 i 7 jest 8 i 2 jest 10, 1 i 8 jest 9 i 3 jest 12, 1 i 9 jest 10 i 7 jest 17, 1 i 5 jest 6.

Ili ovaj primjer:

```
  93,62 kg
— 54    „
----------
  39,62 kg
```

Govori se: 2 jest 2, 6 jest 6, 4 i 9 jest 13, 1 i 5 jest 6 i 3 jest 9.

V j e ž b a.

1) Od trube platna od 28,30 m odreže se komad od 10,45 m; koliko još ostane platna?

2) Iz bačve od 793,5 l iztoči se 184 l; koliko je litara ostalo?

Množenje desetinskih brojeva.

P r i m j e r:

```
 24,75 × 68
-------------
 1485 0
  198 00
-------------
 1683,00 = 1.683
```

Desetinski broj množi se kao i cieli broj, samo se u umnožku odieli toliko desetinskih mjesta, koliko ih ima zajedno gore u množeniku i množilu. Ovdje su gore 2 mjesta, pa tako je i dolje. Ali kako su to ništice, one se ne čitaju. Umnožak jest 1.683.

Desetinski broj brzo se množi sa 10, ako se u umnožku samo zarez pomakne za jedno mjesto na desno, na pr.:


```
348,56 × 10
-----------
3485,6
```

Kod množenja sa 100 pomakne se zarez za 2 mjesta na desno, sa 1.000 za 3 mjesta itd., na pr.:

```
5,362 × 100      0,273 × 1.000
-----------      -------------
536,2              273
```

Tu su od 0 cielih i 273 tisućine nastala 273 ciela.

P r i m j e r :

```
 20,50 × 3,75
--------------
 61 50
 14 350
  1 0250
--------------
 76,8750 = 76,875
```

Tu smo množili najprije sa 3 jedinice, zatim sa 7 desetina i napokon sa 5 stotnina. Zato smo svaki red pisali za jedno mjesto na desno. U umnožku su 4 desetinska mjesta, jer su u množeniku i množilu svagdje po 2 mjesta, dakle zajedno 4.

Ali taj isti broj možemo mi množiti i tako, da počnemo sa najnižom vriednosti. Samo onda svaki red pišemo na lievo. Umnožak je isti, na pr.

```
  20,50 × 3,75
---------------
  102 50
 1435 0
 6150
---------------
 76,8750 = 76,875
```

Ako je kod desetinskoga broja posljednja vriednost 0, onda se ne čita.

Dieljenje desetinskih brojeva.

1. r a č u n: Treba razdieliti 58 dinara na petoricu!

```
 58 : 5 = 11,60
=8
 30
 =
```

Svaki dobije 11,60 d (11 cielih i 60 stotnina dinara) ili 11 d 60 p.

Kod dieljenja smo govorili ovako: 5 u 5 jest 1, 1 put 5 jest 5 i 0 (=) jest 5, 5 u 8 jest 1, 1 put 5 jest 5 i 3 jest 8, pripiše se 0 i 3 jedinice pretvore se tim u 30 desetina, metne se ujedno u količniku desetinski znak (zarez) iza 1 i govori se dalje: 5 u 30 jest 6 (desetina), 6 put 5 jest 30 i 0 (=) jest 30.

Tim je dieljenje gotovo, ali se u količniku iza 6 pripiše još 0, jer novac ima 2 desetinska mjesta: desetine i stotnine, t. j. para je stoti dio ili stotnina od dinara.

2. r a č u n:

218,50 : 15 = 14,566
68
85
100
100

Tu se najprije mjeri ili traži 15 u 21, zatim u 68, u 85 i napokon u 100; ali kako je ostalo 10 stotnina, mogu se one pretvoriti u tisućnine, ako se pripiše 0, opet izlazi u količniku 6, a tako bi redom izlazilo 6, samo sve niže vriednosti.

3. r a č u n: Netko ima 897,75 d, pa hoće za sav taj novac kupiti krumpira. Koliko će dobiti, ako je 1 kg po 0,75 d?

897,75 : 0,75 =

Mi znamo već dieliti cielim brojem. Da lakše dakle podielimo, pretvorit ćemo i djeljenik i djelitelj u ciele brojeve, a to tako, da ih pomnožimo sa 100, jer imaju 2 desetinska mjesta. Količnik se radi toga ne će ništa promieniti. Desetinski broj se množi sa 100 tako, da mu se desetinski znak (zarez) pomakne za 2 mjesta na desno. Sad nanovo napišemo:

89.775 : 75 = 1.197 kg
147
727
525

Za 897,75 d moći će se kupiti 1.197 kg krumpira.

1.197 kg = 11 q 97 kg ili 1 t 1 q 97 kg (1 tona 1 kvintal 97 kilograma).

4. r a č u n: Vrpcu od 24 m treba razrezati na komadiće po 0,05 m. Koliko će izići komadića?

24 : 0,05 =

Da lakše podielimo, moraju oba broja biti cieli brojevi. Ali da to bude, moramo i djeljenik i djelitelj pomnožiti sa 100, jer su u djelitelju 2 desetinska mjesta. 24 × 100 = 2.400, 0,05 × 100 = 5 (ništice napried se više ne pišu). Sad pišemo i dielimo:

2.400 : 5 = 480
40
0

Izići će 480 komadića vrpce.

ŠESTI DIO.

U ovoj Računici naučili smo pisati brojeve, zatim kako se sbraja, oduzima, množi i dieli. Upoznali smo najprije ciele, a onda desetinske brojeve.

Sve je to potrebno znati.

U životu dolaze svakovrstni računi. Jedanput se mora nešto sbrojiti, drugi put oduzeti, treći put množiti, četvrti put dieliti. Ali kadkada u jednoj prilici dolaze i po dvie i po tri vrsti računanja zajedno, pa moraš dobro m i s l i t i, što ćeš raditi. Zato: Izpeci, pa onda reci!

Da se dobro uvježbaš u računanju, riešit ćemo ovdje još nekoliko primjera.

Razni računi.

1) Domaćica ima platiti u dućanu: šećer 14 d, fino brašno 12,75 d, petrolej 7 d, sapun 3,50 d, sol 7,25, ulje 14 d, sodu 2,50, šibice 0,50 d; koliko će joj se vratiti na blagajni iz stodinarke?

To se računa ovako:

14
12,75
7
3,50
7,25
14
2,50
0,50
———
61,50 d

100 d
— 61,50 „
———
38,50 d

Domaćica ima platiti 61,50 d, a iz stodinarke će joj se vratiti 38,50 d.

2) Vinogradar proda 5 bačava vina, a imaju redom: 38,2 l, 87 l, 116 l, 307 l, 542,8 l. Koliko će dobiti, ako je vino po 4,50 d?

38,2 l
87 „
116 „
307 „
542,8 „
———
1.091,0 l

1.091 × 4,50
———
4 3 64
5 455
———
4.9 09,50 d

Vinogradar je imao u svim bačvama 1.091 l vina, a dobio je za njega 4.909,50 d.

3) Svinja je težka 156 kg. Koliko će se dobiti za nju, ako je 1 kg žive vage 7,50 d?

To se mora množiti ovako:

156 × 7,50
1 092
78 0
1.170,00 d = 1.170 d

Množi se najprije sa 7, a onda sa 5. Sa 0 se ne množi, nego se u umnožku samo pripiše jedna 0 i napokon odciepe 2 desetinska mjesta, jer ih toliko ima i gore. Umnožak je 1.170 d. Budući da one 2 ništice ništa ne vriede, zato se poslije i ne pišu niti izgovaraju.

4) U jednoj trubi platna ima 31 m. Ako se odreže najprije 5,25 m, a onda 6,60 m, koliko će ostati?

Tu treba najprije sbrojiti: 5,25 m
+ 6,60 „
11,85 m

Sad se oduzme 11,85 m od 31 m ovako:

31 m
— 11,85 „
19,15 m

U trubi je ostalo još 19,15 m platna, t. j. 19 m 15 cm.

5) Radnik pogodi kopati jarak dug 72,50 m. Koliko će dobiti za rad, ako se po metru pogodi 6,50 d?

Množi se: 72,50 × 6,50
435 00
36 250
471,2500 = 471,25 d

Množilo se najprije sa 6, a onda sa 5. 0 se pripisala. U umnožku morala su se odieliti 4 desetinska mjesta, jer ih je toliko gore: u množeniku 2, a u množilu 2. Kako kod novaca imaju vriednost samo 2 desetinska mjesta, to se posljednje dvie ništice više ne izgovaraju.

Po ovom računu radnik mora dobiti 471,25 dinara.

6) Domaćica šalje u mljekaru svaki dan 7 l mlieka po 1,50 d 1 l. Koliko će dobiti za mlieko u siečnju?

Na dan dobije: 1,50 × 7
10,50 d

U siečnju: 10,50 × 31
315 0
325,50 d

7) Ako radnik radi na dan 8 sati i ima 50 dinara; koliko mu izlazi na sat?

50 : 8 = 6,25 d
20
40
=

Na sat izlazi 6,25 d, t. j. 6 dinara 25 para.

8) Mesar je kupio svinju poprieko za 1.250 dinara. Po što ga je došao 1 kg, ako je kasnije vagnuo svinju i ona bila težka 168 kg?

Podielit ćemo:

1.250 : 168 = 7,44 d
740
680
8

Za 1 kg žive vage platio je mesar 7,44 dinara.

Kod ovoga dieljenja najprije smo našli, da se 168 u 1.250 nalazi 7 puta, ostalo je 74, to smo pretvorili u desetine, t. j. samo smo pripisali 0, ostatak je bio 68, pripisali smo još 1 ništicu. Dalje ne pretvaramo, jer kod novaca trebaju samo 2 desetinska mjesta. Količnik je dakle 7,44.

Zadatci za vježbu.

1) Gospodar je imao 36 q pšenice, 8 q ječma, 12 q zobi i 65 q kukuruza; koliko svega žita?

2) Ako je pšenica po 180 d 1 kvintal, koliko će seljak dobiti za 5 vreća, koje su vagale: 68 kg, 72 kg, 66 kg, 71 kg, 74 kg?

3) Sieno s kolima vagnulo je 1.284 kg; koliko ćeš dobiti za sieno, ako su kola težka 360 kg, a sieno se plaća 50 p 1 kg?

4) Koliko ćeš platiti za 12 kg galice, ako je ciena 5,75 d po kg?

5) Seljak proda junicu težku 228 kg po 5 d 1 kg žive vage; koliko je dobio? Koliko će mu ostati, ako plati dug kovaču 115 d?

6) Domaćica prodaje svaki dan 14 l mlieka po 1,80 d 1 l. Koliko će dobiti za mlieko u veljači?

7) Koliko ima čokota u vinogradu, ako je 20 redova, a u svakom redu 76 čokota?

8) Koliko će ti trgovac vratiti iz hiljadarke, ako mu platiš dug od 273,50 d?

9) Koliko ćeš dobiti za 526 kg šljive, ako se 1 kg plaća 1,75 dinara?

10) Koliko se košulja može sašiti od 170 m platna, ako u svaku ide 2,50 m?

11) Gospodar je spremio za svoje 2 krave 28 q siena. Koliko će mu to trajati, ako krava na dan uz drugu krepku hranu troši i 8 kg siena?

12) Podružnica Središnje mljekarske zadruge u Velikoj Mlaki preuzme svaki dan od svojih članova 350 litara mlieka. Koliko je to u 1 tjednu, u 1 mjesecu, u čitavoj godini? Koliko članovi dobivaju na dan, na tjedan, na godinu, ako se 1 l mlieka plaća 2 dinara?

Mesar i mlinar u paklu.

Šala.

Sastali se u paklu mesar i mlinar. Mlinar zapita mesara:

— Zašto si ti došao u pakao?

Mesar mu odgovori: — Zato, što sam imao malenu vagu.

Mlinar se začudi i reče: — Ja sam imao veliku mjeru, pa sam svejedno došao ovamo!

Pitanjem se cieli sviet prođe.

*

Glavom se planine prokapaju.

*

Bolji je gram pameti, nego cent snage.

*

Lakše je čuvati ovce nego novce.

*

Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača.

*

Vol se mjeri vagom, a čovjek čovječnošću.

ČITANKA

Nekoliko rieči o čitanju.

Ima više vrsti čitanja. Kod ovakvoga čitanja, radi kojega je izdana najprije Abecedarka, a sad i ova Čitanka, treba zapamtiti ovo:

Ako čitaš sam sebi, glavno je, da razumiješ ono, što čitaš. Ali ako čitaš i drugima — a to je najbolje — onda moraš paziti na ova pravila:

1. Čitati treba glasno, to jest tako, da te i onaj najdalji u sobi dobro čuje. Ako su slušači blizu, čitat ćeš tišim glasom.

2. Čitati treba razgovietno, t. j. treba svaki glas i svaku rieč čisto i jasno izgovarati, da svaki slušač sve ne samo dobro čuje, nego i dobro razumije.

3. Čitati treba naravno, t. j. baš tako, kao da s nekim razgovaraš. Zato se mora paziti na znakove: zarez (,), točku (.), upitnik (?), uzvičnik (!), stanku (—) itd. Kod zareza se spušta glas i malo odahne, a kod točke na kraju rečenice ne samo da se odahne, nego i stane. Još više se stoji na svršetku svakoga odlomka. Gdje je na kraju rečenice upitnik, to znači, da moraš tu rečenicu čitati upitnim glasom, a ako je na kraju rečenice uzvičnik, moraš znati, da li se izkazuje zapovied, radost, žalost, čuđenje i dozivanje, pa takvim glasom treba čitati rečenicu.

A sad još ovo pitanje: Kad čovjek ima koristi od čitanja?

Ima onda, kad o onom, što je pročitao, razmišlja. Ili još bolje: kad čita pred drugima, pa poslije pročitanoga štiva svi prisutni o tom razgovaraju. Onda se takva stvar najdublje prosudi i najbolje zapamti. Dakle, čitati treba skupno!

Treba spomenuti i ovo: U ovoj Čitanki ima raznovrstnih poučnih članaka, ali najviše ih govori o domu i domovini, o našoj prošlosti i sadašnjosti. A zašto su ti članci?

Zato, da svaki čitatelj postane prosviećeni rodoljub, koji će svoje izkustvo, svoje poštenje i svoj bistri um upotrebljavati i za obće narodno dobro, za b u d u ć n o s t svoju i svoje djece.

A sad pročitajte, kako je o tom mislio i pisao naš veliki učitelj Stjepan Radić:

»Budućnost! Kako je to velika i upravo veličanstvena rieč! Kad ju čovjek izreče, onda mu se čini, da vidi u vječnost. Ali tu rieč budućnost može izreći samo čovjek, koji zna misliti i prosuditi, kojemu je um otvoren i željan svake pouke, a osobito pouke o tome, što je za dobro ciele domovine i svega naroda. Kurjak i prase, da oprostite, ne zna za budućnost. Tako isto divlji i sebični ljudi. Ali na budućnost već misli svatko, tko ima kakav takav dom; a tko ima domovinu i tko zna, što je domovina, taj, kad pomisli na budućnost, dobiva uviek novu jakost i novo veselje za život«.

P R O S V J E T O M K S R E Ć I !

Molitva.

Bože čuvaj i prosvieti
seljački naš rod i dom,
Tvojim duhom da poleti
k novom doba čovječnom!

Svim majkama i svoj djeci
dobri Bože sreću daj!
U slobodi pravo steci,
svakom ratu nek je kraj!

Stjepan Radić.

Božićna zvona.

Čuj, kako božićna pjevaju zvona!
Naviještaju rođenje Božjega Sina.
Naviještaju zoru, naviještaju svietlo;
Pred svietlom uzmiče — tmina.

Zvuk njihov dušama okove skida
I ranjena srca melemom blaži —
Donosi vjeru, da dobro je vječno,
A istina — jača od laži.

Naše pak duše sa zvucima zvona
U velebnu su pjesmu skladno se slile —
U velebnu pjesmu, što grmi i ori:
Pravda je jača od sile.

Dr Vladko Maček.

Moja domovina.

Ne znam, ima li na svietu ljepše zemlje od Hrvatske, naše domovine. Liep je bio raj zemaljski, ali meni je još milija moja domovina.

Liepa je moja domovina. Ne znam, bi li se više divio našim vinorodnim brežuljcima ili žitorodnim ravnicama; bi li radije zašao u stoljetnu šumu, ili bi gledao gorostasni kamen nedalekoga Kleka, čuvara Velebita, na kojem sjedi Hrvatica, liepa vila Velebita!

A kako su liepi naši potoci, koji nas svojim žuborom zabavljaju, i naše mile rieke Kupa, Sava i Drava, kud je Tomislav neprijatelja gonio. A naša Plitvička jezera! Još sam u školi učio, da su ona ures naše domovine. Milo mi je i Hrvatsko Zagorje, gdje su se hrvatski seljaci prvi digli za čovječnost i pravicu, gdje se je rodio Matija Gubec, vođa seljaka.

Naše Jadransko more mi je drago, jer su ovamo došli naši pradjedovi i njemu se divili, te od njega neprijatelja gonili, da ga djeci svojoj očuvaju.

Liepa je naša domovina, a još ljepši narod, koji u njoj živi. Kruh sije, pa ne gladuje, vinograd sadi, pa se naslađuje, a lan prede, pa se i liepo odieva.

P o l j i c e kraj Karlovca.

Ivan Baršić, seljački mladić.

Budimo svoji svaki na svom,
Branimo složno hrvatski dom!

*

Naš zavičaj, naš običaj.

*

Moja kućica — moja slobodica.

*

Svaka ptica svomu jatu,
A bez brata težko bratu.

Rod.

Najljepše i najmilije, što je život čovječji stvorio, — to je obitelj (familija) i rod. To znade naš narod, ali toga već gospoda ne znadu. A to je zato, što u gospode živi svatko sam sa ženom, a u naše dane već i bez žene, a žena bez muža. Pa to nije čudo, što gospoda već i ne znaju, kako se zove koji rod. Gospoda znadu još i za onkla (a to je stric i ujak), za tantu (to im je i strina i ujna), za švigerfatera (to im je tast i svekar) i švigermutera, pa za šogore i nekakve šogorice, pak smo »fertig«!

Posve drugačije misli o rodu — ili je barem prije mislio — naš narod. Slušajte ovu pjesmu, koji ne znate za nju:

S onu stranu Save vode
Tri djevojke kolo vode.
U tom kolu liepa Mara,
Liepa Mara progovara:
»Ima l' koga od mog roda,
Da pozdravi moju majku:
Da ne dade moju seku
Za udovca, ni za samca,
No da dade, ko što j' mene,
Gdje je družba ovelika:
Gdje je svekar i svekrva,
Gdje je djever i jetrva,
Gdje su mlade zaovice.
Kad se mlada majci spremam,
Svekrvica kolač miesi,
Jetrve mi torbu vežu,
Zaovice biser nižu,
Mene mladu u vis dižu.
A kad pođem miloj majci,
Sve me liepo selom prate:
Jetrve mi torbu nose,
Zaove me izpod ruke
Izvedu me, izprate me.
Kad dođemo na kraj sela,
Onda istom torbu daju.
Dok ja mlada torbu prtim,
Oko mene sve postaju,
Moju majku pozdravljaju,
Pa mi ljube bielo lice
Jetrve i zaovice.
I kada se kući vrate,
Daleko me okom prate.«

To je život, ili bolje rečeno: To je bio život! Uz takav život ne treba kazališta, ni koncerta, ni kavane, — ništa od onoga, bez čega naša gospoda ne mogu biti. To je bio život l j u d s k i, tu je čovjek živio kao č o v j e k. A danas smo počeli živjeti kao krtovi svaki u svojoj jami.

Istina je, današnji bi sviet znao i onakvomu životu prigovoriti, a mnogi, kojemu je sva ljepota, milina i čovječtvo u želudcu, mogao bi se ovoj pjesmi čak i narugati. A ja ipak kažem još jedan put: Ovo je bio život! Ono je bila punoća života! A današnji život — to je kruhoborstvo i ljudožderstvo: ne može čovjek čovjeka živa vidjeti. **Dr Ante Radić.**

Krv nije voda.

*

Majka: puna su usta.

Hrvatska narječja.

Znate, da ni dva čovjeka ne govore posve jednako, a kamo li bi čitav jedan narod jednako govorio! Tako ni svi Hrvati ne govore jednako.

Ako se pravo uzme, čitav narod slovjenskoga plemena od našega Jadranskoga mora do Crnoga (što nije grčko i arbanasko) — to je sve jedan jezik. Samo se na zapadu razlikuje malo slovenski, a na iztoku bugarski govor od pravoga hrvatskoga.

Ali ni pravi hrvatski govor ne govori se svuda jednako: ne govori se svuda hrvatski ovako, kako mi ovo pišemo. U Istri, u Primorju, po otocima, u sjevernoj Dalmaciji ne govore naši ljudi što, nego ča ili če; u Podravini, gornjoj Posavini i zagrebačkom Zagorju također se ne govori što, nego kaj ili kej; a što — tako se govori u Lici, u doljnjoj Posavini, u Bosni, u zagorskoj Dalmaciji, u Hercegovini, u Crnoj Gori i u Srbiji. Učenjaci naši prozvali su one prve čakavci, druge kajkavci, a treće štokavci.

Ali se pokrajinski govori ne razlikuju samo po tom, što jedni govore ča, drugi kaj mjesto što, nego i po drugom. Tako na pr. »čakavci« kažu rekal, »kajkavci« kažu rekel, a »štokavci« govore rekao.

Još treba spomenuti, da ni svi »štokavci« ne govore posve jednako, kao ni svi »čakavci« i »kajkavci«. Osobito se »štokavci« u tom razlikuju, što jedni govore lipo, drugi liepo, a treći lepo. Najviše ih govori lipo (u Dalmaciji, Bosni i Slavoniji), onda lepo (u Sriemu i Srbiji), a liepo govore na jugu: u Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori.

Vidite i sami, da mi u knjigama pišemo liepo, a ne lipo, ni lepo. Naša braća na iztoku (u Srbiji), koja pišu ćirilskim pismom, — oni pišu lepo, belo, mleko itd.

Pokrajinski govor zove se narječje ili dijalekat. Hrvatski jezik ima dakle tri glavna narječja ili dijalekta.

Dr Ante Radić.

ISKRICE.

Tko druge ljubi, živi već na ovom svietu u nebu; tko ljubi sama sebe, ima pakao već na zemlji.

Bol i nesreća oplemenjuju srdce naše i čine ga sklonim prijateljstvu i ljubavi. Da je svima ljudima liepo i dobro, zaista bi bilo vrlo malo ljubavi na svietu. Bura drvo k drvetu privija, nesreća srdce k srdcu približuje. Tko ne poznaje boli, ne zna za milosrđe ni za ljubav. *STJEPAN RADIĆ.*

Kako se čitaju zemljovidi?

Da čovjek može čitati knjige, mora znati slova, a da može pismeno računati, mora znati brojke.

Ali pismenomu čovjeku potrebno je kadkada znati čitati i zemljopisnu kartu ili zemljovid, da si može točno predočiti, gdje je koji kraj, zemlja i grad. Pa kako je i u ovoj knjizi nekoliko zemljovida, napisat ćemo o tom nekoliko rieči.

Vi ste sigurno već čuli, da imade ljudi, koji se zovu mjernici, i znadu ne samo izmjeriti njivu i naći joj pravu među, nego oni znadu međe te njive označiti crtama na papiru, to jest napraviti nacrt njive. Doduše, odmah ćete shvatiti, da se dužina i širina njive ne može označiti tolika, kolika je baš u naravi, jer bi za takav nacrt trebao papir, kolika je njiva, nego se dužina i širina uzme umanjena, i to: 100, 200, 500, 1.000 i više puta.

Eto, kao što se crta umanjena njiva, tako se crtaju umanjeni i pojedini krajevi i čitave zemlje i države. A karta, koja nam predočuje zemlje i države, zove se zemljovid.

Tko hoće, može zapamtiti i ovo: Na točnom zemljovidu uviek je naznačeno, koliko puta su dužine umanjene. Ako na pr. piše: Mjerilo 1 : 100.000 (čita se: 1 prema 100.000) — to znači: dužina na karti od 1 cm to je u prirodi 100.000 cm ili 1.000 m ili 1 km. Ako je mjerilo 1 : 1,000.000 (jedan prema jedan milijun), to je 1 cm na karti jednak 1,000.000 cm ili 10.000 m ili 10 km u naravi.

Osim toga treba spomenuti i ovo: Kao što se u polju, u šumi, u stranom gradu, moramo znati snalaziti ili orientirati, tako se moramo snalaziti i na karti. A snalaziti ili orientirati (prema latinskoj rieči orient: iztok) znači, da znademo, gdje su strane svieta: iztok, zapad, sjever, jug. A svi su zemljovidi nacrtani tako, da kad se gleda u njega: **gore je sjever, dolje jug, desno iztok, lievo zapad.**

Prema tomu, ako si ti na pr. iz Imotskoga u Dalmaciji i uzmeš zemljovid naše domovine, vidjet ćeš na pr., da je Split od Imotskoga na lievo, ili u prirodi na zapadu; Mostar na desno, t. j. na iztoku; Banja Luka gore, t. j. na sjeveru; Zagreb na sjeverozapadu; Dubrovnik na jugoiztoku itd.

Na zemljovidima ima raznih znakova, koji nam kažu, gdje je rieka, gora, nizina, jezero, more, grad, cesta, željeznica itd. Bilo bi obširno tumačiti, kako izgleda koji znak. Na točnom zemljovidu i ti su znaci raztumačeni, samo treba znati čitati.

Vježba. Pogledaj točno zemljovid naše domovine i nađi, gdje po prilici leži tvoje selo! Koji ti je najbliži grad? Na koju je stranu svieta taj grad od tvojega sela? Pogledaj na zemljovidu, kako vijuga naša rieka Sava, i zapamti, da je ona od izvora do ušća duga 940 km!

Ratarstvo je početak kulture.

Kako dugo sviet postoji, to se ne zna. Jedni učenjaci misle, da je od stvorenja svieta prošlo nekoliko tisuća godina, a drugi tvrde, da je prohujalo i nekoliko milijuna godina. Po izkopanim i nađenim stvarima naslućuje se jedino to, da su prastari ljudi imali oruđe najprije od kamena. Iza toga su upoznali bakar i počeli kovati oruđe od njega. Još kasnije su pronašli kositer i topili ga s bakrom. Takva smjesa postala je čvršća i trajnija i nazvana je bronca ili mjed. Najkasnije su ljudi odkrili željeznu rudaču. Prema tomu, kojim su redom ljudi gradili i usavršavali svoje oruđe, razlikuju učenjaci u prastaroj povjesnici četiri doba: kameno, bakreno, brončano i željezno doba.

Po predmetima, koji su nađeni negdje u zemlji, a negdje u vodi, prosuđuje se dakle, kako je živio čovjek u prastara vremena. Po tom se zna, da se je čovjek bavio najprije lovom i ribarstvom, zatim stočarstvom i najposlije ratarstvom. I istom s ratarstvom počinje ljudska kultura.

To nam je jednostavno i poučno prikazao dr. Ante Radić u svojem »Domu« u članku »Kruh naš svagdašnji...« Tu piše i ovo: »Od svega, što zemlja rodi, žito je najvrednije. Dok čovjek nije počeo sijati i žeti žito, dotle je bio skitalica: skitao se po lovu, da uhvati ili ubije zvier, ili se potucao za blagom, za živinom, da ju napase. Dok je čovjek tako živio, nije imao doma. Istom onda, kad je čovjek posijao žito, onda je morao ostati na jednom mjestu, morao je čekati, dok žito sazre: od onda čovjek znade, što je moje, a što tuđe. Divlja zvier je svačija i ničija. A paša je onomu, tko ju prije popase. Istina je, dok je čovjek bio samo pastir, već su se i onda ljudi otimali za pašu: znalo je biti i krvavoga boja za pašu, dok se niesu nekako odielili pašnjaci u ono doba, dok nije bilo inženjera i gruntovnice. Ali tu još nije bilo prave međe između moga i tvoga. Tek onda, kad je čovjek potegnuo brazdu, natopio ju svojim znojem i na nju posijao svoje zrno, — onda je znao: Dovle je moje! Od onda čovjek zna, što je dom, što je susjed. Od onda se pravo zna, što je tat, a što pošten čovjek, koji poštuje tuđe. Od onda su sve po malo nastajali ugovori i zakoni. Od onda je čovjek ostavio posve skitalački i nesigurni život, a osnovao stalni i sveti dom i ognjište. A kad je to bilo, onda se je tek moglo misliti na bogomolje i crkve, od onda su po malo postajali svećenici. Onda se je počelo i ono, što zovemo država ili oblast. Onda je počela prosvjeta ili kultura.

Sve to treba zahvaliti žitu, koje je čovjeka prikovalo na zemlju.«

Ne bi čovjek mislio, koliko pčela koristi.

Prije kojih petdeset godina zasadili su Englezi u najnovijem svietu, u Australiji, razne voćke. Ali kojega iznenađenja! Voćke su krasno cvale, — ali nisu donosile ploda.

Nato donesu u blizinu voćnjaka jednu košnicu pčela, i te godine sva stabla liepo ponesu. Evo zašto:

Kao što ima svieta mužkoga i ženskoga, tako ima i bilja. Morate znati bar za konoplju: jedne su konoplje, što se zovu »sjemenice« ženske, i samo one rode, nose sjeme; a one druge (kako se one zovu?) samo cvatu, a ne nose sjemena: to su mužjaci. A da konoplja urodi, mora doći sjeme iz mužke biljke na žensku.

Tako je isto na kukuruzu — na njemu je odozgo, na onoj resi mužki cviet, a dolje, gdje su oni brci, — ono je ženski cviet. Dogodi se, da je kukuruz jalov, klas ili klip bez zrnja. Zašto? Nije se oplodio, nije s rese palo sjeme na klas.

Druge biljke imaju zajedno i mužki i ženski cviet. Pogledajte ga dobro! U sredini vidjet ćete kao dugu cjevčicu, a naokolo male prašnate batiće: u sredini je ženski cviet, a na okolo mužki. Sad dolazi pčela, bere prašak i trusi ga, i tako se cviet oplodi, da uzmogne roditi.

Ako ne vjerujete, recite mi: Zašto se kukuruz jedne vrsti »izmetne« ili »izvrgne« među drugim kukuruzom i postane posve drugačiji? Zato, što sjeme iz jednoga kukuruza leti na drugi. A sjeme najbolje prenose pčele, a i drugi mali stvorovi, kukci.

Pa neka tko reče, da i najmanja životinjica nema svoga posla i koristi na svietu! Ima. Ali zato ipak ne treba milovati onih bielih puzavaca, što znadu djeci po glavi puzati: Samo van s njima!

Iz »Doma« dra Ante Radića.

Čovjek po svietu kao pčela po cvietu.

*

O muci grozdovi vise.

*

Poštena muka ne gine.

*

Bez muke nema nauke.

Koliko ima Hrvata i njihove zemlje?

Kadgod je govor o čitavom našem narodu, svagda treba paziti na to, što naš narod nije niti složan u jednoj narodnoj misli, niti je pod jednom vladom i jednim zakonom. Tako ću i ja sada imati pred očima čitav naš narod, gdjegod ga ima i štogod i kakogod vjeruje i kakvugod ima vladu.

Zemlje, u kojima živi narod našega plemena i jezika, imaju različita imena. To je upravo tako, kako jedan gospodar ima više njiva, oranica i livada, a svaka nosi starinsko svoje ime, a ipak su sve jednoga gospodara.

Prva hrvatska zemlja, koja nosi tuđe staro ime, to je D a l m a c i j a. Ona ima ime od naroda, koji je nekada — Bog zna kada — u njoj živio, a zvao se taj narod Dalmati. To je upravo tako, kao kad koji gospodar kupi oranicu od nekoga čovjeka imenom Buića, pa se ta oranica i dalje zove »Buićka«. Dalmacija je zemlja uz more, uz Sinje more ili Jadransko more. Daleko se je protegnula, sve tamo do Arbanaske, ali je zato uzka. K Dalmaciji spada i mnogo otoka ili ostrva (a to je komad zemlje, koji je sa svih strana obtočen morem).

Druga naša zemlja sa starim tuđim imenom — to je I s t r i j a. I ona je uz more ili baš u moru, jer je sa tri strane obtočena morem. I k njoj, kao što i k Dalmaciji, spada nekoliko otoka.

Treća hrvatska zemlja, koja nosi staro ime, ali nije baš tuđe, to je S l a v o n i j a. Kako je dobila ovo svoje ime, to ću razložiti drugi put. Ova je zemlja među riekom Savom i Dravom: preko Drave i Dunava je Ugarska (Madžari), a preko Save četvrta naša zemlja, a to je B o s n a.

Bosna se prislanja uz Dalmaciju na zapadu, a uz Slavoniju na sjeveru; po tom, ako ideš iz Dalmacije na iztok, doći ćeš u Bosnu, a isto ćeš tako doći u Bosnu, ako pođeš iz Slavonije preko Save na jug.

Peta je naša zemlja H e r c e g o v i n a. Ona se drži sa zapada Dalmacije kao i Bosna, a sa sjevera se hvata Bosne.

Šesta je hrvatska zemlja ona, koja i do danas nosi samo hrvatsko svoje ime, a to je H r v a t s k a. Ona je među riekom Dravom i Jadranskim morem, a Sava ju dieli na dva diela. Hrvatske se drži na madžarskoj strani preko Drave liep komad zemlje, u kojoj također žive Hrvati, a to je Međumurje, jer je među rijekom Murom i Dravom.

Ali još niesmo gotovi. Narod našega plemena živi i u Srbiji, i u Crnoj Gori, a ima ga i u Bačkoj i Banatu na madžarskoj strani preko Drave i Dunava. Ali oni Srbijanci i Crnogorci niesu jedne misli s narodom našim po drugim zemljama, koje sam na-

brojio. Uz naš narod u Istriji, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji više se drži i bolje se s njim slaže susjedni slovenski narod u Kranjskoj, Štajerskoj, Koruškoj i u Primorju.

A sada da vidimo: koliko je to zemlje!

Ne ću vam pisati... mnogo brojeva, jer bi vam malo pomogli. Ja ću vam reći ovako: Onih šest zemalja, to jest: Istrija, Dalmacija, Hercegovina, Bosna, Slavonija i Hrvatska s Međumurjem — zajedno su velika krpa zemlje na četiri ugla ili ćoška. Na jednoj je strani toj krpi — na zapadu sunca i na jugu — more, tu je Istra i Dalmacija; na protivnoj je strani — na iztoku i na sjeveru — rieka Drava i Dunav. Sad malo bolje pogledajte ovu kartu!

Karta crtana i članak pisan godine 1900.

U zapadnom uglu — na lievo — stoji uz more grad Trst; na drugoj strani, na iztoku — na desno — među Savom i Dunavom stoji grad Zemun. Što mislite, koliko je dana hoda pješice iz Trsta do Zemuna? Kad bi dobar hodac podbrusio pete i hodao svaki dan na dan osam ura (sahata) bez počinka, ne znam, bi li došao za sedam dana i to onda, kad bi svi putevi

i sve ceste vodile ravno, kao po nategnutoj žici. Ali takove ceste nema, i čovjek ne može hodati bez počinka, pa bi takav putnik trebao dobro hodajući i čitave dvie nedjelje. Toliko bi od prilike trebao i od Trsta uz more do Dubrovnika, samo što se na tom putu ceste mnogo više zavijaju, — i to, ako ih i ima. Od Dubrovnika do Zemuna došao bi možda za nedjelju dana, kad bi tu bilo svuda cesta; ali bi ponajviše morao uzjahati na kakovo paripče ili se kojekuda verati i provlačiti, pa ne znam, bi li došao i za tri nedjelje. Od Zemuna došao bi uz Dravu do Varaždina za osam dana, a od Varaždina opet do Trsta za pet, šest dana.

I tako bi dobar hodac obišao ove naše zemlje možda za 35 do 40 dana, kad bi hodao dan na dan malo počivajući. A ako bi još htio proći preko njih poprieko od Trsta do Zemuna, i unakrst od Dubrovnika do Varaždina, trebao bi još mjesec dana, pa bi tako za dobra dva mjeseca mogao obići i proći naše te zemlje.

To je dakako račun od prilike, jer se to pravo ne zna, kad još nitko možda nikada nije tako obilazio i prolazio naših zemalja. A i to bi bilo vriedno. Na takav put bi se mogao odputiti koji naš djetić (kalfa), pa bi imao što pripoviedati.

No ako nitko nije baš ovako putovao oko naših zemalja i preko njih, ipak su na tanko izmjerene, pa tko hoće znati, evo mu mjera u kilometrima: od Trsta do Dubrovnika ima preko 500 (pet stotina) kilometara, a od Dubrovnika do Zemuna preko 300 (tri stotine) kilometara, i to, razumije se, u pravcu ravno kao iz puške; jer kad bi mjerio zavijene međe i ceste, bilo bi mnogo više.

Koliko naroda živi na svim tim našim zemljama?

Reći ću odmah, da u svim tim zemljama našim živi oko pet milijuna duša. Ali koliko je to? Hajde, da se malo poigramo računa!

Kad bi sav ovaj naš hrvatski sviet, koji živi u Istriji, Dalmaciji, Hercegovini, Bosni, Slavoniji i Hrvatskoj, kad bi se, rekoh, postavio jedan do drugoga, i to: ljudi, žene i djeca (a da se ne bi baš tiskali), načinili bi lanac, koji bi bio dug dvadeset dana i dvadeset noći hoda, t. j. dvie tisuće pet stotina (2.500) kilometara.

A kad bi sav ovaj naš sviet nagrnuo k moru i postavio se jedan do drugoga u pravcu od Trsta do Dubrovnika, mogla bi u redu stajati samo jedna petina t. j. milijun. Recimo, da napried stane otac, iza njega žena i troje djece: pa da je njihova sva zemlja pred njima, od mora do Dunava, Drave ili Mure — kad bi se ovako sve izselilo k moru, — što mislite, koliko bi došlo zemlje na svaku ovakvu malu porodicu, na čovjeka i ženu s troje djece? Računajmo! Recimo, da otac stoji napried na širini od pol metra, a to je kao mali slog od 4—5 uzoranih brazda: rekli smo, da je od Zemuna do Dubrovnika oko tri stotine kilometara; ali budući da je od Varaždina do Trsta manje, i to oko 200 kilometara, to je poprieko širina od mora 250 kilometara. Tako bi na svaku porodicu ili familiju došao jedan slog, ali kako dug? Gotovo dva dana i dvie noći hoda! A koliko je to zemlje? To vam je preko 20 rali ili jutara, t. j. za 20 dana oranja.

I tako eto znamo, da naš narod ima toliko zemlje, da na svaku malu porodicu od pet duša zapada preko 20 rali ili jutara, ili na jednu dušu preko četiri rali.

Učeni ljudi računaju to drugačije. Oni bi rekli, da na našoj zemlji žive na četvornom kilometru (t. j. kilometar dugo i toliko široko) poprieko 43 duše.

Ali ovo je samo poprieko, t. j. tako bi bilo, kad bi u svakom kraju bilo jednako mnogo svieta. Ali nije tako. U Bosni na pr. mnogo je manje svieta, pa tamo zapada na dušu preko pet i pol jutra, a u Hrvatskom Zagorju, za Zagrebačkom gorom (na pr. oko Stubice), tamo ne zapada na dušu ni dva jutra. Kad bi dakle sve naše zemlje bile tako naseljene, kako je Hrvatsko Zagorje, mogle bi hraniti još jedanput toliko svieta, t. j. oko deset milijuna. Ali više ne bi mogle, jer bi nam onda svima bilo zlo i gore, nego je sada Hrvatskom Zagorcu: on mnogi već nema kruha! Siromah, kakav će mu biti Božić!

Dr Antun Radić.

UZ TAMBURU.

Ej, na stieni moja tamburice,
Kako su ti zarđale žice!
Ostavljena odkad si zaspala,
Prašina je crna na te pala!

Ali sada iz sanka se preni,
I na pjesmu srdce mi okreni,
Nek ti žice ugodno zazuje,
Nek se pjesma na sve strane čuje!

Tamburice, hajde sad ovamo,
Da veselo skupa zapjevamo:
»Meni moje poručilo cvieće,
Da me dika ostaviti ne će!«

MIJO STUPARIĆ.

Život Hrvata u pradomovini.

Kako učeni jezikoslovci pišu, Hrvati su po govoru grana slavenskoga stabla, a opet Slaveni imadu svoj korien od Arijaca ili Indoevropljana, za koje se misli, da su u pradavno vrieme živjeli između Kaspijskoga mora i visoke ravni Pamira u srednjoj Aziji. Nakon mnogo stoljeća stadoše se žitelji toga kraja razseljavati: Indijci pođoše na jugoiztok, a svi ostali na zapad, jedino Iranci ostadoše u pradomovini. Na krajnjem zapadu Evrope uz Atlantski ocean smiriše se Kelti ili Gali, na jugu u Italiji naseliše se Latini, a na Balkanskom poluotoku Grci ili Heleni, dok srednju Evropu i velik dio Skandinavije zapremiše Germani ili Niemci, a iztočno od njih Litavci i Slaveni.

U toj evropskoj pradomovini, između Visle, Dnjepra, Karpata i Baltijskoga mora, počeše se Slaveni sve više razlikovati i podieliše se s vremenom na tri zasebne grane: zapadne, iztočne i južne Slavene. Zapadni Slaveni jesu: Česi, Slovaci, Poljaci, Lužički Srbi i Polabski Slaveni (kojih je već nestalo, jer su se poniemčili); iztočni Slaveni su Rusi, a južni su: Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari.

Narod je hrvatski nekad živio u velikim zadrugama. Kad bi zadruga postala prevelika, došlo je do diobe. Tako je nastalo bratstvo ili rod, t. j. skupina zadruga, koje potječu od zajedničkoga pradjeda. Više takvih bratstva činilo bi župu, kojoj stoji na čelu župan. Župa je zapravo bila velika upravna obćina. Ona se je sastojala od više sela. Nekoliko župa činilo je jedno pleme hrvatsko, kojim je upravljao župan i bio ujedno prvi sudac i vojvoda. Kad bi bila potreba, sazivao je župan sve starješine svoga plemena u skupštinu ili sabor. Najstariji Hrvati nisu poznavali većega dostojanstva, negoli je njihov župan. Rieči: knez, ban, kralj i car nisu poriekla hrvatskoga, nego tuđega.

Kao što i drugi narodi, tako su i Hrvati bili najprije lovci i pastiri. I oni su sakupljali najprije divlje plodove, a istom kasnije počeli su šume krčiti, šikare paliti i zemlju obrađivati.

Zemlju su obrađivali budakom, motikom i rilom ili lopatom. To je oruđe bilo od tvrdoga drveta, kao što je bila i ralica za oranje. Poslije su rubove toga oruđa okivali željezom, dok konačno nije bilo sasvim od željeza.

Hrvati su poznavali i sijali: proso, ječam, pšenicu, pir, raž i ovas ili zob. Ove rieči su jednake u svim slavenskim jezicima. Rieč žito je također zajednička, ali ne znači kod svih Slavena, pa ni kod svih Hrvata, uviek istu žitaricu, već onu, koja najviše služi kao hrana u onom kraju, t. j. od koje se živi. Tako na primjer, u Slavoniji kažu pšenici žito, u Dalmaciji ječmu, a u

gornjoj Posavini prosu. Koliko se zna, kukuruzu se nigdje ne kaže žito, i ako od njega živi sada većina našega seljačkoga naroda, a to zato, što kukuruz nije od starine naše žito, nego je donesen k nama iz Amerike, i to prije kojih 300 godina.

Uz žitarice uzgajali su stari Hrvati mnogo lan i konoplju, svakakvo povrće (osim krumpira, koji je iz Amerike) i voće.

Žitarice su želi srpom, vezali u snopove i mlatili ciepom na gumnu ili vršili stokom. Zrno su od pljeve dielili vijanjem, a mjerili su košaricom od pruća, kojoj su negdje kazali lukno. Kako je takva košarica bila mjera za razna podavanja, daće, to je rieč lukno ostalo sve do danas među Hrvatima i zove se ono, što seljaci daju župniku.

Čim su Hrvati počeli obrađivati zemlju, uzgajali su i stoku: goveda, konje, ovce, koze i svinje. Uz stočarstvo i peradarstvo bavili su se i pčelarstvom, jer su ne samo rado trošili med kao hranu i liek, nego od njega pravili piće medovinu.

Prave trgovine nije bilo u staro doba među Hrvatima sve dotle, dok nisu upoznali novac. Iz početka je njihova trgovina bila jednostavna izmjena dobara. I obrt je bio jednostavan, a služio je gotovo samo za domaću potrebu: za uređenje kuće i za pravljenje obuće i odjeće.

Za predenje i tkanje upotrebljavali su vunu, lan i konoplju. **Možemo s ponosom iztaknuti, da je već našima starima bio poznat cieli današnji postupak kod predenja i tkanja i da su se tim poslom bavile ne samo seljačke žene, nego i žene župana i knezova.**

OJ BOSILJE BILJE!

Narodna pjesma.

Oj bosilje bilje,
Beru l' te djevojke?
Što me ne bi brale
Kićene djevojke,
Kad mirišem sitan
Dušom djevojačkom.

Oj nevene bilje,
Beru l' te djevojke?
Što me ne bi brale
Gizdave djevojke,
Kad mi nikad mlado
Ne povene lice.

Ružmarine bilje,
Beru l' te djevojke?
Što me ne bi brale
Ljepote djevojke,
Kad će im se svati
Sa mnom zakititi.

Kako je nastao hrvatski književni jezik.

Ovakav jezik, kojim se danas pišu knjige i novine, uči u školi i njim se moli i propovieda u crkvi, nije se oduviek upotrebljavao među svim Hrvatima. Štokavsko iekavsko narječje uzeto je kao književni jezik istom godine 1.835.

I prije toga vremena bilo je nešto književnosti u hrvatskim krajevima, a najviše u Dalmaciji. Tako se još prije 400 godina spominje pjesnik Marko Marulić, Petar Hektorović i drugi. Sto godina kasnije živio je u Dubrovniku pjesnik Ivan Gundulić, od kojega su ostala dva znamenita pjesnička djela: drama ili kazalištni komad »Dubravka« i velika junačka pjesma »Osman«. Osim toga, komu Hrvatu nije poznat pjesnik fra Andrija Kačić-Miošić, koji je također iz Dalmacije i opjevao po uzoru narodne pjesme mnoge naše junake i nazvao tu pjesmaricu »Razgovor ugodni naroda slovinskoga«. Malo kasnije javlja se u Slavoniji pjesnik Matija Ante Relković, koji u obliku pjesme uči svoje zemljake boljemu životu i nazva tu pjesmaricu »Satir«. I u drugim krajevima bilo je pjesnika i pisaca. Ali svi oni počevši od Marulića dalje, i ako su pisali hrvatski, niesu pisali jednako. Oni su se ravnali po govoru svojega kraja.

Istom godine 1835., kako već spomenusmo, uveden je jedan književni jezik i pravopis za sve Hrvate. Začetnik je Ljudevit Gaj. Ovaj umni i zanosni rodoljub, od koga je i pjesma »Još Hrvatska nij' propala«, vidio je već u svojoj mladosti, dok je bio đak, kako je zlo, što Hrvati nemaju knjiga na svojem jeziku. Osim toga u njegovo vrieme, u prvoj polovini 19. stoljeća, počeo se uz latinski jezik, koji se govorio ne samo u crkvi nego i u saboru, uvlačiti u hrvatske škole njemački i madžarski jezik. Kako su škole bile samo po gradovima i većim mjestima, nije ni čudo, što su naši plemići i uobće gospoda, učeći latinske i njemačke škole bili zadojeni tuđinskim duhom.

Seljak, i ako potlačen i neprosviećen, sačuvao je ipak u tim težkim vremenima svoje običaje i svoj jezik, svoju starinu. Njega se nije primala tuđa kultura. U velikim zadrugama, kraj domaćega ognjišta, pjevale su se nekada uz gusle javorove pjesme o junacima i kazivale pripoviedke i poslovice. Baš u tom ustmenom narodnom blagu začetak je današnjega književnoga jezika. Mnoge naše narodne pjesme sviđale su se i strancima, a naročito divna pjesma »Hasanaginica«, koja je godine 1774. na hrvatskom i talijanskom jeziku objelodanjena u Mlecima, u današnjoj Italiji, a najveći njemački pjesnik Gete (piše se: Goethe) preveo ju je čak i na njemački jezik. Zato se moramo ponositi s našim seljačkim narodom i biti mu zahvalni, što imamo svoju kulturu.

Nije baš svaki narod mogao sačuvati svoje ime i jezik. Tako u poviesti piše, da je nestalo baltijsko-polabskih Slavena, koji su se germanizirali ili poniemčili, a i Irci, koji imaju već 18 godina svoju slobodnu državu, jedva su pod pritiskom Engleza sačuvali svoje ime i rimokatoličku vjeru, dok stari irski jezik ne zna sada ni deseti dio naroda, jer većina govori englezki, i moraju se sadašnja pokoljenja istom učiti svojemu narodnomu jeziku.

Ljudevit Gaj, i ako rodom iz Krapine u Hrvatskom Zagorju, gdje se govori kajkavski, uveo je štokavsko iekavsko narječje za književni jezik zato, što tim narječjem govori većina Hrvata i što su na njemu u starini sastavljene najljepše naše narodne pjesme i pripoviedke. Od godine 1835. ujedinjeni su dakle Hrvati književno, kao što su u novije vrieme zaslugom braće Radića ujedinjeni i politički.

O ZNANJU.

Znanje se u glavnom dieli u dvie vrsti: Jednomu se kaže učenost, a drugomu praktično znanje. Učenjaci su zviezdoznanci, mudraci, zakonodavci, povjestničari, veliki račundžije ili matematičari itd.

Praktično je znanje, kad dobro naučiš i drugi jezik osim materinskoga, kad znaš iz tla izmamiti bogatu žetvu, a izpod tla izvaditi bogatu rudu, kad umiješ na zemlji sagraditi sve, što ti treba od igle do pluga, od kolovrata do željezničke lokomotive, od seljačke kolibe do Božjega hrama, kad se umiješ poslužiti svakim novim izumom, da lakše i bolje radiš, da brzo putuješ po kopnu i po moru i da u najvećoj daljini obćiš pa i razgovaraš s onim, koji ti je drag ili potreban.

STJEPAN RADIĆ.

(»Hrvatska Misao« 1903.)

DVIE PTICE.

Zabludila morska ptica
u daljine kopne zemlje
i susrela kosovicu,
gdje u gaju sladko pjeva.

— Kako možeš pjevat tužna
u pustinji ovoj suhoj,
gdje ni kapi vode nema?
— Pjevahu i moji stari
u istome ovom gaju.

Domovina kakva bila,
rođenom je sinku mila.

Petar Preradović.

Dolazak Hrvata u današnju domovinu.

Hrvati su živjeli možda oko tisuću godina u svojoj staroj domovini iza Karpata. Tada se i oni potiskivani od drugih naroda počeše pomicati na jugozapad, dok se konačno u 6. i 7. stoljeću ne nastaniše u današnjoj svojoj domovini, u zemljama, gdje su nekada vladali Iliri, Kelti, Grci i najposlije Rimljani.

Nekadašnje moćno rimsko carstvo, koje je za vrieme Isusovo imalo sve zemlje oko Sredozemnoga mora, razkidali su Germani godine 476. Današnje hrvatske zemlje, onda nazivane Panonija i Dalmacija, pripale su zatim iztočnom ili bizantskom carstvu. U to doba iza divljih Huna dolaze u Evropu također divlji Avari ili Obri. Oni osnuju svoju državu (god. 568.) u današnjoj Madžarskoj i pokore sebi tamošnje Slavene, a među tima i Hrvate. Kad su Avari napokon bili poraženi pod Carigradom, dignu se na njih i Hrvati i oslobode se tako okrutnoga gospodstva avarskoga. Hrvati se sada smiriše i nastaniše u zemljama oko Jadranskoga mora (oko 640. godine), gdje su našli i potomaka starih Latina ili Rimljana.

Kako su Hrvati bili bliže Rimu nego Carigradu, primiše oni kršćansku vjeru od rimskih svećenika, koji obnoviše u Dalmaciji stare crkve i biskupije. Budući da kod Hrvata do tada nije bilo posebnoga svećeničkoga staleža, koji bi pogansku vjeru branili iz posebne koristi, to se kršćanstvo u narodu brzo razširilo.

Ali pokrštenjem dobili su Hrvati ne samo novu vjeru, nego i novu uredbu o crkvama i svećenicima. Uz tu uredbu preneseno je u hrvatske zemlje i mnogo stranih običaja, a naročito, da se je novim hramovima i svećenicima počela davati zemlja.

Osim toga kod osvojenja zemlje pojedini župani dobivali su veće i bolje komade zemlje. Tu je dakle zametak većih posjeda i sve veće vlasti nad drugim ljudima. Tu je početak feudalizma, koji je u Hrvatsku presađen iz zemlje Franačke, gdje su na jednoj strani bili malobrojni i silni velikaši, a na drugoj strani siromašni i potlačeni seljaci-kmetovi.

MATI I ŽENA.

Pitala mati mudroga Salamuna: »Sine, ili sam ti ja draža, ili žena?«

Reče Salamun: »Ti si mi draga kao sol, a žena kao med.«

Svuda je poći, ali kući doći.

*

Kućni prag najveća je planina.

Gdje je matica hrvatskih zemalja?

U poviesti čitamo, kako se je hrvatski naš dom razsipao, kako je od jedne kraljevine Hrvatske postalo pet, šest komada. Tamo piše, kako su naši stari neprijatelji oslabili, a mi smo se Hrvati počeli skupljati i tražiti jedni druge.

Ali kad se roj pčela razdvoji ili raztroji, nikad se ne će skupiti, ako nema matice. Gdje je dakle naša matica?

Dok smo mi Hrvati imali vladare i kraljeve svoga jezika, stanovali su oni u onoj hrvatskoj zemlji, koja se danas zove Dalmacija, a onda se zvala Hrvatska. Tamo dakle uz more, u primorskom Biogradu, oko Splita i Solina, oko Duvna na međi bosansko-hercegovačkoj — tu su živjeli kraljevi našega plemena i jezika, tu su gradili crkve i samostane, tamo počivaju i kosti njihove, ondje je bila naša matica.

Pak i onda, kad su Hrvati izabrali za svoga kralja ugarskoga kralja — i onda su naši kraljevi dolazili u stara ona i slavna mjesta i gradove. Sabori kraljevstva našega držali su se još pred 400 godina u Kninu, u Ninu, u Cetinu, a to su sve gradovi u staroj našoj matici, preko gore Velebita.

Ali mi znamo, da su Mlečani oteli velik dio primorske Hrvatske, a Turci su se sve više približavali k Savi, i tako je sve po malo zamuknuo glas hrvatskoga bana i sabora u primorju preko Velebita i preko Save. A kad su Turci osvojili i Slavoniju, ostao je pod hrvatskom banskom vladom samo komadić zemlje među Dravom i morem. Od onda se u našoj nesrećnoj poviesti sve više spominju gradovi: Križevci, Varaždin, a osobito Zagreb.

Ovaj komadić hrvatske zemlje među Dravom i morem, gdje je grad Križevci, Varaždin i Zagreb, — taj je komadić zemlje i narod na njemu do danas sačuvao staro ime hrvatsko. Ovdje se svaki ponosi hrvatskim imenom, a u drugim zemljama našim počelo se to staro ime zaboravljati, pa su se jedni počeli zvati samo Dalmatinci, drugi Slavonci, treći Bošnjaci, četvrti Hercegovci, pa i još drugačije.

A kako je to, pitate, da je narod u drugim hrvatskim zemljama malne zaboravio svoje staro ime? Tako, što je izgubio svoju vladu, svoga bana i svoju učenu i bogatu gospodu. Sve je bilo u rukama tuđincu: Talijan i Turčin, ili, što je još gore potalijančenik i poturica, to je bio gospodin i gospodar, a Hrvat je bio sluga i kmet. Što je bilo učeno i bogato, to je bilo tuđinsko.

A na onom komadiću hrvatske zemlje — tu je ostao hrvatski ban, tu su ostala hrvatska gospoda, tu je i narod čuvao barem svoje ime.

Ali to nije sve. Hrvatski narod u ovoj zemljici, i ako ga je bila samo šaka: taj je narod uviek i svagda imao u pameti i u srdcu, da ima braće, koja su s njim nekada bila pod jednim krovom. Kad je ova zemljica među Dravom i morem bila najmanja i najnesrećnija, i onda su pradjedovi naši držali na pameti i na jeziku: da su oni samo ostatci, samo ruševine nekadašnjega kraljevstva hrvatskoga. Naši su pradjedi u ovoj zemljici uviek i neprestance uzdisali za braćom svojom, ovdje nikad nije umrla misao na čitavi hrvatski narod, ovdje se je uviek znalo: da ova šaka naroda, da to nije čitav hrvatski narod.

Čujte samo, kako su to ovi Hrvati među Dravom i morem i velikim jednim činom pokazali.

Ovi Hrvati govore malo drugačijim govorom, nego oni Hrvati po drugim zemljama hrvatskim. Ali kad su ovi Hrvati pred 60 i više godina (sada pred 100 godina!) počeli na novo pisati knjige i izdavati novine, — nisu oni pisali novina i knjiga svojim govorom, nego onim govorom, kako govori veći dio naroda hrvatskoga po Dalmaciji, Slavoniji, Bosni i Hercegovini!

Ali glavno je ovo: I dan današnji oni Hrvati među Dravom i morem — najviše misle, najviše pišu i najviše govore o jedinstvu hrvatskom, o jednom hrvatskom domu. Među ovim Hrvatima u Zagrebu — tu su visoke hrvatske škole, tu se izdaju hrvatske knjige i novine za čitav hrvatski narod. Svakoj stvari, koja je na korist čitavomu narodu hrvatskomu, najviše pomažu ovi Hrvati oko Zagreba.

I tako vidite, gdje je sačuvano staro hrvatsko ime, gdje je živa hrvatska misao i ljubav za čitav hrvatski narod: to vam je u Hrvatskoj. I zato je ova mala Hrvatska — ona je matica svih hrvatskih zemalja. Ona je kao iskra, koja je ostala na ognjištu pod pepelom. Dao Bog, da se iz te iskre razgori oganj, sjajan i topao, koji će sve Hrvate rasvietliti i ogrijati!

Dr Ante Radić.

Najvruće i najteže su sirotinjske suze.

*

Istinu traži, pravicu uvaži.

*

Blago mudroj glavi i vriednoj ruci.

*

Ne ore svaki zemlju, ali jede hljeb.

*

S potocima svaka voda jaka.

Pčelinja košnica — najuzornija zajednica.

Divan je red u jednoj košnici! I ako tu u zajednici živi deset i više tisuća pčela, svaki taj sitni Božji stvor zna svoj posao i svoju dužnost. Od proljeća do jeseni rade pčele neumorno. Dok jedne grade saće, druge hrane leglo, treće nose medeni sok i pelud, četvrte idu po vodu, pete čiste košnicu, šeste straže na ulazu i t. d.

A divno je i pčelinje saće! Izgrađene su pravilne šesterouglaste stanice — bez ravnala i šestara! U te stanice polaže matica biela i dugoljasta jajašca, iz kojih izlaze za 21 dan pčele radilice. Matice se mogu odhraniti već za 17 dana, ali u posebnim velikim stanicama. Trutovi trebaju za svoj razvitak najviše: 24 dana, a za njih su također posebne stanice, nešto šire od radiličkih. U košnici su dakle tri vrsti pčela: jedna matica, mnogo tisuća pčela radilica i u ljetu nekoliko stotina trutova.

Matica živi najduže: 4 do 5 godina. Ona izlazi iz košnice samo kod rojenja. Ona je majka i vladarica košnice. Zapravo ona je: majka, mati — zato su ju naši pradjedovi i nazvali matica.

Radilice žive najmanje: u poslu preko ljeta samo 3 do 4 tjedna, a od jeseni do proljeća, dok miruju: 4 do 5 mjeseci.

Trutovi, istina, ništa ne rade i jedu čisti med, ali trebaju neki u ljetu kod rojenja: bez truta ne može mlada matica postati plodna. Kad se svrši rojenje, radilice iztjeraju trutove iz košnice, i oni poginu od glada.

*

Pčelac je dakle najuzornija zajednica, jer takve sloge, reda i rada nema ni u kojem ljudskom družtvu; košnica je najfinija tvornica, jer takvo saće ne mogu sagraditi ni najbolji inženjeri; pčelinja utroba je najsavršeniji aparat ili sprava, jer ni najmudriji čovjek ne može proizvesti ono, što ona može: sladki med i fini vosak.

A kako je istom savršen Onaj, koji je pčelu stvorio!

Zato je kod našega naroda pčela »sveta« i »umire« kao i čovjek. A grieše i oni, koji ju sumporom dave!

I mi Hrvati moramo biti kao pčele radilice, i ne smijemo mirovati, dok sva Hrvatska ne bude jaka i bogata košnica! A to će biti, kad svaki Hrvat i Hrvatica bude član svojih prosvjetnih i gospodarskih organizacija: Seljačke Sloge i Gospodarske Sloge.

Imbro Štivić.

*

Sam čovjek kao dub posječen.

Ognjište.

Kad do Božića i iza Božića nema još sniega, pripoviedaju ljudi, da je onda smrznutu i skvrčenu baku Zimu zadržao negdje lieni debeljak Jug, koji ju je svu razkvasio i razkravio, da ju je grdno pogledati. Ali kad junačina Sjever doleti iz daleke zemlje i zavrti svoje kolo i povuče sa sobom i baku Zimu, — e, onda pred njom sve bježi. Kuda, nego k ognjištu!

Tako stara pripoviest. Ali zbilja govoreći, — čovjek je bez ognjišta sirota: tko nema ništa, ima bar svoje ognjište; a tko ni toga nema, gotovo bi rekao čovjek: bolje, da i njega nema.

Ne znam, kako je kod onih naroda na žarkom jugu, kojima je uviek vruće, a nikad zima; ali kod svih sjevernih naroda, gdje i malo znade zahladiti, — tu bez ognjišta nema ni doma. A pripovieda se, kako je jedan stari grčki junak Odisej, koji je mnogo godina bludio po moru daleko od doma, — od miline zaplakao, kad je opazio dim nad domom svojim. A tako je ognjište milo i drago svakomu čovjeku, i ne samo milo, nego baš i sveto.

Stari krivobožni, ali uza sve to pobožni narodi, imali su svoje bogove na ognjištu, uz ognjište, tu su se oni molili na svoj način; i kad su branili dom od neprijatelja, pozivali su jedan drugoga na obranu za »božje žrtvenike i ognjište«. Nije bilo boga bez ognjišta, ni ognjišta bez boga!

Pa ako se može porediti kršćanska vjera s krivobožnom vjerom, — pogledajte i danas Božje žrtvenike (oltare): i tu gori oganj, tu svietle svieće, — nije li istina? Imadu te svieće i svoje drugo znamenovanje, ali ipak je to oganj, ipak je to slika ognjišta i doma.

Gdje nema ognja, — tu je sve mrtvo, tu nema živa stvora, a čim čovjek, gdje bilo, ugleda oganj, čini mu se: tu smo doma, odmah mu je nekako toplije čak pri srcu.

A nije ni čudo, što je oganj i ognjište čovjeku tako drago. Dok još čovjek nije imao krova ni doma, — koliko se je napatio, dok je gdje u zatišju pod kakvim drvom, ili pod kamenom stienom naložio oganj i prigrnuo oko njega svoje mile i drage: tu se stiskao svoj uz svoga, ponajviše djeca uz otca i majku.

Sve, što je milo i drago, sve, što dolazi od ljubavi, to je čovjek najprvo i najbolje osjetio uz otčinsko ognjište, — pa kako da mu ne bude milo i drago?

I ja mislim, dok sviet bude sviet, i ljudi dok budu ljudi, — otčinsko će ognjište biti stvar mila i sveta, kako je mio otac i majka, a sveta njihova ljubav, kojom oko ognjišta skupljaju gole svoje piliće. **Iz »Doma« dra Ante Radića.**

Plitvička jezera — biser Hrvatske.

Već od najstarijih vremena uljepšavali su ljudi svoj život, naročito bogataši i velikaši. Uz hramove gradili su palače, a odievali se u grimiz i svilu i kitili zlatom i biserom. Pokraj palača bili su obično i krasni vrtovi. Pripovieda se u starim knjigama, da je najčudesnije vrtove, nekakve »viseće vrtove« imao neki kralj u Babilonu, a opet se točno zna, da je prekrasne perivoje dao urediti nedaleko Pariza u 16. stoljeću i jedan francezki kralj.

Ali sve te ljepote, što su sebi dali stvoriti nekada carevi i kraljevi, a danas stvaraju bogataši po gradovima, ne mogu se uzporediti s ljepotama u prirodi, što ih je stvorila Božja ruka. Među takve ljepote spadaju gorska jezera, a naročito naša Plitvička jezera.

Ima na svietu različitih jezera: neka su velika kao deset naših kotareva, a neka zapremaju možda samo jednu ral. Nalaze se najviše u gorskim krajevima, a voda im je posve bistra i često zelenkasto-modrikasta. Najviše jezera ima u sjevernoj Europi, u zemlji Finskoj.

Neki ljudi — dakako imućniji — vole putovati po svietu, onako bez pravoga posla, samo da gledaju liepe krajeve. Tako rade najviše Englezi. Dođu ti stranci i k nama. Najradije idu u Dalmaciju, gdje uživaju u ljepoti našega mora i u njemu se kupaju, pa se tako zadržavaju u mnogim mjestima, a osobito u Dubrovniku. Neki od tih stranaca pođe i do Plitvičkih jezera. Kad ih malo razgleda, svaki je zadivljen i obično uzklikne: »Takve krasote nema u cieloj Europi!«

Pa kad su Plitvička jezera tako liepa, da im se dive i stranci, moramo i mi Hrvati, ako i ne možemo mnogi na njih poći, bar o njima nešto znati.

Plitvička jezera nalaze se na početku naše kršne Like između gore Male Kapele i Plješivice. Kao niz bisera u đerdanu, tako su se i ova jezera, njih 15 na broju, nanizala u jednoj povišenoj kotlini. Poredala su se kao stepenice i ruše se jedno u drugo. Nastaju od Crne i Biele rieke, koje se sastaju pred prvim i najvećim Prošćanskim jezerom. Sva tako poredana jezera duga su oko 8 kilometara, a pokrivaju površinu po prilici 250 rali.

Svako jezero ima svoje ime, a zovu se ovim redom: Prošćansko, Ciginovac, Okrugljak, Veliko jezero, Malo jezero, Batinovac, Vir, Galovac, Gradinsko jezero, Jezerce, Kozjak (drugo po veličini), Milanovac, Osredak, Kaluđerovac i Novakovića brod, gdje počinje rieka Korana, koja utječe u Kupu kod Karlovca.

Voda se na mnogim mjestima ruši i pjeni, t. j. čini vodopade ili slapove, a najveći slap čini potok Plitvica, koja pada u rieku Koranu s visine od 68 metara. Svi ti slapovi čine nam se u onoj gorskoj tišini ne samo veličanstvenim, nego i vrlo liepim, jer kapljice vode, koje padaju i razpršuju se, blistaju se divno prema suncu i pokazuju često pravu nebesku dugu.

Ali osim modrine vode i zapjenjenih vodopada ima oko Plitvičkih jezera još nešto zanimljivo gledati: to su špilje, u kojima su se od raztopljena vapnenca stvorili svakovrstni oblici i kipovi. (Da se mogu te špilje obići i bolje razgledati, sagrađene su do njih i unutra stepenice, a sve opet razsvietljeno je električnim svietlom. Imaju te špilje i svoja imena: Šupljara, Golubnjača, Vila jezerkinja i Vilini dvori.)

Oko jezera su šume: bukove i jelove, koje čine zrak neobično čistim i svježim. I to privlači imućne ljude, da dolaze na Plitvička jezera, da uživaju ne samo u ljepoti Božje prirode, nego da se tu odmore i okriepe.

A napokon, još da kažemo, čemu prigovaraju stranci, koji dolaze na Plitvička jezera. Oni kažu: Daleko je željeznica (24 km do Vrhovina), a cesta je loša za automobile!

Na žalost kod nas u Hrvatskoj koješta se do sada zapuštalo i zanemarivalo, pa tako i Plitvička jezera. Ali ako Bog da, sagradit će se željeznička pruga i od Bihaća do Senja, pa će malo oživjeti taj kraj, a uredit će se i ceste, pa će tako stranci lakše putovati kroz našu domovinu i lakše doći do bisera Hrvatske — do Plitvičkih jezera. A od svega toga imat će i onaj naš seljački sviet koristi.

OTAC JE GORE!

Narodna pripoviedka.

Bio u Dalmaciji otac i sin. Sin htio iztjerati otca iz gornjega poda (s triema) dolje u podrum, pa da on trese otcu nad glavom.

Kud će stari nego na sud.

Kad su došli pred sudca — a sudac mudar — sluša sudac, što je to.

Najedanput se izdere na sina: »Prekrsti se!« A ovaj gleda, dok sudac opet ne zagrmi i ne lupi nogom: »Krsti se!«

Sin se stane krstiti: diže ruku na čelo »U ime otca«, pa spusti niz prsa »i sina«, a sudac mu vikne: »Vidiš, da je otac gore, a sin dolje! Nosi se kući u podrum, a otac gore na svoje mjesto!«

I sud je bio gotov.

Drvo se na drvo naslanja, a čovjek na čovjeka.

Hrvatska je kraljevina preko tisuću godina.

Oko godine 910. zasjeo je na hrvatski kneževski prijestol knez Tomislav (vladao od 910. do 930.). U to vrieme sgodi se u susjednom Podunavlju važna promjena: Madžari utemeljiše svoju državu.

Madžari ili Ugri pripadaju turanskoj pasmini ljudi. Pradomovina im je u središnjoj Aziji, odakle se spustiše ponajprije u krajeve današnje Rusije, a onda pod vođom Arpadom prieđu Karpate i osvoje svu zemlju do Drave i Dunava na jugu (god. 896.). Madžari počeše se na svojim konjima zalietati i u Hrvatsku. Ali tu dođe do mnogih bojeva između Tomislava i Madžara. Mladi i junački knez svagda ih je sretno odbio i utvrdio tako Dravu sjevernu granicu države Hrvatske.

Malo zatim zaratio se knez Tomislav i s moćnim carem bugarskim Simeunom. Do rata je došlo ovako: Simeun je po svojoj volji htio namještati i skidati susjedne srbske knezove. Kad je napokon radi tih svađa za srpsko priestolje bugarska vojska provalila i osvojila Srbiju, srbski knez Zaharija s mnogo odličnika pobjegne u Hrvatsku. Tomislav ih je bratinski ugostio i zaštitio. Radi toga provali bugarska vojska iz pokorene Srbije i u Hrvatsku, ali bude ovdje od Tomislava poražena i uništena (god. 924.).

U taj čas bijaše Tomislav na vrhuncu svoje moći. Godine 925. proglasi se on i okruni na Duvanjskom polju kraljem Hrvata.

Bugarski car Simeun nije mogao prežaliti svoj prvašnji poraz, pa pođe lično na proljeće 927. s velikom vojskom na Hrvate, ali ga Tomislav opet porazi, na što je silni car već drugi dan umro od tuge i žalosti.

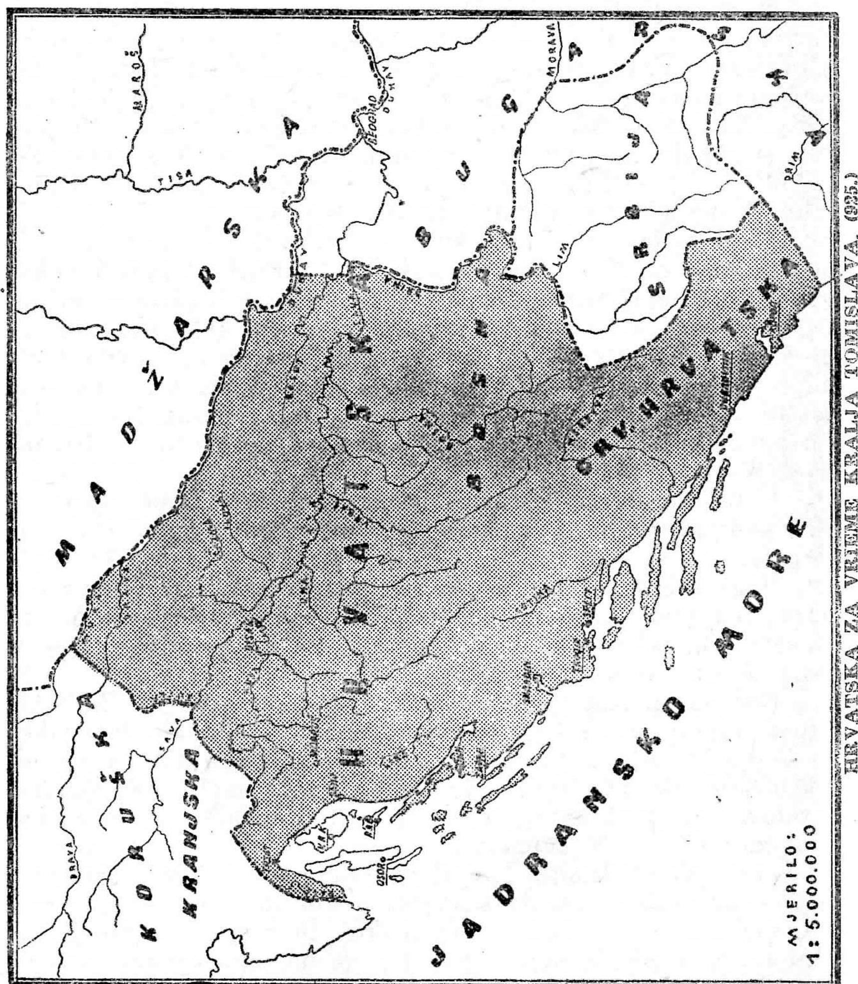
Ponovni poraz bugarske vojske, tada najjače na Balkanskom poluotoku, najbolje su svjedočanstvo velike sile hrvatske za kralja Tomislava. Hrvatska je u to doba mogla dići na oružje 100.000 pješaka i 60.000 konjanika, osim toga imala je 80 velikih brodova, na svakom po 40 ljudi, i 100 manjih brodova, na svakom po 10 do 20 momaka.

Za vladanja kralja Tomislava održan je crkveni sabor u Splitu. Zaključeno je, da se vlast nadbiskupa splitskoga ima protezati po čitavoj državi hrvatskoj. Biskupija u Ninu bude ukinuta, a ninski biskup Grgur, koji je odlučno branio slavensku službu Božju, postade biskupom u Skradinu. Tako se je hrvatski jezik u crkvi održao sve do danas u Hrvatskom primorju i na otocima.

Kralja Tomislava ide slava, da je utemeljio kraljevstvo hrvatsko i raztegnuo međe države svoje od Raše (u Istri) do

Drima (u Albaniji) te od mora i Drave do Drine, i obranio narod od provala madžarskih i velike najezde bugarske. **Ali mora se ujedno naglasiti, da je Tomislav svu svoju snagu i svu svoju veličinu dobio od složnoga i zadovoljnoga hrvatskoga seljačkoga naroda.**

Napomena. Proslava tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva obavljena je na svečan način u Zagrebu 15. i 16. kolovoza

HRVATSKA ZA VRIEME KRALJA TOMISLAVA (925.)

1925. Na spomen toga podignuta je krasna crkva na Duvanjskom polju, a u Zagrebu se baš dovršuje veliki spomenik kralju Tomislavu, koji će se postaviti na Tomislavovu trgu pred kolodvorom.

Seljačka sloga ciepi se već u djetinjstvu.

Moje rodno selo Trebarjevo Desno imalo je starih kućnih brojeva 30, a kuća mojega otca nosila je broj 15, — bila je dakle baš u sredini sela. Kad su se stare zadruge podielile, imalo je selo 104 kuće, a naša je kuća nosila broj 51; ostala je dakle opet u sredini. Nedjeljom i blagdanom skupljala bi se djeca na cesti; koja se tu zove »brieg«, jer je to ujedno obala Save, od kuda se liepo vidi na drugu stranu isto jedno selo: Trebarjevo Lievo.

Bilo mi je oko 7 godina. Još nisam išao u školu, ali sam čuo kod kuće stariju braću i sestre čitati razne pripoviestne knjige, a ponajviše knjige iz hrvatske poviesti, te mi se živo utisnulo u dušu, kad sam čuo, da smo mi Hrvati radi svoje nasloge najprije izgubili more, onda da su radi naše nesloge nad nama zavladali Mađari, a poslije najvećim dielom hrvatskih zemalja i Turci. Meni je od svega onoga, što sam čuo čitati, zujila u ušima samo jedna jedina rieč: nesloga. Ta je riеč za mene značila strašniju neman nego stoglavi zmaj, o kojem sam također čuo čitati i pripoviedati.

U našem selu bilo je dosta djece u mojoj dobi i mojih vršnjaka. I dječaci su se u glavnom kupili u tri skupine: gornje selo posebice, a isto tako doljnje i srednje. Kad su dječaci jednoga dana došli iz gornjega sela, da se malo poigraju u srednjem selu, skoče na njih moji vršnjaci i stanu ih oštro tjerati natrag, jer da se oni nemaju pravo tu igrati. Dječaci potrče u doljnje selo, ali tu istom na njih navale »dolnjozemci«, vičući na njih, da su oni »gorenci« i da se tu nemaju prava igrati.

Mene je to silno iznenadilo, i meni su se odmah u misli pojavili i Mlečani i grbavi mađarski kralj Koloman i strašni Turci i sve druge posljedice naše narodne nesreće. Ja naravski o tom svem nisam mogao govoriti, jer me ne bi razumjeli, nego sam im samo ukratko rekao, da naše selo ima jednoga čredara ili govedara, i da sve naše rogato blago liepo složno pase, kao da je iz jedne štale, a valjda mi dječaci imamo više pameti nego niemo blago, pa valjda znamo, da smo svi svoji i da se svi možemo i moramo zajedno igrati i u igri se liepo slagati. Dečki prihvatiše moj priedlog oduševljeno i »dolnjozemci« i »sredozemci« i »gorenci«, te pojurismo ne samo uz gornje selo nego i dobra pol kilometra iza njega, gdje se s »briega« spuštala cesta u polje, kuda je vodila u Veliku Goricu i dalje u Zagreb.

Od toga dana nije više dolazilo do sukoba među nama, i kad smo za nekoliko mjeseci počeli ići u školu u susjednu Martinsku Ves, mi smo najmlađi đaci liepo jedan na drugoga čekali, svi zajedno u školu dolazili i svi se zajedno iz škole vraćali,

i prije nego smo došli u svoje selo, dielili smo ono malo kruha i sira, što nam je slučajno ostalo od našega siromašnoga objeda u školi. Kad smo mi došli do četvrtoga razreda, onda smo već svi skupa zajedno išli, te smo svoju ulogu htjeli proširiti i na suprotno selo Trebarjevo Lievo, ali nam je u tom Sava pravila nesavladive zapreke. Ipak smo nekoliko puta išli iz škole zajedno i s djecom iz toga sela, pa smo se onda uz najveće neprilike prevezli na svoju stranu, te malo da nije bilo batina, što nismo išli jednostavno ravno kući. Od svega toga nastao je u našem razredu glas, da su »Trebarci« najsložniji dečki.

Stjepan Radić.

Srieda.

Kako znadete, mi Hrvati (a i svi drugi Sloveni) brojimo dane ovako: 1. ponedjeljak, 2. utorak, 3. srieda, 4. četvrtak, 5. petak, 6. subota, 7. nedjelja.

Ali sad pazite: Ako je ponedjeljak prvi dan, onda je zbilja četvrtak četvrti, a petak peti dan u tjednu, pa je posve u redu, da se onaj zove četvrtak, a ovaj petak. Ali je li u redu, što se srieda zove srieda? Zar je ona u sredini? Brojite, pa ćete vidjeti, da nije, nego je četvrtak u sredini: tri su dana pred njim, tri za njim. Pa i »utorak« ne znači drugo ništa, nego »drugi dan«, jer Rusi i Poljaci i danas broje ovako: prvi, utori, treti i t. d., a ne kažu: prvi, drugi i t. d. Dakle sve je u redu: ponedjeljak, jer je po nedjelji; utorak, jer je utori t. j. drugi; četvrtak, jer je četvrti i t. d. — samo srieda ne pristaje u taj račun. Kako to?

Srieda se je nekada drugačije zvala, ali kako, to se ne zna. Ne zna se ni to, zašto su naši pradjedovi išli pitati Niemca, kako se zove treći dan poslie nedjelje. A Niemac im je rekao, da Niemci zovu taj dan »mittvoh«. A naši su djedovi pitali: Što je to »mittvoh«? Niemci su odgovorili: »mittvoh« znamenuje »sredina ili srieda tjedna«. Po tom su i naši stari treći dan poslije nedjelje prozvali »srieda«. Ali niesu pazili na ovo: Niemci počinju brojiti dane s nedjeljom, pa je onda zbilja treći dan poslie nedjelje u sredini. Evo: nedjelja, ponedjeljak, utorak, — to su tri, a treći poslije nedjelje dolazi u sredinu, jer su još tri do nedjelje.

I ta srieda — to nam je sve, što imamo od Niemaca, pa kako ništa ono nije u nas na pravom mjestu, što nam je dao Niemac, tako eto ni ova srieda nije na pravom mjestu. Pa one naše gradske babe i curetci, kojima je slađa tuđa riec njemačka od hrvatske materine, — dobro bi bilo, da se sjete, da im njemački jezik upravo tako pristaje, kao i ona srieda u tjedan.

Dr Ante Radić.

Hrvati su sretni, što imaju more.

Svaki naš seljak zna, da njiva vriedi više, ako je uz put i na nju možeš kolima u svako doba, a da ne moraš prije pitati susjeda i s njim se možda svađati i parbiti radi »smetanja posjeda«. A pogotovo vriedi ona njiva, koja je uz dobru cestu, po kojoj se lako mogu voziti tereti i ljeti i zimi.

Što je za seljaka put do njive, to je za narod i državu put do mora. I u poviesti čitamo, da su se skoro svi primorski narodi naglo obogaćivali, samo ako su bili vješti i smioni mornari i imali velik broj brodova, kojima su prevozili raznovrstnu robu s jednoga kraja svieta na drugi.

Danas u Evropi samo tri države ne dopiru do mora. To su: Švicarska, Čeho-Slovačka i Madžarska. Zato ove države moraju posebne ugovore sklapati sa svojim susjedima, preko čijih zemalja izvoze i uvoze robu. Tako Švicarska dolazi najbrže do mora preko Francezke i Italije, Čeho-Slovačka preko Njemačke i Italije, a Madžarska preko Jugoslavije.

Od pomorskih država najviše se obogatila Velika Britanija ili kako neki kažu Englezka. Što više, ona je danas tako moćna i ugledna, da vodi prvu rieč među svim narodima i državama.

Ali uz Veliku Britaniju treba spomenuti i dvie male države, koje su se pomorstvom digle do blagostanja i ugleda. To su Nizozemska i Norvežka.

I ako te zemlje nemaju naših divnih šuma, niti naših vinograda i maslinika, niti naših ruda, niti svega onoga, čim je dragi Bog nadario našu liepu Hrvatsku, ipak te dvie državice spadaju među najbogatije zemlje na svietu, i ti mali narodi: Nizozemci i Norvežani prvi su u kolu prosviećenih naroda. Jednom riečju: u Nizozemskoj i Norvežkoj nema ni prosjaka ni nepismenjaka.

A odakle Nizozemskoj i Norvežkoj to veliko blagostanje i napredak?

Iz mora. Ti mali narodi posvetili su se pomorstvu već od davnine i postigli to, da se danas nizozemske i norvežke zastave viju po svim morima i njihove brodove možemo naći u svim većim lukama svieta. Naročito su Norvežani poznati kao morski »kirijaši«, jer njihovi brodovi prevoze robu svih naroda.

More je dakle izvor bogatstva i velikim Englezima i malim Nizozemcima i Norvežanima.

I mi Hrvati smo pomorski narod, jer imamo svoje Jadransko ili Sinje more sa tisuću i više kilometara obale. Tu smo mi već 13 stotina godina. Što više, kolievka hrvatske države bila je baš u primorju, u Dalmaciji.

Ali kraj svega toga, što Hrvatska ima more, i priroda je od Boga blagoslovena, ipak nam je narod siromašan, osobito u

primorskim krajevima, odakle je radi biede već na stotine tisuća duša odselilo u strani sviet, u daleku Ameriku i još dalju Novu Zelandiju.

Zašto dakle i nama Hrvatima nije more donielo blagostanje i sreću, kao što je to donielo Nizozemcima i Norvežanima?

Zato, što smo radi naše nesloge došli pod tuđince, a tuđinske vlade niesu se mnogo brinule za naše pomorstvo.

Ali da ovo točnije shvatimo, potrebno je proći malo kroz hrvatsku poviest.

Čim su se Hrvati u 7. stoljeću doselili u krajeve uz Jadransko more, počeli su graditi brodove i na njima trgovati. To je smetalo Mlečanima, koji su na protivnoj strani mora sagradili svoj grad i uredili državu, i odatle htjeli zavladati cielim Jadranskim morem. Često je dolazilo do sukoba. Ali za kneza Branimira bili su Mlečani tako poraženi, da su se obvezali Hrvatima plaćati godišnji danak za slobodnu plovitbu po moru. I tako za kralja Tomislava (925.) bila je Hrvatska već jaka pomorska država: imala je na moru 80 većih i 100 manjih brodova.

Ali nasljednici Tomislavovi zapuštali su hrvatsko pomorstvo sve više i više, osobito tuđinski kraljevi, koji su počeli vladati poslije godine 1102. Zato je Hrvatska kao država sve više slabila, jer je slabila njezina mornarica. Napokon neki kralj tuđinac, po imenu Ladislav Napuljski, proda (god. 1409.) Dalmaciju mletačkoj republici za 100.000 dukata.

Za to vrieme, dok se s Dalmacijom sramotno trgovalo i ona bila pod tuđincem, pošlo je za rukom jedino gradu Dubrovniku, da sačuva svoju slobodu u samostalnoj republici. Dubrovčani su izbjegli gospodstvu lakomih Mlečana i silnih Turaka jedino tim, što su imali jaku mornaricu i mnogo novaca.

Kad je pak iza 400 godina došla Dalmacija s drugim hrvatskim krajevima iz mletačkih ruku u austrijske habsburžke ruke, niesu ni Habsburgi, a ni drugi iza njih mnogo marili za hrvatsko pomorstvo. Zato danas malo imamo brodova, luke su nam zapuštene, a željeznička veza sa zaleđem vrlo slaba. I ribarstvo naše propada. Nije čudo, što onda hrvatski narod ima malo koristi od mora i živi u biedi.

Ali što je bilo u prošlosti, ne smije biti u budućnosti. Prave narodne vlade brinut će se svojski i za naše pomorstvo, da primorski Hrvati u slobodi i blagostanju mogu napokon uzkliknuti: Sinje more — naše plodno polje!

Više očiju više vidi, više ruku više uradi.

*

Tko sam čita, drugoga ne pita.

Hrvatska nesloga dovela tuđinca na priestolje.

Poslije smrti kralja Tomislava poče slabiti kraljevstvo hrvatsko, jer su nastale svađe između kralja i župana. Istom Petru Krešimiru uspije pridići Hrvatsku u staroj njezinoj veličini, u kojoj se drži još kako tako i za kralja Zvonimira (god. 1076.).

Kralj Zvonimir ne ostavi nasljednika iza sebe. Planuše krvave borbe i težke smutnje u kraljevstvu hrvatskom, jer se velikaši niesu znali složiti u tom, tko će im biti kralj. U prvi mah ipak ih se većina odluči za Stjepana, sinovca kralja Petra I. Krešimira. Ali Stjepan III., posljednji član hrvatske kraljevske kuće Držislavovića, vladao je samo dvie godine, naime do svršetka godine 1090.

Međutim ugarski kralj Ladislav, brat Zvonimirove udovice Jelene, uze tvrditi, da njega ide kruna hrvatska kao baštinika Zvonimirova. U tu svrhu prieđe on na proljeće 1091. kod sela Vaške Dravu s vojskom, pa uze osvajati kraljevstvo hrvatsko, ali naiđe u planinama današnje Like na ljut odpor, pa kad mu stigoše glasi iz Ugarske, da su u zemlju provalili divlji Kumani, povrati se natrag.

U vlasti kralja Ladislava osta samo Posavska Hrvatska ili Slavonija, koja se uobće Ladislavu nije opirala. U znak, da ne misli Ugarskoj pridružiti stečene zemlje, a ni ostale Hrvatske, koje još nije stekao, postavi joj za posebnoga kralja sinovca svoga Almoša.

Ladislava nasliedi u Ugarskoj sinovac mu Koloman. On odluči baštinsko pravo svoje u Hrvatskoj uzpostaviti. U proljeće godine 1097. pošalje vojsku preko Drave u Hrvatsku. Kod Gvozda ili današnje Petrove gore sukobi se ugarska vojska s hrvatskim kraljem Petrom. U boju bi kralj Petar II. poražen i ubijen, i tako izdahnu posljednji kralj hrvatske krvi.

Vlast Kolomanova u Hrvatskoj ne potraja dugo. Hrvati se dignu po drugi put i dođu na Dravu s vojskom, da obrane svoju zemlju. Godine 1102. dođe i Koloman na Dravu te vidjevši silu stade ugovarati s dvanaest hrvatskih velikaša i konačno se izmiri s njima. Hrvatski velikaši, kao predstavnici naroda hrvatskoga, priznaše Kolomanu i njegovim nasljednicima baštinsko pravo, te ga slobodno kao baštinika Zvonimirova izaberu za hrvatskoga kralja.

Nakon toga ugovora pođu Hrvati s Kolomanom do Biograda na moru, gdje ga okrune kao zakonitoga kralja hrvatskoga i nasljednika Zvonimirova njegovom krunom. Tom prilikom zajamči Koloman prisegom kraljevstvu hrvatskom sva prava i državni ustav: **Ugarska i Hrvatska imat će od sada jednoga**

istoga kralja, ali su ipak dva posebna kraljevstva, što se ima pokazati posebnom hrvatskom krunitbom i posebnom prisegom na hrvatski ustav.

I tako svrši staro i slavno naše narodno kraljevstvo. Glavni uzrok goleme ove nesreće je nesloga, zavist i krvavo svađanje između najodličnijih sinova hrvatskih, između župana, koji su predali svoju domovinu tuđincu kralju samo zato, što ih je on oprostio od poreza i potvrdio im njihova prava na zemljištne posjede. Tu se na žalost izvršila ona narodna poslovica: Tko ne će brata za brata, taj će tuđina za gospodara.

Hrvatska moja!

Hrvatska moja, majčice draga,
Od tebe nema većeg mi blaga.

Plodne nizine, visoke gore,
Široke rieke i sinje more.

Bieli gradovi, — radina sela,
U svakom selu crkvica biela.

Kućice male gusto se stisle,
Dječica tvoja na tebe misle.

Marni seljaci zemljicu oru,
Smjeli mornari plove po moru.

Uz plug i čekić i pero stoji,
Tko će ta srdca sva da nabroji,

Za tebe majko, koja im biju,
S poštena čela znoj kada liju.

S ljubavi rade ko ljudi pravi,
Hrvatsku svoju svak da proslavi.

Mihovil Pavlek-Miškina.

Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe.

*

Gdje se stariji ne slušaju, tu Bog ne pomaže.

*

Materin blagoslov i Božji jednaki su.

Što je nauka, a što umieće?

Nastojat ću, da vam ovo razložim, ali morate imati strpljivosti, da ovo štivo proučite, jer: bez muke nema ni nauke.

Što je pamćenje?

Kad nešto znaš, to je znanje. Ti znaš na primjer, što si danas jeo, ili da je jučer padala kiša i stotine još takvih stvari. Ovakvih stvari čovjek toliko zna, koliko pamti, koliko se sjeća, koliko drži na pameti. Zato bi se sgodnije moglo reći, da je to pamćenje, a ne znanje.

Što je vještina?

Malo je drugačije ono, kad ti znaš načiniti ili izdjelati kakvu stvar, na pr. nasaditi sjekiru, izdjelati jaram, splesti košaru itd. Ima mnogo ljudi, koji su sto puta vidjeli i sjekirište, i jaram, i košaru — pak ne bi toga sami napravili za živu glavu, jer ne znaju. A zašto ne znaju? Zato, što se niesu učili, to jest niesu kušali i probali sve po malo i po redu, dok im ne bi pošlo za rukom. A da su se učili, oni bi se uvježbali, pa bi znali. Kad tko ovako što zna, kaže se, da je vješt, a njegovo se znanje zove vještina.

Što je umieće ili umjetnost?

Ima ljudi, kojima je od Boga dano, da mogu lakše nešto načiniti, nego drugi. I to oni znadu načiniti ne samo ono, što su vidjeli, nego znadu i novo izmisliti. Tako ima ljudi, koji znadu ili umiju načiniti životinju, ili čovjeka od drva i kamena, ili umiju to naslikati, ili umiju složiti pjesmu i izmisliti pripoviest. A kad umiju, to je umieće. Umieće se malo razlikuje od vještine.

Što je znanost?

Svi znamo, da se kadkad pokaže na nebu duga. Ali tko zna, zašto se duga pokazuje? Ili ovo: Svi znamo, da željeznicu tjera vodena para. Ali tko zna, kako i zašto para može tjerati kola? Ima ljudi, koji i to znadu. Kad tko ovako što znade: zašto je to tako, — onda se takvo znanje zove znanost. Čovjek, koji ovako što znade, taj može i drugoga poučiti i naučiti. Zato se ovakovo znanje zove i nauka. Znanost i nauka — to je jedno. Ima mala razlika, kad treba reći: znanost, kad opet nauka, — ali to ćete vi saznati u životu.

Samo se čovjek može naučiti.

I niema životinja pamti. Kad živina ne bi pamtila, ne bi znala pogoditi kući, kad se goni s paše. A vi znate, da se svaka

krava navrati u dvorište svoga gospodara. I još više: svaka stane na svoje mjesto u staji. Znate i to, da ima volova, koji znadu voziti, a ima ih, koji ne znadu. Po tom se vidi, da i vola možeš naučiti neku vještinu. A da vam je doći u cirkus, vidjeli biste, što još znadu životinje, osobito konji i psi. Ima konja, koji igra, kako glasba svira!

Ali da bi vol znao, zašto se ore, t. j. za to, da se posije zrno, pa da izraste čovjeku na korist, — toga nema, jer životinja ima pamet, ali nema r a z u m a.

Samo čovjek ima razum, taj najvredniji dar Božji, i zato čovjek ne samo umije, nego i razumije.

Iz »Doma« dra Ante Radića.

Kako se piše pismo?

Ako imaš što javiti nekomu, tko je iz tvojega sela, onda je lako: otići ćeš k njemu i kazati mu sve, što treba. Ali ako je netko daleko, pa se ne možeš brzo i lako s njim sastati, onda moraš pisati pismo.

Za pisanje pisma treba: čist papir i omot (kuverta). Ako pišemo rođaku, možemo pisati na papiru, kakav imamo, ali ako pišemo stranoj osobi, moramo u dućanu kupiti poseban pismovni papir. Osim toga, uviek je ljepše, ako se pismo piše perom i tintom.

U pismu moraju biti ovi dielovi: 1. datum, 2. naslov, 3. sadržaj, 4. zaključak i 5. podpis.

Datum (to jest oznaka, gdje i kada je pismo pisano) obično se meće prije početka pisma odozgo desno, a može se napisati datum i na svršetku pisma lievo.

Naslov mora biti što kraći i ravna se po osobi, kojoj se piše, na pr.: Dragi brate! Dragi prijatelju! Mila majko! Štovani gospodine! Ugledna Seljačka Slogo! itd.

Izpod naslova (u sadržaju pisma) napiše se sve ono, što se hoće javiti. Ako ne stane na jednu stranu, izpune se dvie, tri ili više strana.

Na svršetku pisma dolazi pozdrav i podpis. Ako se piše rođaku ili dobromu prijatelju, onda se kod podpisa meće samo ime, ali ako se piše manje poznatim osobama, mora se uz ime napisati i prezime, a kadkada i zanimanje.

Kad se napiše pismo, prekiti se i stavlja u omot, a na omotu se napiše adresa, to jest ime i mjesto onoga, komu se pismo šalje. Tada se pismo zaliepi, priliepi se marka od 1 dinara i 50 para, te preda na pošti.

Ako nemamo mnogo pisati, kupi se na pošti za 1 dinar karta dopisnica i na njoj se piše. Ako hoćemo, da pismo stalno

dođe u ruke naslovniku, moramo pismo na pošti preporučiti i platiti za to 4 dinara 50 para (Din 4,50).

Još treba spomenuti, da se adresa piše tako, da ime, prezime, zanimanje i mjesto dođe (u misli) na pitanje: tko? što? (u školi se to kaže: u 1. padežu), jer se tako službenici na pošti lakše snađu kod razvrstavanja pisama. Kod manjih sela mora se naznačiti i pošta (p.), a u gradovima ulica i broj.

A sad priobćujemo kao primjer ovo pismo:

Gospodin

Rudolf Herceg,
predsjednik Seljačke Sloge

Zagreb
Marulićev trg 12a

Cerovnik, 12. listopada 1938.

Dragi gospodine predsjedniče!

Mogu Vam, hvala Bogu, javiti, da sam iz Vaše Abecedarke dobro naučio čitati i pisati. To je bilo proljetos i ovoga ljeta. Kum Jure Lončar nabavio mi knjigu i po malo me učio kod ovaca. Sad sam vješt, kako vidite, napisati i pismo. Preko zime učit ću računati i okretnije čitati — također iz Vaše knjige. Baš Vam hvala, što tako radite.

Čuo sam, da ima kod Vas liepa knjiga Mladost-Radost, pa čim bude kum Jure išao u Zagreb, zamolit ću ga, da mi tu knjigu donese. A moram, čim smognem nekoliko dinara, nabaviti bar jednu knjigu, što je napisao najveći seljački učitelj Ante Radić.

U našem selu nema baš mnogo nepismenoga svieta. Ali ove jeseni i zime svi će se učiti čitati i pisati. Ja sam svakomu kazao, da to ide lako. A kako je lijepo, kad čeljade zna sve pročitati.

Molim Vas, pozdravite tamo u Zagrebu našega dičnoga predsjednika dra Vladka Mačka i sve njegove vjerne pomagače.

I Vas mnogo i od srdca pozdravlja

Mile Božičević,
seljački mladić
Cerovnik, p. Josipdol.

Kalvarija hrvatskoga naroda za vrieme provale Turaka.

Hrvatska, radi nesloge svojih velikaša, bila je često pljačkana od tuđinaca i neprijatelja. Ali najveće zlo zateklo je Hrvatsku, kad su u nju počeli provaljivati Turci ili Osmanlije.

A odakle su Turci?

Turci potječu iz Azije i roda su tatarskoga. Od Arapa primili su vjeru, koja uči, da je jedan Bog, a Muhamed prvi njegov prorok. Ta se vjera zove islam, a vjernici muslimani.

Turci se pojaviše u Evropi u drugoj polovici 14. stoljeća. Osvajali su redom grad za gradom, zemlju za zemljom. Da su tako brzo napredovali, razlog je u nauku Muhamedovu, koji kaže, da je svakomu čovjeku već unapried suđeno, kad će i kako umrieti. Taj nauk poticao je muslimane na nečuveno junačtvo. Vjerujući naime, da im je umrieti u suđeni čas, bilo na bojnom polju, bilo na mekanoj postelji, hrabrili su se i plašljivci, te bi srtali u boj kao ljuti risovi. Osim toga piše još u kuranu ili svetoj knjizi muslimana, da će samo junaci doći u raj i ondje uživati vječne slasti.

Eto, takvim duhom zadojeni Turci osvojiše u Evropi najprije Srbiju (godine 1.389.), zatim Bugarsku (god. 1.393.) i napokon glavni grad Grčke Carigrad (god. 1.453.). Tu se je nastanio turski car ili sultan.

Deset godina kasnije došla je pod tursku vlast i Bosna, koja je nekada imala ugledne banove, a od godine 1.376. bila i posebna kraljevina. Bosna je pala bez pravoga boja radi nesloge velikaša i mlitavosti naroda. Zato se kasnije i proširila rieč: Bosna šaptom pade. Dobar dio naroda primio je vjeru Muhamedovu, t. j. islam, pa im je zato turski car ostavio zemljište i dao sva prava, dok ostali narod, koji je ostao uz vjeru svojih djedova, postade raja ili roblje i sirotinja.

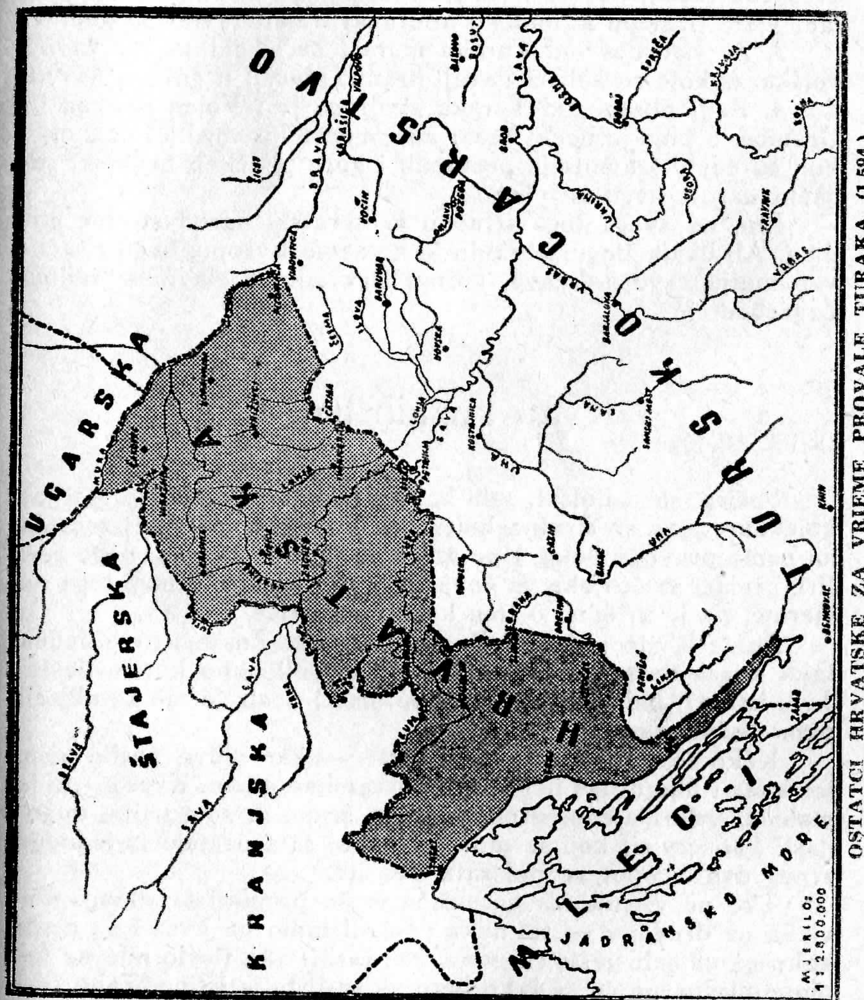
Kad je pala Bosna, prva je bila na udarcu Hrvatska. Turske čete provaljuju neprestano preko Save i Une i pliene i haraju sve do Zagreba. Bilo je strašno tursko nasilje i haračenje. Zato je i nastala rieč: Kuda Osmanlije prolaze, tuda trava ne raste i cvieće ne cvate.

Pod tursku vlast pade napokon godine 1.526. i glavni grad Ugarske Budim i poslije velik dio hrvatskih zemalja. **Međutim gornja Hrvatska između Drave i mora s glavnim gradom Zagrebom ostala je i poslije najljućih bojeva svoja i samostalna.**

Sva je Evropa zadrhtala, kad se turska vojska pojavila u Hrvatskoj. Zadrhtala je Evropa, ali njemački i drugi vladari

nisu priskočili u pomoć, nego su svoju obranu prepustili hrvatskom narodu, koga su doduše laskavo nazvali »predziđe kršćanstva«, ali su ga pustili, da do kraja izkrvari.

Hrvatski seljački narod spasio je Evropu, ali je zato skoro četiri stotine godina prolazio svoju gorku Kalvariju. A evo u čemu je bila ta Kalvarija:

OSTATCI HRVATSKE ZA VRIEME PROVALE TURAKA (1.594.)

1. Turci su ne samo nemilosrdno klali i ubijali hrvatski narod, nego su ga odvodili u sužanjstvo, naročito mužku djecu, od koje su onda stvarali »janjičare«, t. j. vojnike, koji su kadkada bili gori od Turaka. Odvodili su i stoku, a palili i pusto-

šili sela tako, da je narod morao bježati u druge krajeve, samo da se spase.

2. Da bi se zaštitila zemlja od provala, gradile su se mnoge tvrđave i gradovi, što je trebalo stalno popravljati i nadograđivati. Te radove izvodili su najviše seljaci, koji su morali ostavljati svoje domove. Uz to je narod morao ići i na druga evropska razbojišta, naročito u Češku i Njemačku, gdje su ratovi radi vjere (između katolika i luterana) trajali ravno 30 godina.

3. Za sigurnost od Turaka morala se je stalno uzdržavati vojska, za koju su seljaci davali hranu i plaćali u gotovu novcu.

4. Radi obrane od Turaka stvorena je i Vojna Krajina ili Granica, u koju je bečki cesar slao njemačku vojsku i častnike, koji su često sramotnije postupali i gore pljačkali hrvatski seljački narod, nego isti Turci.

Eto, od svega toga stradao je hrvatski narod stotine godina. Ali hvala Bogu, obranio je ne samo Evropu, nego i sačuvao maticu svoje države, gornju Hrvatsku s glavnim gradom Zagrebom.

»Kvas« kužnih bolesti.

Sušica, suha bolest, suhi kašalj, tižika, tuberkuloza — i još kojekako zove se strašna bolest, za koju već sav sviet zna, da joj nema pravoga lieka. I ne samo da joj nema lieka, nego se i širi, prelazi sa čovjeka na čovjeka, kao i kolera. Mnogi toga ne vjeruje, pa je vriedno o tom kazati koju rieč.

Znate li, što je kvas? Znate za stalno. Znate i ovo: Jedna šaka kvasa dosta je, da se skisa ili ukiseli puno korito tiesta. Je li istina? Jedna kaplja kvasine (octa) dosta je, da se ukiseli puna bačva vina.

Kako to? Tako, što kvas raste — kao gljive poslie kiše, jer kvas i nije drugo nego takva stvar kao gljiva. Kvas — to je maleno, vrlo maleno, sitno, mekano zrnje, ili su to sitni dugoljasti kao crvići, koji se množe: za pol sata nastaju iz jednoga zrnca dva, a opet za pol sata dva itd.

Tko ne vjeruje, da se sušica može prenieti s jednoga čovjeka na drugoga, — taj neka pomisli samo na kvas i na ocat: kako se ukiseli tiesto, ili vino. Naravski: ako tiesto nije na toplom mjestu, ne će se tako brzo ukisati; to je istina. Tako se i mnogoga čovjeka ne prima onaj bolestni kvasac, koji raste na čovječjim plućima i raztače ih.

Ovaj kvasac, od kojega nastaju bolesti, zove se učeno: bakterije ili bacili.

Iz »Doma« dra Antuna Radića.

Zašto se u gradu dolazi lako do vode?

U velikim gradovima, pa i u našem Zagrebu, ne kopa se zdenac ili bunar u dvorištu kraj kuće, kao što se to radi u selu, niti se ide po vodu na kakav izvor ili rieku, nego voda sama dolazi u stanove, makar oni bili i na sedmom spratu. Jest, u velikom gradu čovjek samo odkrene pipu u kuhinji ili u kupaonici, pa voda curi bez muke do mile volje. Čak i na onom skrovitom mjestu žubori voda u svako doba.

Znam, da će se neki naš čovjek začuditi, kad čuje, da se voda penje tako visoko, i mislit će odmah: Tko vodu diže?

Ne diže u gradu vodu nitko, nego se voda sama diže. A da to bolje razumijete, treba da se sjetite samo ovoga: Ako je bunar blizu potoka ili rieke, visina njegove vode ravnat će se prema visini rieke, t. j. kad je rieka viša, bit će i bunar viši, ili ako presuši rieka, presušit će i bunar. Osim toga znate i to, da u jesen i rano u proljeće, kad su velike vode, rastu ne samo bunari, nego ima vode i u podrumima. Zašto to?

Zato, što voda prodire kroz zemlju i nastoji stajati svuda jednako visoko.

Da je tako, možemo se osvjedočiti, ako uzmemo nekoliko posuda, koje su između sebe spojene. Ulijemo li tekućinu u jednu posudu, opazit ćemo uskoro, da će voda u svim posudama stajati jednako visoko. Dakle na zakonu spojenih posuda diže se voda u gradu u najviše kuće, t. j. na tom zakonu osnovan je v o d o v o d.

Pa kako se gradi vodovod?

Mjesto, odakle se misli dopremati voda, mora stajati više, nego kuće, u koje će dolaziti voda. To je i naravno, jer voda sama od sebe ne može ići na više, nego samo na niže, i može se tako visoko na drugom kraju popeti, kako je visoko ono mjesto, odakle ide. Prema tomu voda može dolaziti u grad iz izvora ili iz takvih zdenaca, koji su izkopani na brežuljcima iznad grada, samo treba od izvora ili bunara postaviti cievi, kroz koje će teći voda.

Ali može biti izvor i bunar i na nižem zemljištu, nego grad, pa se ipak voda diže i u najviše gradske kuće. Kako je to moguće?

Evo ovako: Gdje su zdenci za vodovod u nizini, mora se voda snagom strojeva dizati na jednu visoku sgradu, višu nego druge kuće, pa se na toj visokoj sgradi uredi spremište ili rezervoar za vodu. Ali sada, i ako je voda silom dotjerana u rezervoar, ne mora se silom tjerati u grad, jer voda po prirodnom zakonu teče kroz cievi izpod zemlje na niže i nastoji postići onu visinu, odakle polazi.

Eto, na tako jednostavan način dolazi voda u gradove i u najviše kuće.

Blagodat su vodovodi. Kamo sreće, da imaju vodovode ne samo gradovi, nego i sela, naročito sela u Lici i Dalmaciji, gdje se u ljetu mora ići po vodu i 10 i 15 km daleko.

Ako Bog da, složni Hrvati sagradit će i to. Treba samo nešto novaca i nešto truda, pa će vodovode imati svi naši krajevi!

Zdravlje i bolest.

Narodna pjesma.

Konj zelenko rosnu travu pase:
za čas pase, za dva prisluškuje,
gdje djevojka 'vako Boga moli:
»Daj mi, Bože, da sačuvam zdravlje!
Volim zdrava po gori hoditi,
glog zobati, s lista vodu piti,
studen kamen pod glavu metati,
no bolesna po dvoru hoditi,
šećer jesti, u svili spavati.«

KOJI JE ČOVJEK KROKODIL?

Čuli ste možda već svi za neku strašnu životinju, po imenu krokodil. Ta vam životinja ima ralje gotovo kao trećinu cieloga tiela i užasno je proždrljiva: ide i na samoga čovjeka. Živi samo u vrućim krajevima i kad se najede, onda se cieli dan sunča na piesku, a po noći, kažu, znade taj »ljudožder« plakati i cviliti kao malo diete. Od toga je nastala rieč, kad netko nekoga neiskreno žali, da lije za njim krokodilske suze.

Takav vam je krokodil, krst dušu izlažem, svaki onaj čovjek, koji vrlo mnogo treba i troši, a malo ili nimalo ne privređuje, ili čak još samo oko sebe otima i uništava. A najgore je, kad se takav čovjek godine i godine školovao tek za to, da se nauči lagodno živjeti, pa onda još za to, da se izvježba u tome, kako će što brže i što lakše tuđi džep izprazniti, a svoj napuniti.

Stjepan Radić (»Hrvatska Misao« 1904.).

Seljačka buna
ili borba za pravo i poštenje.

I.

U prеđašnja vremena bilo je seljaku gore nego danas. Seljak uobće nije imao svoje zemlje; sve je bilo velikaško (vlastelinsko), plemićko, a seljak je njihovu zemlju obrađivao kao k m e t.

U Stubici i oko nje, pa i bliže Zagreba u Susjedgradu, gospodario je prije 300 i više godina nekakav vlastelin, po imenu Tahi. Odmah vidite, da je to tuđe ime.

Seljak je bez ikakove plaće morao obrađivati vlasteosku (velikašku, grofovsku) zemlju. Tako je i taj Tahi imao na svojem imanju svoje »kmetove«, koji su mu radili. Ali njemu nije bilo dosta, da su mu seljaci-kmetovi radili i davali obične namete, nego je tražio i više. Tako je tražio od svakoga kmeta više vina nego prije. Ali to još nije ništa. Kod izpitivanja poslije bune pripoviedali su kmetovi ovo:

Ako je tomu Tahiju ostario konj, pozvao je k sebi bogatijega kmeta, i taj je morao toga konja kupiti i platiti, kao da je konj mlad. Jedanput se Tahiju pokvarilo 1000 vjedara ili akova vina. To su pokvareno vino morali kmeti kupiti i platiti kao dobro vino, a ako koji nije htio, oteo mu je Tahi konja ili kravu. Lovske pse Tahijeve morali su hraniti njegovi kmetovi i to gospodski. Ako je takav pas uginuo ili se izgubio, morao je kmet za toga psa dati vola. I konje i krave Tahijeve morali su hraniti kmeti; a ako je njegovo marvinče crklo ili se izgubilo kod kmeta, Tahi je to procienio po volji, a kmet je morao platiti gotovim novcem, do kojega je onda bilo vrlo težko doći. Ali ne ću vam više nabrajati. Dosta je, da vam spomenem, što je ondašnji nadbiskup ostrogonski Antun Vrančić pisao kralju: da se u Hrvatskoj bolje i ljepše postupa s niemom marvom nego s kmetom.

U ono vrieme već su Turci bili osvojili Bosnu, Slavoniju i južni dio Hrvatske i sve su više navaljivali na slobodniji dio Hrvatske. A hrvatski je kmet morao braniti dom kao vojnik (svaka je kuća morala dati jednoga vojnika). On je sa svojom marvom morao popravljati porušene i popaljene gradove, — a k tomu onda takova sila i nepravda od svoga gospodara!

II.

Ali seljaci-kmeti digli su se na oružje, i to ne samo protiv Tahija, nego protiv sve gospode. Glavni su vođe bili stubički

seljaci, a među njima prvi: Matija Gubec, Ivan Pasanec i Ivan Mogaić. Vojvoda je bio seljak Ilija Gregorić, a imali su i 12 kapetana. Ona prva trojica bili su i sudci. Po tom se vidi, da su seljaci uredili već i vladu. Gregorić je mnogo vojevao s Turcima, pa se dobro izvježbao u tom poslu. Bio je više puta u turskom robstvu (sužanjstvu), ali je srećno pobjegao. Imali su seljaci i oružja, ali dosta malo. A sakupila se bila čitava seljačka vojska, i to ne samo iz okolice stubičke, nego i iz okolice susjedgradske, iz okolice Jastrebarskoga i Cesargrada. Bilo je sela, koja su dala po 50 do 100 ljudi. Tako se skupilo najmanje do dvadeset tisuća kojekako naoružanih seljaka.

Ilija Gregorić s jednim malim dielom seljačke vojske prešao je u Štajersku i Kranjsku, da tamo pobuni seljake protiv gospode. I zaista su se štajerski i kranjski seljaci digli i osvojili neka mjesta, ali kad su gospoda sa svojom vojskom navalila, štajerski su se i kranjski seljaci razbjegli. U Zagorju, oko Stubice i Zlatara, bili su seljaci sretniji: tu su osvojili Tahijev grad Stubicu i Cesargrad. No ban Drašković pozove plemiće na oružje, i tako krene na Gubca do 5.000 plemića, što banske vojske, što plemićkih konjanika. Dana 9. veljače 1.573. potuče banska i plemićka vojska seljake, a Matiju Gubca i druge neke vođe uhvatiše žive. Sva sila seljaka pogibe u boju. Mnoge su odmah poslije boja povješali na drveće: na jednu krušku objesili su ih 16! Mnogima su odrezali nosove i uši. A kako je svršio Matija Gubec? Najprije su ga mučili razžarenim željeznim klieštima, onda su mu postavili na glavu razžarenu željeznu krunu i napokon ga razsjekli na četiri komada.

Tako se svršila seljačka buna.

Iz izpitivanja ili iztrage, koju su poslije bune izvršili s uhvaćenim seljacima, vidi se, što su htjeli seljaci. Iz tih se iztraga vidi, da su seljaci htjeli samo »stare pravice« hrvatske, t. j. da čovjek ne bude drugomu rob i sluga, da seljak bude svoj **gospodar na svojoj zemlji.** Oni su htjeli, da kralj ne daruje hrvatsku zemlju tuđincima, koji onda s hrvatskim seljakom postupaju kao s niemom marvom. A kad je već došao u Hrvatsku takav zakon, da vlastelin smije kmetu-seljaku učiniti što hoće — onda su i domaća gospoda postala nasilna. Ali su ipak mnogi plemići, osobito manji, bili uz seljake.

No glavno je ovo: Iz iztrage se vidi, da su umni i pametni seljaci već onda mislili na velike stvari. Oni su htjeli otvoriti put hrvatskoj trgovini na more, pa su zato htjeli ukinuti sve carine i maltarine. Te su carine i maltarine bile na putu hrvatskoj trgovini, — ali su kralju i vlasteli nosile veliki dohodak. Jednom riečiu: hrvatski su seljaci već onda htjeli ono, što se dogodilo godine 1.848., t. j. da se ukine tlaka. A htjeli su i

više i bolje. Htjeli su Hrvatu povratiti njegovo more, koje otvara put po širokom svietu. Barem neki među njima znali su, da narod bez mora ne može napredovati.

Dr Antun Radić.

*

O seljačkoj buni pisali su obširno mnogi naši povjestničari i književnici. Ali nijedan nije tako s dubokim osjećajem pisao svoje djelo, kao što je to pisao August Šenoa svoj roman »Seljačku bunu«. Tu je on udahnuo svu svoju plemenitu dušu u jedan od najvećih naših narodnih pokreta. To svoje vanredno djelo posvetio je August Šenoa u prvom izdanju (1.878.) velikom rodoljubu dalmatinske Hrvatske Mihovilu Pavlinoviću. U kratkoj posveti nalazimo i ove rieči: »... Sama buna bijaše dakako kratka — trajala je samo nekoliko dana, ali se je bila na daleko razširila, — i upravo po tome se vidi, da to nije bio nenadani proplamsaj sdvojnoga puka, nego osnova promišljenja... Iz svih ovih strahota razabrat će se jedno: Seljačka buna nije prosta gungula usijanih glava, — nipošto, nego **pravedna borba puka za pravo i poštenje.** Seljak se nije digao, dok su mu otimali vola i kuću; seljak je planuo, kad mu osramotiše ženu i kćer. I kad se digao, kad su se silne čete razlievale bez uzde po svoj zemlji, nije seljak gotovo nijednim zlodjelom ocrnio obraza. Po tom dobiva buna veću etičniju (duševnu) cienu, a seljačtvo izlazi opravdano pred sviet.«

Matiji Gubcu.

Ti ustao si prvi,
da oslobodiš čovjeka.
Tražio si lieka,
da ne robuje brat bratu do vieka;
oholost, lakomost i nasilje da nestane,
a pravica života ljudskog da osvane.
Sve zlo nek se smrvi —
u tome, eto, Ti bio si prvi.
Težko je to bilo — znao si, gdje Ti je mjesto —
udarac Te čeko, tamnica, užaren priesto.
Uz pogrde, bies, ino, pjevali Ti opielo:
— Smrt kmetu! — Smrt!
Al' ipak Ti niesi nesto:
za Tebe zna rod naš, naše selo.
Unučad Tvoja
bez krvi i boja
nastavlja Tvoje djelo.

Mihovil Pavlek Miškina.

Kako je nastao kalendar?

Već najstariji kulturni ili prosviećeni narodi nastojali su, da vrieme podiele na veće i na manje dielove. Kod toga dieljenja pazili su najviše na kretanje Sunca i Mjeseca. Tako je nastao kalendar. Ova rieč postala je od grčke rieči kalein, što znači izvikivati, jer su nekada rimski svećenici morali na trgu narodu baš vikati, t. j. javljati dan, kad će nastati mlađak, t. j. početak novoga mjeseca.

Danas se kalendar zove knjiga, gdje je zapisano, kako je godina podieljena na mjesece, tjedne i dane i gdje su označene miene mjeseca i svi blagdani u godini.

Mjerenje vremena ili kalendar najprije je dao urediti, i to još 45. godine prije Isusa, rimski vladar Julije Cezar. To je stari ili Julijanski kalendar. Po njemu ima godina 365 dana i 6 sati. Zato se računaju 3 godine redom po 365 dana, a četvrta (prestupna) po 366 dana.

Ali kasnije, kad su učeni zvjezdoznanci ili astronomi ustanovili, da Zemlja ne stoji, nego da obilazi oko Sunca i za to obilaženje treba točno: 365 dana 5 sati 48 minuta 46 sekunda, onda se vidjelo, da taj Julijev kalendar nije posve točan, jer treba ne samo računati svaku četvrtu godinu kao prestupnu sa 366 dana, nego u 400 godina moraju se 3 dana izostaviti, da se izjednači ono, što je uzeto više od 5 sati 48 minuta i 46 sekunda do 6 sati, t. j. 11 minuta i 14 sekunda.

Ta se pogreška Julijeva kalendara izpravila godine 1.582. za vrieme rimskoga pape Gregorija XIII. (trinaestoga). Zato se i zove taj novi kalendar Gregorijanski ili Grgurov kalendar.

Po novom ili Gregorijanskom kalendaru računa se vrieme ovako: Tri godine redom jesu proste sa 365 dana, a četvrta je prestupna sa 366 dana. Prestupne su godine one, koje se mogu podieliti sa 4, na pr. 1936., 1940., 1944., 1948., 1952. i t. d. U 400 godina mora se izostaviti 3 dana, t. j. niesu prestupne one stotice godina, koje niesu djeljive sa 400. Tako na pr. od godine 1582., kada je popravljen i uveden točan kalendar, niesu bile prestupne godine: 1.700., 1.800. i 1900., dok je 1.600. bila prestupna, jer je 1.600 djeljivo sa 400, kao što je i 16 djeljivo sa 4. A bit će — tko dočeka — prestupna godina i 2.000!

Po novom kalendaru ravna se sav kršćanski sviet. Jedino je još srbsko-pravoslavna crkva zadržala stari kalendar, pa zato i jesu pravoslavni blagdani 13 dana iza rimokatoličkih, na pr. pravoslavni Božić je istom 7. siečnja.

Kad govorimo o kalendaru, treba spomenuti još i ovo: Neki blagdani padaju svake godine na isti datum, ali neki blagdani: Uzkrs, Spasovo, Duhovi, Tielovo jedne godine su ranije, druge kasnije. Po čemu se to ravna?

Davno je to bilo, još godine 325., na crkvenom saboru u Niceji zaključeno je, da se Uskrs slavi uviek prve nedjelje iza prvoga proljetnoga uštapa (punoga mjeseca). Uzkrs dakle može biti najranije 22. ožujka, a najkasnije 25. travnja. Dne 22. ožujka bude Uzkrs onda, ako je 21. ožujka (kad počinje proljeće) subota i pun mjesec. U slučaju, da je uštap 20. ožujka (t. j. dan prije proljeća), to onda prvi proljetni uštap pada 18. travnja, a ako je taj dan baš nedjelja, to je Uzkrs u nedjelju iza toga, t. j. 25. travnja.

I u tminu se može vidjeti.

Danas je već ovo moguće: Dajte komu, tko zna, svoju novčarku, a on će vam kazati, kakav novac i koliko ga imate u njoj, a ne će novčarke ni pogledati, ni u ruku primiti, a kamo li otvoriti! Jest, to vam je živa istina! Pače, može načiniti i sliku, kako je koji novac položen u kesi, to jest može načiniti fotografiju.

Kako je to, sad vam ne ću točno razlagati, jer ne biste možda baš sve razumjeli. Samo vam kažem, da ima takvo svietlo, koje svietli i kroz debeli papir, kroz cielu knjigu, kroz dasku itd. Svietli i kroz čovječje tielo, pa možeš gledati, kako čovjeku srdce udara, ili gdje mu je u tielu ostalo tane od puške itd. I u želudac se može zagledati čovjeku, pa se vidi, ako proguta puce, iglu itd.

Ovo svietlo — to vam je ono električno svietlo, što svietli po gradu, samo je nekako drugačije sve to izmajstoreno. Tu spravu ili aparat, kojim se može gledati u želudac, pluća, u nutrinu čovjekovu, izmislio je Niemac Rentgen (piše se: Röntgen). Zato se kod liečnika često i čuje rieč: Rentgenov aparat i Rentgenove zrake.

Iz »Doma« dra Antuna Radića.

Mudrost svietom vlada.

*

Korien nauka gorak je, ali je plod sladak.

Gospodarski strojevi — osloboditelji seljačkoga naroda.

Svaki seljak želi što veći gospodarski dobitak. A da to postigne, mora nastojati, da obrađuje zemlju što jeftinije, brže i bolje.

Tomu pomažu najviše **gospodarski strojevi.**

Već u starim knjigama nalazimo, kako su ljudi nastojali, da sebi kod rada pomognu i da si rad olakšaju raznim oruđem, a u novije doba dosta je pogledati samo kakvu tvornicu, pak će svatko odmah vidjeti, kako se tu zaista i brzo i lako i dobro pravi na tisuće stvari, o kojima prije čovjek nije ni sanjao.

No nisu se ljudi zadovoljili time, da izmišljaju i prave strojeve samo za tvornice, već su se mudri ljudi pobrinuli i za to, da brže i jeftinije dođu i do kruha iz zemlje. I tako su se počeli izmišljati i usavršivati gospodarski ili poljodjelski strojevi. Od jednostavnoga kakvoga drveta, od drvenoga rala, eto nam danas golemih, upravo izmudrenih i savršenih plugova, koje vuče para i elektrika, a koji režu najedanput i po 12 brazda, a eto nam i maloga željeznoga pluga, koji zemlju i reže i mrvi, pa za njim ne trebaš više po ciele dane motikom kopati, da ti ruke odrvene.

Ima više razloga, da se u gospodarstvu strojevi nisu širili tako brzo kao kod drugih poslova, ali se ipak ne da zatajiti ni to, da u selu, gdje je jedanput dobar stroj radio, da se je tu brzo ukorienio i razširio. A nije ni čudo! Sviet se porazdielio, težaka je sve manje, a obrađivanje i svaki rad dobrim strojem tako je brz i dobar, da to vidi i malo diete, a kako ne će sam gospodar.

Istina je doduše, da se za neke strojeve ne može reći, da rade baš bolje nego vješta čovječja ruka — na pr. kod okapanja ili ogrtanja kukuruza — ali zato taj posao stroj uradi mnogo brže, a i tako dobro, da rukom treba samo tu i tamo malo što popraviti.

Ali zato kod svih drugih strojeva vidimo ovo: Strojem se radi i mnogo brže i mnogo bolje i savršenije nego i najvještijim rukama, a znademo li strojem raditi i računati, dođe nas rad mnogo jeftinije.

Da je to sbilja tako, t. j. da se strojem radi i brže i bolje i jeftinije. vidi se na prvi pogled kod pojedinih strojeva, ali treba još odmah spomenuti, da ta tri svojstva, što se rad obavi i brže i bolje i jeftinije, da to i jest ono pravo, što svaki pametan gospodar želi jedno zato, jer tim njega prirod manje stoji, pa prema tom imade kod trgovine i veći dobitak; drugo — a i ovo je vrlo važno — zato, jer kad se posao brže obavi, ostaje gospodaru **više slobodnoga vremena za nauk i prosvjetu, na razmišljanje o svom gospodarstvu i za rad i brigu za obće narodno i domovinsko dobro,** bez kojega nema pravoga i stalnoga dobra nijednomu čovjeku.

Ta koliko smo se puta već mogli čuditi gospodarskom napredku, recimo kod Čeha, Danaca i t. d.; a eto, do toga su napredka i Česi i Danci i svi drugi narodi došli ponajviše uz pomoć gospodarskih ili poljodjelskih strojeva, koji su gospodaru kao kakvi željezni težaci sa sto ruku, ali srećom bez glave i pameti.

Kroz hiljade i hiljade godina seljački je narod od željeza samo stradao: Željezom su mu divlji lovci i poludivlji konjari otimali njegovu muku i okivali mu ruke, kad je samo prigovorio toj otimačini. Danas, hvala milomu Bogu, jedini je seljak takav čovjek, kojemu željezo (t. j. stroj, oruđe) služi; **jedino seljaku željezo čuva staru milu majku, ljubljenu ženu i sladku nejaku djecu, da se ne moraju više pretežkim i prenaglim poslom pretrgnuti, polomiti; jedino seljaku-gospodaru sad je željezo pravi Božji blagoslov, jer seljačtvo dobro oboružano svim gospodarskim strojevima postaje najprije imućno, za tim prosviećeno, onda složno i jako i napokon — prvi i glavni stalež u državi, i to ne samo po svojoj težkoj muci i po svojoj vriednosti za državu, nego i po svom seljačkom pravu, po svojoj vlasti u državi.**

I zato, seljačka braćo, ne budite više nijedan bez dobrih gospodarskih strojeva, kako niste i ne možete biti bez voznoga i bez drugoga blaga (marve)!

Josip Predavec i Stjepan Radić.
(»Božićnica« za godinu 1912.)

Mrav i pčela uče, kako se teče.

*

Kakva sjetva, takva žetva.

*

Bolje je svoju zemlju orati, nego na tuđoj novce brojati.

*

Čovjek se mora u znoju kupati, da ne gleda iz tuđe ruke.

*

U ratara crne ruke, a biela pogača.

*

Ovca bez pastira nema mlieka ni sira.

*

Jutro tmurno — krasan dan.

Zašto je sve to manje vjere i poštenja?

Sav sviet govori, sve novine pišu, da je sve to manje vjere i poštenja.

Je li to istina? A ako je istina, zašto je tako?

Istina je, nevjere i nepoštenja, kao i svakoga drugoga zla, toga je bilo i prije, jer zlo nema gladne godine. Ali je istina i to, da je današnji dan lakše izgubiti vjeru, i da se današnji čovjek bez poštenja lakše tura po svietu, nego prije. To je istina, i ja ću vam to dokazati.

Danas je sav sviet izprepleten kao mreža željeznom cestom, po kojoj oganj i voda goni željezna kola. Toga je toliko, da ne znam pravo, ne bi li sva ta kola za mjesec dana pol svieta prevezla s jedne strane svieta na drugu. Danas ti je lako ostaviti dom svoj, jer si za čas, rek bi, i za male novce daleko, gdje te nitko ne pozna. A gdje te nitko ne pozna, tu te nije nikoga sram. Reći ćemo, niesi baš nikoga ubio ni orobio, ali si drugačije pogazio obraz, pa ne možeš živjeti u svom gradu, ili u svom kraju; ali lako ti je sjesti na željeznicu i brzo si među svietom, gdje se ne zna, tko si i što si, i kako ti je crn obraz.

I tako svakakvi ljudi, a najviše onakvi, koji se ne bi smjeli ogledati na prošle svoje dane bez stida, — takvi ljudi ostavljaju svoj dom, gdje ih sviet pozna, i dolaze u drugi nepoznati sviet, — da traže sreću. Ali koga ne poznaš, tomu i ne vjeruješ. Zato je eto sve manje vjere u svietu. Dotepe se Bog zna tko i Bog zna od kud, i eto ga s trgovinom ili s čim drugim, ali nitko mu pravo ne vjeruje. Danas se već može dogoditi, da ti dođe liepo obučen gospodin, a ti ga sprovodiš niza stube, jer ne znaš, nije li kakva dotepena varalica.

Današnji dan dakle sviet se mnogo seli i mieša, pa u tom miešanju ne znaš pravo, komu bi vjerovao, i tko je pošten. Tako je najviše u velikom gradu.

To je jedno. A drugo su zlo fabrike. Od kad su ljudi izmislili strojeve ili mašine, od onda majstor — rukodjelac ne radi sebi, nego drugomu za plaću. I naši su mnogi mali majstori propali, jer ne mogu tako jeftino raditi, kako tvornica radi. Pa kakvo je to zlo? I ne pitajte. Kad čoviek radi sebi, onda radi doma, gdje mu je žena, gdje su mu djeca, gdje mu dođe prijatelj ili rođak, da se porazgovore. A kad radiš u tvornici, ne vidiš nikoga čitav dan, a možda ni čitav tjedan: ni žene, ni djece, ni prijatelja, nikoga. Ne znam, dospiješ li jedan ili dva puta u godini, da skupiš pamet i pomisliš na Boga i na dušu. I tako nemaš ni prave žene, ni prave diece, ni pravoga prijatelja, a Bog ti je i duša riedko na pameti. Tebi svega toga i ne

treba. Tebi je tvoj gospodar — koga pravo i ne poznaš — on ti je sve, jer ti daje novac, a za novac dobiješ sve, — samo ne dobiješ ljubavi, vjere i poštenja.

Iz tvornice se je rodilo i drugo veliko zlo: silni novci. — Ej, velite, pa zar su novci zlo? — Jesu, da većega nema. Posljednji sam put kazao, da novci niesu bogatstvo. Popitajte samo kojega trgovca: ima punu kesu novaca — ali niesu njegovi. Današnji se dan mnogo radi, mnogo kupuje i prodaje, veliki je promet, ljudi premeću silne novce, imadu ih u rukama, — ali niesu njihovi. Ali novac je — Bože sačuvaj — pravi vrag: za njega možeš dobiti sve, a kad ti je u ruci, ako i nije tvoj — brzo ode k vragu, pa i ti s njim.

Treće — to su današnji zakoni. Danas ima toliko zakona, da im ni sami zakonoznanci ne znadu puta ni računa. Ali to još ne bi bilo ništa. Glavno je to, što su današnji zakoni uzeli vlast otcu nad djecom, mužu nad ženom, gospodaru nad kućnim družinčetom. Danas možeš na žalostne oči gledati, kako sin tuži na sudu otca, a žena svoga muža! Stari otac, koji je sina rodio i odhranio, ne smije svomu nevaljancu ništa, samo ako već ima koju dlaku pod nosom, — a golobradi obćinski bilježnik može starca po zakonu zatvoriti. Nevaljala žena tuži svoga muža sudu, kao da je sudac anđeo-pravednik s neba poslan na zemlju. I ako ju je muž u srditosti opleo, bit će zatvoren, ali u kući ne će zato biti mira. Ako je kućni gazda oštar, i ako hoće red, eto liena družinčeta pred obćinu, ili pred sud, jer je — veli — gazda »silovit«. Ali tko se ne boji silovita gazde, taj će se bojati druge sile, one, koju je prije sam zvao, — a onda će mu biti pravo. — I tako se danas nemaš bojati nikoga: ni sin otca, ni žena muža, ni mlađi starješine, nego samo — zakona. Zakon je svima gospodar, pred njim nema ni otca, ni sina, ni muža, ni žene, ni starješine, ni mlađega: tu su svi jednaki, svi jednako jaki, svi slobodni, — tako se hvalimo.

Dobro, dobro, sve je to liepo i krasno, ta naša današnja sloboda. Ali ste možda čuli za Rimljane. U Rimljanâ je otac smio svoga sina i svako družinče i ubiti, premda se ne zna, je li koji to i učinio. A Rimljani niesu bili zadnji ljudi, što više, oni su imali carstvo, kakvoga danas nema.

I tako vidite, da se danas živi drugčije, nego se je nekada živjelo. Danas je lakše otići iz doma i u svietu se izgubiti; lakše je doći do novaca i s njima otići u propast; lakše je mlađemu ne slušati i ne bojati se starijega. Zato je toliko nevjere i nepoštenja. Ali zato treba i sve ovo na pameti držati, pa kako su ljudi staru vjeru i poštenje porušili, tako bi mogli ovo zlo po malo popraviti, kad bi na to više puta pomišljali. Jer kako jedan čovjek može zabluditi, tako može i sviet; ali zato može i sviet izići iz zla, samo ga treba spoznati.

Dr Ante Radić.

Ukidanje kmetstva.

Tegobe kmetskoga života težko je podnosio hrvatski narod. Bunio se stalno protiv nasilja i nepravde, i ako su mu te pobune donosile nove muke i nevolje. Hrvatski puk podnosio je tužbe i carskom dvoru u Beču. To je napokon ponukalo caricu i kraljicu Mariju Tereziju, da ublaži kmetstvo, te izda urbarski zakon, kojim se donekle uređuju odnosi između seljaka i vlastele. Njezin sin Josip II. htio je poći i dalje, te dokinuti kmetstvo. Ali vladanje cara Josipa II. bilo je kratko, da bi on mogao provesti svoje osnove. A što je glavno, stvar nije još dozrela. Feudalna gospoda su bila još prejaka. Morala je doći velika francezka revolucija, pak cieli niz pobuna na koncu 18. i na početku 19. stoljeća, da se konačno ukine kmetstvo.

Kako je do toga došlo, prikazuje nam dr Ante Radić:

»Ove bune nisu seljaka oslobodile izpod gospodske tlake, nego su još više povećale nepovjerenje i mržnju između gospode i naroda. Toga nepovjerenja, straha i mržnje ima dosta još i danas, i Bog zna, kako bi to dugo trajalo i kako bi se to svršilo, da se nije dogodilo ovo:

U Francezkoj se našlo dosta školanih građana, koji su god. 1.789. u francezkom saboru, t. j. u skupštini gospode (plemstva i svećenstva), gdje su građani u »trećem staležu« imali također svoje zastupnike, ustali na obranu potlačenoga naroda francezkoga. Kraljeve i gospodske krivice i zločinstva bila su tolika i tako očita, da je uz branitelje naroda pristao ne samo potlačeni narod, nego i kraljevska vojska, pače su i sama nekoja gospoda plemići iz svoga gospodskoga sabora odmah prešli u novi narodni sabor, koji je sada imao načiniti u Francezkoj novi red i zakon, a već za mjesec dana odrekoše se svi plemići u tom saboru sami svojih plemićkih prava i povlastica. Kad je kralj (zvao se je Luj XVI.) protiv ciele ove »bune« ili revolucije potajno tražio pomoć od drugih vladara, osudi sabor i samoga kralja na smrt, i kralj izgubi glavu (21. siečnja god. 1.793.).

Ova francezka revolucija nije samo ukinula staru gospodsku vladu u Francezkoj, nego ju je uzdrmala i po ostalom susjednom svietu, gdje se je za nju čulo. A čulo se to i širilo daleko, pa se je prosvjećeniji sviet stao i drugdje micati i buniti, tako da se od ove francezke revolucije, pa sve do god. 1.848. javljaju svuda po Evropi bune, sad ovdje, sad ondje. U 50 godina cieli se sviet okrenuo. Videći to vladari, počeli su redom, što od straha, što od želje za mirom i pravicom, — počeli su sami ne samo oslobađati narod od gospodske tlake,

nego i ukidati cielu staru gospodsku vladu. Tako je to došlo i k nama u bansku Hrvatsku. Hrvatski ban Jelačić ukinuo je tlaku svojim proglasom dne 25. travnja 1.848. i pozvao u sabor ne samo plemiće i svećenike, nego zastupnike gradova i obćina, t. j. zastupnike naroda.«

SIT GLADNA NE RAZUMIJE.

Kažu, da se je carica Marija Terezija mnogo starala za svoje narode, osobito poslije dugotrajnih turskih ratova. Ali čini se, da je ona slabo poznala narodni život i potrebe. Tako se pripovieda, da su joj njezini ljudi jednom javili, da Ličani nemaju kruha. A carica će na to: »Pa za Boga miloga, ako nemaju kruha, neka jedu žemlje.«

Ona je valjda mislila (ako je pripoviest istinita), da u Podlapači ili u Kozjanu ima pekar, koji peče ne samo kruh, nego i pšenične kolačiće (žemičke), pa ako ponestane pravoga kruha, neka ljudi budu — Bože moj! — jedan put zadovoljni i s pšeničnim žemljama.

DJED I UNUK.

Narodna pripoviedka.

Bio negda jedan starac. Od starosti mu se oči pomutile, koljena i ruke drhtale, a nije ni čuo. Za stolom je jedva držao žlicu, jer mu se ruka tresla, pa se je tako jelo razlievalo i padalo na stolnjak. To se je sinu i snahi njegovoj gadilo, pa su ga postavili za peć i tamo mu davali jelo u zemljenoj staroj zdjelici.

Starca bi često oblile suze, kad bi pogledao k prostrtomu stolu. Jednom mu pade iz slabe ruke stara zdjelica i razbije se. Snaha ga izgrdi, a sin mu kupi drvenu zdjelicu.

Za nekoliko dana vidi sin njegov i nevjesta, kako njihov mali sinčić od četiri godine slaže daščice. »Što radiš?« upita ga otac. »Kopanju«, odgovori, »iz koje ću hraniti ćaću i mamu, kad ostare.«

Muž i žena pogledaju se mučke, a onda zaplaču. Od toga su vremena opet zvali starca za stol i niesu s njim postupali grubo.

Brat — nije mala rieč.

*

Ima znanja, ali duše nema.

Kako ćemo povećati prirod svoga zemljišta?

Već svaki naš seljak osjeća, kako za gospodare dolaze sve teža vremena, jer ciene gospodarskim proizvodima padaju, a ciene gospodarskim potrebštinama ili ostaju neprestano visoke ili tek sasvim neznatno padaju.

To je posljedica velikoga gospodarskoga boja, koji među sobom vode i pojedini narodi i pojedini staleži, gdje svaki hoće, da ono, što proizvodi, brže i skuplje proda, a ono, što treba i kupuje, da jeftinije kupi. A u tom je boju kao i u svakoj trgovini: **brže i bolje prodaje onaj, tko može na tržište donieti bolju i jeftiniju robu.**

To je upravo željezni zakon svakoga trgovanja, pak na tom ništa ne mienja ni to, što ipak tu i tamo gdjekojemu uzpije, da i lošiju robu skupo proda. Uzpije mu to jedanput, ali drugi put mu roba ostaje i propada.

Kako je uspjeh toga zakona u trgovini velik, najbolje pokazuje ona izjava danskoga gospodara, koju mi je on dao prije nekoliko godina. Na moje pitanje, zar se oni, mali Danci, u trgovini jajima i maslacem ne boje velike Rusije, koja može na isto tržište poslati daleko više i daleko jeftiniju robu, nego Danci. Danac je odgovorio: »Jest! Rusi **mogu donieti više robe** i jeftiniju robu na englezko tržište, ali mi donosimo na tržište b o l j u robu, — i to podpuno i zajamčeno dobru robu! A tu je konkurencija (utakmica) i velike Rusije nemoćna!«

Ovaj odgovor i ova samosviest maloga Danca najbolji je putokaz, koji moraju sliediti svi oni, koji ne će da u tom gospodarskom boju podlegnu. A za nas Hrvate, kao i za male narode uobće, vriedi to dvostruko.

Samo onda, ako naša roba, koju nudimo na prodaju, bude bolja, moći ćemo uspješno suzbijati tuđu konkurenciju (utakmicu), koja nas najviše i pritište. A ako ta naša roba bude još i jeftinija, onda će naš uspjeh biti siguran i trajan.

To pak, da naša roba, naši gospodarski proizvodi budu i bolji i jeftiniji, to ovisi u prvom redu o nama. Treba imati na umu ovo dvoje:

1. Svaki gospodar neka uzgaja samo one vrsti bilja, koje u njegovu kraju i na njegovoj zemlji najbolje uspievaju, a od tih biljaka i vrsti neka sije samo birano sjeme.

2. Treba valjano obrađivati i priređivati zemlju i uz to ju razumno gnojiti.

Josip Predavec.
(Iz »Božićnice« 1926.)

Duša roda moga.

U proljeće tko to ore,
tko li sluša, kako ševa
do sumraka, a od zore
tamo dalje milo pjeva?
Tko li radi, tko li sluša?
To je moga roda duša!

Gle, kako se trava kosi.
Sunce pali. — Tko prkosi?
Ima šale, ima smieha,
tu se bocka sve bez grieha.
Pa tko pjeva i tko sluša?
Moga roda to je duša!

Po polju se žito zlati
i žanje se, ore, mlati.
Cielo selo sad se slaže,
jedan drugom svud pomaže,
jedan drugog voli, sluša.
Moga roda to je duša!

A kad grožđe dozrieva,
u goricah svud se pjeva.
Jedan drugom sad se šeće,
gdje se pije, meso peče,
jedan drugom mošt sad kuša.
Moga roda to je duša.

A kad dođe snieg i zima,
i opet, gle, posla ima:
svaku večer sve to više
u kućah se prede, čiše,
i pjeva se, čita, sluša.
Moga roda to je duša!

Tad se ženi i udaje
i s rodom se rod sastaje.
Od ljubavi srdce bije —
tu je ljubav — mržnje nije —
I pleše se, pjesma sluša.
Moga roda to je duša.

I sred liepog doma toga
svak molitvom slavi Boga,
jer čim jutrom tko ustane —
prije nego l' danak svane —
pozdrav zvoni. — A tko sluša?
Moga roda to je duša!

Al večerom, kad noć pane,
na glas zvona molit stane
svaki stvor, svi ukućani.
A putnik ih sluša vani...
Ah, tko moli, ah, tko sluša?
Moga roda to je duša!

O moj rode, radi, moli,
da zlu svakom dom odoli,
da nas dobri Bog zaštiti,
da nas sreća prati, kiti,
da blagoslov Božji sluša
moga roda dobra duša.

Korija kraj Virovitice.

Mara Matočec.

Mekano je krilo materino.

*

Tko rano ruča i mlad se oženi, taj se ne kaje.

Dva najveća Hrvata na početku XX. stoljeća.

Do godine 1918. živjeli smo mi Hrvati u državi, koja se zvala Austro-Ugarska. Tako je uređena i nazvana godine 1867. Po zakonu od god. 1867. dobili su najveću vlast u državi Niemci i Madžari, dok drugih devet naroda (Česi, Poljaci, Slovaci, Ukrajinci, Rumuni, Hrvati, Srbi, Slovenci i Talijani) imali su malo ili nimalo prava. Čak i Hrvati, koji su godine 1848. pod banom Jelačićem spasli priestolje caru i kralju Franji Josipu, ne dobiše sva svoja narodna i državna prava. I ako je Hrvatska bila od starine samostalna kraljevina i slobodno odlučivala kod izbora kraljeva i godine 1102., i godine 1527., i godine 1712. — ipak je po zakonu od godine 1868., po hrvatsko-ugarskoj nagodbi, morala imati neke zajedničke poslove s Ugarskom.

Istina, Hrvatska je po nagodbi imala svoj sabor u Zagrebu i bila samostalna u upravi, sudstvu, školstvu i gospodarstvu, ali bana nije predlagao kralju na imenovanje sabor, nego ugarski (madžarski) prvi ministar ili ministar predsjednik. Na taj način došao je (god. 1883.) na stolicu hrvatskih banova madžarski grof Khuen i ostao na vlasti punih 20 godina.

Khuen je milom i silom htio Hrvatsku podvrći Ugarskoj. U tom su ga poslu na žalost podpomagala mnoga hrvatska gospoda. Provodio je pet puta izbore za hrvatski sabor i uviek dobio većinu, pače tri puta i preveliku većinu. Nije ni čudo! U ono vrieme imali su pravo glasa samo činovnici i imućniji građani i seljaci. Neki kotari nisu imali ni 100 izbornika. Prema tomu nije bilo težko Khuenu i njegovim pomagačima tako malen broj izbornika premamiti obećanjem, zastrašivanjem, pa i mitom. Khuen je ostao banom sve do godine 1903., dok se nije počeo buditi i kretati seljački narod, hrvatski puk. Tada je Khuen preko noći pobjegao u Peštu.

U prosvjećivanju i slaganju (organiziranju) hrvatskoga seljačkoga naroda imadu najveću zaslugu **braća Radići.** Oni prvi počeše buditi u svakom našem seljaku, bio u Hrvatskom Zagorju, Posavini, Podravini, Lici, Bosni ili Dalmaciji — sviest, da je čovjek i Hrvat i da mora on preuzeti glavnu brigu za domovinske (političke) poslove i ustati protiv tuđinske sile i domaće krivice pod zastavom: Vjera u Boga i seljačka sloga! Na tom temelju osnovaše godine 1904. Hrvatsku pučku seljačku stranku.

Hrvatska seljačka stranka prije rata težko je uspievala na izborima: dobivala bi tek nekoliko narodnih zastupnika, jer narod još nije bio ni sviestan, i svi ljudi nisu imali pravo glasa. Istom poslije rata, kad je uvedeno obće pravo glasa, počela je

hrvatska seljačka stranka dobivati većinu, a danas je u njoj skoro sav hrvatski narod.

Braća Radići rodili su se od siromašnih seljačkih roditelja u Trebarjevu kod Siska, i to Ante 11. lipnja 1868., a Stjepan ravno tri godine kasnije: 11. lipnja 1871. Ante je izučio za profesora, a Stjepan se posvetio sav politici i radi toga svršio visoku političku školu u Parizu. Napisali su mnogo knjiga i novina za narod. Osobito je izišao na glas »Dom«, koji je pisao dr Ante Radić skoro pet godina. U tom časopisu svaku je on stvar razložio tako jednostavno, da je mogao razumjeti svaki pismeni seljak, a opet tako poučno, da je to rado čitao i školovani gospodin. I u ovoj čitanki ima dosta članaka od dra Ante Radića, pa vam ne treba naglasivati, jer vi to i sami vidite, da su to najbolja i najrazumljivija štiva u cieloj knjizi, jer nema takovih ljudi, koji bi znali pisati tako liepo i poučno, kao što je to znao dr Ante Radić.

Ali ne samo pisanom riečju u novinama i knjigama, nego i živom riečju učila su braća Radići hrvatski narod. Održali su u životu nebrojene sastanke i skupštine po našim selima, naročito Stjepan Radić, koji je nekoliko godina duže živio od brata Ante.

Dr Ante Radić umro je 10. veljače 1919., a Stjepan Radić 8. kolovoza 1928. nakon bolesti, koju je dobio od zadobivenih rana u beogradskoj »Narodnoj skupštini« 20. lipnja 1928.

Hrvatski narod drži u svetoj uspomeni imena najvećih svojih učitelja i vođa: dra Ante i Stjepana Radića. Na njihove rođendane i dane smrti drže se spomen-govori i služe zadušnice. Neka mjesta podigla su već spomenik Stjepanu Radiću, a obojici braće odkriven je liep spomenik u ljetu 1937. u njihovom rodnom selu Trebarjevu.

I liepo odielo i gradski udobni stanovi, i uljudni razgovor i krasna pjesma; dobre ceste, mnogobrojne škole, živa trgovina, veselo družtvo — samo su vanjski znaci prosvjete. Takav su vanjski znak i knjige i novine, pače i sami hramovi Božji. Prava i jedina prosvjeta ima drugo mjerilo, a to je duševnost, poštenje i dobrota, ili kako bi se učeno kazalo: moral. Prosvjeta bez morala — to je ljuska bez jezgre, prazna ljupina. I kao što iz prazne ljupine nikad ne će biti života, a iz same ljuske nikada klice, tako iz prosvjete bez poštenja nikad ne će i ne može biti slobode.

STJEPAN RADIĆ.

Prvo pečenje rakije.

Pripoviedka.

Neki siromašni seljak pođe jednoga dana u polje na posao. Za objed je uzeo samo komad suhoga kruha. On sakrije kruh u jedan grm, uzme plug u ruke i veselo potjera svoga konja.

Kad se seljak umorio i ogladnio, pusti konja na livadu, a sam pođe do grma. Tražio je svoj kruh, ali ga nije našao. Naime, dok je seljak orao, prošao je tuda jedan vražić. On je uzeo kruh i sakrio se za drugi grm misleći u sebi, kako će se veseliti, kad se seljak bude ljutio. Ali seljak reče: »Sgiurno ga je uzeo netko, tko je bio gladan!« Mirna srdca i prazna želudca nastavi svoj posao.

Vražić se u svojoj žrtvi prevario. On otiđe svojemu majstoru sotoni i izpripovjedi mu, kako seljaku nije mogao ništa učiniti. — »Nevriedniče!« zagrmi sotona na vražića. »Ako mi za tri godine ne predobiješ seljaka, utopit ću te u svetoj vodi!«

Vražić se uplaši. On je mislio i mislio, kako bi zadovoljnoga seljaka doveo sotoni. Na koncu se sjetio. Obuče se u seljačko odielo i ode seljaku za slugu. Kako je izgledalo, da će biti suha godina, svjetova sluga seljaka, da posije žito na vlažnoj zemlji. Svagdje je propao usjev, samo su seljak i njegov mudri sluga imali izvrstnu žetvu, tako da silno žito ni u hambar nije moglo stati.

»Šteta tolikoga kruha«, reći će seljak, »to ne mogu pojesti cieloga moga života«. Zamisli se vražji sluga i reče: »Ako ga ne možeš pojesti, možeš ga popiti. Onda ćeš ga bar potrošiti, a ujedno se i naveseliti; i ja zajedno s tobom«. Ove posljednje rieči reče posve tiho i zaškrguće zubima. Tako on nauči seljaka, kako se peče rakija. Seljak izpeče mnogo rakije od svojega žita, a vražji mu sluga pomagao s pravim vražjim veseljem. Seljak okuša piće. On ga je uviek kušao, pio i pio . . .

Tada potrči podmukli vrag majstoru sotoni i javi mu: »Seljak je tvoj; on pije!«

Majstor sotona htio je, da to sam vidi. Vražić ga povede u seljakovu kuću. On je sjedio s načelnikom uz bocu rakije, i obojica su pila čašu za čašom. Seljakova je žena točila. Kad je ona nesigurnom rukom malo prolila rakije, razljuti se seljak i poviče: »Ludi stvore! Pazi, da te ja ne naučim, kako se lieva!«

Sotona se sladko nasmije.

Onda pokuca na vrata jedan prosjak i zamoli komadić kruha.

»Ja ne mogu sve gladnice nahraniti!« poviče seljak i zalupi vratima. Sotona zadovoljno protare ruke.

Seljaci su dalje pili. Jedan su drugoga hvalili, a svaki se svojom pameću razmetao. Vražić reče svojemu majstoru: »Pazi, sada su lisice, doskora će postati vuci!« I sbilja. Od hvale prieđoše na zabadanje. Načelnik se jako razljuti i udari svoga prijatelja šakom po licu. Sotona se već nije mogao držati od smieha i veselja. Ali mu vražić reče: »Pričekaj, vuci će uskoro postati svinje!«

Da se seljak osveti zbog udarca, baci bocu za načelnikom. Ovaj utekne. Seljak zatetura za njim. Bjegunac padne. Progonitelj se potepe na njega. Obojica se sada valjahu po blatu i ostanu ležati na ulici.

Sotona potrepta vražića po ramenu i reče mu: »Nesrećo jedna, sigurno si ti to piće pekao od lisičje, vučje i svinjske krvi!« »O, ne«, zadovoljno odgovori vražić, »piće je pekao čovjek od svojega svagdašnjega kruha. Lisičja, vučja i svinjska krv nije u piću, nego u čovjeku. Čovjek se svladava, dok je triezan, jer je onda jak. Ali kad on pije moju rakiju, onda nema svladavanja, nego se životinje u njemu oslobode. Pusti, neka ljudi piju, i tvoja će žetva biti obilna!«

Sotona oduševljeno zagrli vražića. Onda pozove cielo svoje družtvo. Pred sakupljenima preda sotona svojemu mudromu slugi najviše odlikovanje i reče: »Od svih vragova najbolji mi je sluga: vrag rakije! On pobjeđuje brzo, i za njim dolazi cieli pakao«.

Lav Nikolajević Tolstoj.

Preletimo malo hrvatsku prošlost.

Po »Domu« dra Antuna Radića.

Tamo negdje prije 2.000 godina živjeli su naši pradjedovi daleko iza karpatskih gora, a uz Hrvate Rusi, Česi, Slovaci, pa Poljaci.

Kad je prije 1.500 godina počelo ovdje kod današnjega našega Jadranskoga mora propadati rimsko carstvo, počeli su se Hrvati pomalo seliti ovamo na jug i zapad. Tu su našli ostatke ilirskoga naroda, a u susjednoj Madžarskoj i oko nje haračili su Obri ili Avari, koji su i našemu narodu sjedili za vratom, dok ih nismo utamanili.

Prije 1.300 godina imali smo već svoje vladare: vojvode i knezove, koji su kadkada bili ovisni od iztočno-rimskoga cara, koji je sjedio u Carigradu.

Ali prije 1.100 i više godina podiže se na zapadu drugi, novi rimski cesar, koji je pod svoju vladu spravio sve od Francezke do Italije: to je bio Karl ili Kral Veliki. On, a i njegov

nasljednik držao je vladu i nad Hrvatima. Ali poslije su se Hrvati oslobodili franačkoga jarma. U to vrieme, prije 1.000 i više godina, kako se nalazi u starim pismima, Hrvati imaju slobodne svoje župane i bane.

Napokon se godine 925. okruni ban Tomislav za kralja. On obrani svoju zemlju od Madžara, koji su nekako prije toga doselili, a zaštiti i jednoga srbskoga kneza od Bugara.

Prije 800 i više godina izumrla je loza domaćih kraljeva, a Hrvati su izabrali god. 1.102. madžarskoga kralja Kolomana sebi za kralja. Tako smo mi s Madžarima do god. 1918. imali zajedničkoga kralja.

Dok su vladali madžarski kraljevi iz loze Arpadove, osilili su neki naši banovi (na pr. Šubići u Dalmaciji i Bosni), i mi bismo skoro dobili svoga kralja, — da se nisu prije 500 godina pokazali novi azijski osvajači: Turci. Istina, bosanski ban Tvrtko proglasio se god. 1.376. kraljem, ali to kraljevstvo nije trajalo ni 100 godina, jer su Turci god. 1.463. Bosnu posve osvojili, a već davno prije palo je pod Turčina i srbsko carstvo.

U boju s Turcima bilo je Hrvatima težko i palo je mnogo junaka, a god. 1.526. i jedan kralj poljsko-ugarsko-hrvatski Ljudevit II. Tu su sgodu upotrebili susjedni vladari Habsburgi, pa su se Hrvatima ponudili za vladare. Hrvati su ih 1.527. sbilja izabrali. Od te godine pa sve do svršetka rata 1918. vladali su nad Hrvatskom kraljevi iz kuće Habsburg.

Ni sto petdeset godina nije prošlo od izbora Habsburga, već su se prvi Hrvati digli protiv njemačke sile, ali badava: godine 1.671. odsječena je u Bečkom Novom Mjestu glava Petru Zrinskomu i Krstu Frankopanu. A onda Niemci pritisnuše baš ljuto. Stvoriše i hrvatsku »granicu«, »krajinu«, koja ih je stotine godina branila od Turčina. A što nije stajalo pod puškom protiv Turčina, to su vodili u boj po cielom svietu, a kod kuće kod nas gospodarili po volji.

To njemačko gospodstvo dodijalo je i Madžarima, pa su se god. 1.848. digli protiv Habsburga. Ali vođa Madžara Košut htio je i Hrvate podložiti i stvoriti Veliku Madžarsku od Karpata do Jadranskoga mora. Košutu je pokvario račune hrvatski ban Jelačić, jer je zajedno s ruskom vojskom ugušio madžarsku bunu.

Godine 1.867. prozvana je Habsburška carevina Austro-Ugarska. Najveću vlast u državi dobili su Niemci i Madžari. Ostalih devet naroda nisu bili zadovoljni s tom upravom, pa su jedva čekali čas, da se rieše toga jarma.

Godine 1.918., poslije svjetskoga rata, razpade se Austro-Ugarska, a Hrvati dne 29. listopada svetčano proglasiše slobodu hrvatskoga naroda i osnovaše sa Slovencima i Srbima iz

DRŽAVA SLOVENACA, HRVATA I SRBA
od 29. X. do 1. XII. 1918.

bivše Austro-Ugarske »Državu Slovenaca, Hrvata i Srba«, koja se kasnije (1. prosinca 1.918.) sdruži s kraljevinom Srbijom i kraljevinom Crnom Gorom u novu državu, koja je prozvana »Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca«, a od 3. X. 1929. Kraljevina Jugoslavija.

Zlato se u vatri kuša, a čovjek u nevolji.

*

Drži se nova puta, a stara prijatelja.

*

Zlo godište roda ište, a nevolja prijatelja.

Najljepši darovi.

Narodna pjesma.

U gori je jela nesječena,
pod jelom je voda netočena,
točila ju Ana neprošena.
Gledala ju liepog Ive majka.
Govorila liepog Ive majka:
»Ne čin' čina, ne mami mi sina!
U mog sina puno roda ima,
puno roda, a sve su gospoda,
a ti mlada biela ruha nemaš.«
Govorila Anica djevojka:
»Bora tebi, liepog Ive majko,
imaš li ti stotinu svatova,
a ja imam stotinu marama.
Starom svatu i vjenčanom kumu,
njima imam svilene košulje.
Tebi nosim, svekrvice moja,
bistru pamet i vriedne ruke.
Ivi nosim, svekrvice moja,
Ivi nosim prebielo lice.«

Iz Kreševa u Bosni.

ČINI SE NEVJEŠT.

Šala.

Gospodar poslao prijatelju po slugi tri zeca s pismom. Putem se sluga sastane s nekim svojim znancem, pa jednoga od tri zeca izpeku i pojedu. I tako donese gospodarevu prijatelju samo dva zeca.

Prijatelj otvori pismo i čita: »Šaljem ti tri zeca.« Čudeći se kaže slugi: »Prijatelj mi piše, da šalje tri zeca.« — »Jest,« — odgovori sluga — »tri zeca.« — »Ali ti si donio dva.« — »Jest, dva.« — »Ali prijatelj piše tri.« — »Da, tri.« — »Ali čovječe, tu su samo dva.« — »Da, dva.«

— »Taj je čovjek lud,« pomisli u ljutini prijatelj, napiše prijatelju pismo i pošalje po slugi.

Kad je gospodar otvorio prijateljevo pismo, pogleda strogo slugu i reče mu: »Ti si sigurno putem pojeo jednoga zeca.« — A sluga se veselo nasmije: »Vidite, kako ste vi odmah pogodili! A onaj se gospodin mučio uzalud pol sata...«

Gospodarske upute

za sve mjesece u godini.

U SIEČNJU:

Izvozi gnoj na oranicu i livadu, u vrt, voćnjak i vinograd! **Tko dobro gnoji, glada se ne boji. Gnoj je gospodarevo zlato.** Zato pazi, kako s njim postupaš. Znaš li, da je u gnoju najvrednije ono, što s lošega gnojišta odplavi kiša po dvorištu i pred kuću na cestu. **Mastni drumovi, mršave njive i livade.**

Ne zaboravi kadkad promiešati spremljeno žito i kukuruz, da ga ne napadne kakav štetočinja.

U kući i oko kuće naći će se kojekakvih popravaka, a i najviše vremena za takve poslove.

Njeguj svoju stoku. Ako i oskudna, neka je zdrava. **Što žešća zima, to deblji nastor.**

U VELJAČI:

Dobro si učinio, ako si poorao još prije zime. **Zima je najbolji orač.**

Jesi li za sjetvu pripremio najbolje, najčistije i najzdravije sjeme? **Korov ne treba sijati, on raste i sam. Tko pljevu sije, pljevu će i žeti.** Što prije posij zob!

Oštrom branom očešljaj livadu, da ne proraste mahovina i korov. Poravnaj krtorovine! Sij samo dobre trave! **Kakva trava, onakvo i sieno .**

Zrači štalu, a stoku puštaj u obor (tor), kadgod je povoljno vrieme. Tegleću stoku prihranjuj krepčom krmom, da ojača za teži proljetni rad. **Gdje nema vola orača, tu nema ni kolača.** Pazi na čistoću štale, svinjca i kokošinca! **Čistoća stoke — pola hrane.**

U OŽUJKU:

Priredi tlo za sjetvu. **Kako se polje obdjelava, onako ti i rod dava.** Čim vrieme dopusti, sij poslije zobi jari ječam, pšenicu i raž. Za hranu stoci sij krmivo bilje: djetelinu, lucernu, grahoricu, grašak i drugo, što u tvom kraju dobro uspieva. **Rana sjetva — bogata žetva.**

Stoku puštaj što više na zrak, a štalu zrači i drži u čistoći. **Stoka ne pušta se s oka.** Dobru njegu i dobar postupak stoka plaća. **Marvinče valja niz dlaku gladiti.**

U TRAVNJU:

Dovrši sjetvu jarih žitarica. Za sjetvu kukuruza uzmi pravilno razvito zrnje iz sredine najljepših klipova. Pazi: **kukuruz**

komšije ne će. — Sadi krumpir, sij repu, konoplju, lan, mak, raznovrstno krmivo i drugo bilje. **Kad se lana posije, kuća je odjevena.**

Stoku počni hraniti zelenom svježom krmom, koju miešaj sa suhom. Prenagli prelaz sa suhe na zelenu krmu uzrokuje poremećenost probave kod stoke. **Pogledaj češće, koliko imaš hrane za stoku. Drži onoliko stoke, koliko možeš dobro izhraniti.** Ovce ne puštaj na močvarne pašnjake. Svu stoku drži što više izvan štale, na čistom zraku. Tegleću stoku i bređe životinje hrani krepčijom hranom.

U SVIBNJU:

Ako istom sada siješ kukuruz, uzimaj onu vrst, koja brže dozrijeva, jer ne znaš, kakva će biti jesen. Kukuruz za zelenu krmu sij nagusto. Kukuruzu prija okapanje. **Kukuruz od tri pera — taman za kopanje.** Proriedi i okopaj repu.

Livada se kosi, dok je u cvietu.

Hrani stoku zelenom krmom. Pazi, da se rogata stoka ne prenajede djeteline, osobito vlažne, rosne, jer se lako nadme, pa može i stradati: Neka je stoka što više u toru ili na pašnjaku.

U LIPNJU:

Kukuruz nekopac i sad se sije za krmu stoki. On je vrlo dobar i za kisanje u silosu. Sije se heljda i sierak. Okapaj krumpir, repu, kupus, duhan. Krumpir ogrni, a gdje treba, ogrni i kukuruz. **»Ivanjski keden ogrni kuruzu blatom, ona ti bu platila zlatom«.**

Dolazi žetva ječma, a skoro iza toga počinje i žetva ozime pšenice. **Kad je žito zrelo, ili ga žanji, ili će samo opasti. Bolje je žeti nekoliko dana prerano nego prekasno.**

Pokošenu djetelinu i grahoricu ne ostavljaj dugo u odkosima, da joj se lišće ne presuši i ne odpadne, jer je takva krma malo vriedna. Zato ju stavljaj u plastove na pola sušenu, a ako se malo ugrije, opet ju raztresi i ponovno stavljaj u plastove. Tako će se sušiti po malo, pa će joj lišće ostati mekano.

Kose se livade, sprema se sieno. **Težko travi, koja rose nema, kao djetetu bez majčina krila.** Gdje je za to prilika, naplavi livadu iza košnje.

Tegleću stoku hrani krepkom krmom. Krave muzare izgoni na pašu, ovce i svinje na strništa. Uz slabiju pašu obilnije prihranjuj krave muzare, jer: **krava se muze na gubicu.**

U SRPNJU:

Žito je najbolje žeti, kad zrnje nije više ni mliečno niti je pretvrdo, nego se dade noktom lako presjeći, kao da je od voska. Žito vrši ili odmah u polju, ili ga spremi u suše do vršitbe, koja se obavi, kad se za to nađe dosta vremena. Ipak je najbolje, da se taj posao što prije obavi, jer: **ako je u žitnici, još nije u izbici.**

Strn treba odmah preorati: **Čim snoplje s njive, plug na nju!**

Rane vrsti krumpira već se izkapaju. Okapaju se: kukuruz, krumpir, repa, kupus, duhan. U ljetnoj suši okapanje vriedi kao i zalievanje.

Sije se heljda i krmna repa.

Stoku drži što više na otvorenom. Za vrieme ljetne žege neka ima stoka kamo da se u hlad sklone. Uz hranu ne smije manjkati pitke vode.

Na strn i na oranje puštaj perad, da pobere razasuto zrnje i razne ličinke. **Kokoš dotle čeprka, dok zrno na nađe.**

U KOLOVOZU:

Nastavlja se vršitba (mlatnja). Najbolje je, da se žito odmah vjetrenjačom i trierom očisti i sortira. **Kad su puni hambari i čardaci, onda su i srdca puna.** Ali spremljeno žito češće prebaci i razgrni, da se ne ugrije i ne pokvari. Žitnu slamu složi u kamare ili u stogove.

Žanji proso i spremaj konoplju i lan. Kosi otavu. Poslije košnje naplavi livadu, ako je za to sgode.

Radnu stoku hrani izdašnije, a muzne krave izgoni na pašu: ovce i konje na strnike.

U RUJNU:

Dovršuj žetvu prosa, heljde i raznih mahunjača. Vadi krumpir, repu, beri duhan. Započinji berbu kukuruza i grožđa.

Pripremaj zemlju za sjetvu ozimina. **Badava i dobro sjeme, kad je rđavo oranje.**

Kosi otavu. Poslije košnje izgoni stoku na pašu, dok je liepo vrieme. Na vlažne livade ne puštaj stoke.

Kod izhrane stoke udesi postepeno prelaz sa zelene na suhu krmu. Štedi suhom krmom, da ti je ne ponestane zimi. Ako imaš izgrađen »silos«, moći ćeš spremati mnogo zelene krme stoci za zimsku hranu.

U LISTOPADU:

Svršavaj berbu kukuruza i vađenje repe i krumpira. Sij ozima žita. **Rana sjetva — bogata žetva.**

Livade oštrom branom pobranaj, da uništiš korov i mahovinu, i poravnaj krtorovine. Gnoji livade i djetelišta.

Ori za proljetnu sjetvu, i to dosta duboko. Poorana zemlja ostat će u grubim brazdama preko zime. Zimska smrzavica

ulazi u tlo i mrvi ga bolje nego plug i brana: **Težka zima — težak snop. U jesen orano — pola đubreno.**

Ne puštaj stoke na vlažnu livadu. Ne izgoni stoke na pašu, kad je rosa i magla. Pazi, da udesiš postepen prelaz na suhu hranu. Staje, peradnjake i **svinjce razkuži** i okreči, da budu životinjama zdravo boravište. **Stoku u staji redi, a na putu štedi.** Pregledaj zalihu stočne hrane za zimu. Ne drži više stoke, nego koliko možeš čestito prehraniti.

U STUDENOM:

Glavna ti je briga, da valjano spremiš prirod za zimu: žito u hambare ili na tavane ili pak u škrinje (sanduke). U vlažne prostorije ne valja spremati žito. Kadšto ga valja promiešati.

Kamare, plastove i stogove iza kiše pregledaj, da nisu možda prokisli. Listinac, bujad, šaš, lošije sieno i slamu prikupljaj za stelju.

Gospodarsko oruđe, ratila i strojeve, koje ne ćeš preko zime rabiti, spremi tako, da željezo ne rđa, a drvo ne trune. **Što većma lemeš ore, to je svjetliji. Kad izpane duga, sva se bačva razpe.**

Preoravaj zemlju za proljetnu sjetvu. **Prije zime orati, znači polje gnojiti.**

Izvozi gnoj na oranice, pa ga odmah jednako razastri. Najbolje je, da ga odmah i zaoreš.

Stoku izgoni na pašu, doklegod je vrieme povoljno i dok ne padnu mrazovi. Štedi krmu, da ti izmogne do proljeća. Pazi, da štale budu dovoljno tople i zračne. Kad pritisne jača studen, nastri pod stoku više stelje, a napajaj ustajalom mlakom vodom. **Gdje je gladno, tu je hladno.**

U PROSINCU:

Kad se sbog sniega ne može ništa raditi na polju, naći će se i u kući dosta poslova, koji se baš sada dadu posvršavati. Runi kukuruz, triebi grah, čisti žito, popravljaj oruđe.

U prosincu kolju se i svinje, da u kući bude mesa i masti.

Dobro je, kad je zima snježna, jer: **bijel Božić — zelen Uskrs. Iza zime čeka se ljeto.** I onda, kad je zemlju pokrio snieg, izvozi gnoj na livade i oranice.

Stoku za liepih i blažih dana puštaj na svježi zrak, a za to vrieme štale valjano prozrači. Uviek se brini za čistoću životinja i štale, jer **čistoća je pola zdravlja.** Steone krave i sve bređe životinje hrani krepčijom hranom. Perad, a osobito kokoši nesilice hrani sada bolje, jer pod sniegom i ledom ne može si perad sama naći hrane.

Stjepan Pirnat.

Dr. Basariček vas zaklinje . . .

. . . Sav naš narod, sva naša inteligencija, naročito učitelji, svećenici, pravnici i gospodarski stručnjaci neka polože svečanu zakletvu, da ne će dopustiti propast bilo čijega doma.

Neka se zavjere:

da će spriečiti, da dođe do prodaje takvih domova, kojima se potomci lišavaju djedovine;

da će spriečiti razsipanje, drobljenje i prezaduživanje posjeda;

da će spriečiti, da takvi posjedi dolaze na javne dražbe;

da će spriečiti svaku pljačku bezdušnika i sebičnjaka na imanju sirotinje;

da će se pobrinuti, da svatko, tko je voljan žuljevima svojih ruku zarađivati svagdanji kruh, dobije za to prilike i mogućnosti, pa da se prema tomu svaki pojedinac, osobito pak oni najmanji, spase iz ralja nerada, skitnje i bezposlice;

da će suzbijati sve ono, što nas kao narod slabi i uništava: otrov pijanstva, bluda, mekuštva i zločina;

da će sprečavati moralno propadanje pojedinaca;

da će suzbijati tamu i neznanje kao izvor naše slabosti;

da će ublaživati oštrac sporova, međusobne mržnje i razdora;

da će omogućiti usavršavanje jedne socijalne kulture, međusobno podnošenje, snošenje i milosrđe;

u kratko:

da će učiniti sve, što je potrebno, da kao narod ojačamo, postanemo u unutrašnjosti, a i prema vani, jači i sposobniji . . .

Iz »Narodne Zaštite« godine 1919. strana 182.

Sve za obraz, obraz ni za što.

*

Zlata se rđa ne hvata.

*

Čistu obrazu malo vode treba.

*

Dobar glas daleko se čuje, zao još dalje.

Stara šuma u proljeće.

Tiho, pobožno
Stupam kao u svetište hrama
Među hrastove tvoje, o drevna šumo moja!
I dah mi stane, i ja zapanjen stojim —
Zatravila me ponosna ljepota tvoja.

Kao divovi
Ponosno stoje stoljetni hrastovi
Bacajući dugu sjenu po zemlji i lišću.
A po starim kvrgavim granama
Svakovrstne ptice skaču i lijeću.

Svuda se pjev ori...
Sva šuma kipi životom i vrije.
Na grani tamo divlji golub guče.
A slavuj divnu svoju pjesmu biljiše
Zaklonjen među mlado zeleno lišće.

A po zemlji
Rastu duge vlati zelene trave,
U grmu na prisoju ljubičica miriše,
Miris te njezin vodi k mjestu gdje raste...
I ciela šuma zamamnim dahom diše.

Tamo malo dalje na čistini
Košuta plaha pase zelenu travu,
Kadikad podiže glavu,
Upire svuda velike plašljive oči,
Boji se, da ju neprijatelj odakle ne zaskoči.

A povrh šume
U bezkrajnoj pučini svemira
Orlovi klikću veseli i obiestni —
Raduju se sunčanom danu i visini,
Bezkrajnom prostoru i daljini.

Mato Mandić.

Što su mikrobi ili sitnoživi?

Rad mikroba.

Mikrobi su vrlo sitni. Ali njihovo značenje u prirodi je vrlo veliko. Mikrobi često promiene sastav onih tvari, u kojima žive. To ćemo pokazati na primjerima.

Ako ostavimo komad mesa na toplu mjestu, ono će brzo potamniti. Počet će zaudarati, a za neko vrieme ne će od toga komada mesa ostati ništa: meso je, naime, izagnjilo.

Ako pogledamo taj komadić truloga mesa pod mikroskopom, naći ćemo na njemu nebrojeno mikroba. Njih nije bilo u svježem mesu. Oni su pali na meso i u mesu se razmnožili. Oni su krivi, što je meso strunulo.

Svaki od nas zna, da se meso ne će pokvariti, ako leži na ledu. To je sbog toga, što se mikrobi na studeni ne mogu razmnožavati.

Na isti način, kako gnjije meso, tako se pojavljuje i pliesan na siru i na kruhu. I pliesan se sastoji od mikroba. U zraku ima uviek mikroba, i oni se množe svuda, gdje nađu za sebe podesnu hranu.

Mlieko se ukiseli od mikroba.

Mlieko se ukiseli zato, što u njega padnu iz zraka neki naročiti mikrobi. U mlieku ima šećera. Mikrobi pretvaraju šećer u mliečnu kiselinu; od te kiseline mlieko dobiva kiseli okus. Ta kiselina sgrušava mlieko.

Uzmimo bocu s mliekom, začepimo ju i ugrijmo do 120° C (120 stupnjeva Celzijevih). Tada će svi mikrobi, koji su bili u mlieku, uginuti, a novi mikrobi ne mogu pasti u mlieko, jer je boca začepljena. Ovakvo mlieko može stajati mnogo godina, a ne će se ukiseliti.

Mikrobi dogotavljaju kruh.

Domaćice prave kruh, a i ne znaju, da im kod toga posla pomažu mikrobi. Kad se tiesto umiesi i stavi na toplo mjesto, mikrobi se silno razmnože i počnu raztvarati tiesto. Pri tom se stvaraju plinovi, koji tiesto nadunu i učine ga rahlim. Od toga ima kruh u sebi šupljine.

Kruh se pravi s kvascem, a kvasac se sastoji od samih mikroba, koje zovemo gljivicama. To se vrlo liepo vidi pod mikroskopom (sitnozorom).

Mikrobi pretvaraju mošt u vino.

Kvasne gljivice ne pomažu nam samo pripravljati kruh, nego imadu i sposobnost, da pretvaraju šećer u alkohol (žestu.

špirit). Sok od grožđa (mošt) ima u sebi šećera. Svima nam je poznato, da za nekoliko dana počinje mošt vreti. Mošt se kod toga pjeni, gubi sladkoću, ali se zato u njemu stvara alkohol. S vremenom se na dnu skupe kvasne gljivice.

Francezki učenjak Paster (piše se: Pasteur) odkrio je, da mošt kipi zato, što u njega đolaze gljivice, koje se nalaze u zraku i na grožđu. Te kvasne gljivice pretvaraju šećer u alkohol i u jedan plin, koji se zove ugljična kiselina. Taj plin izlazi iz mošta u obliku malih mjehurića, koje na moštu vidimo kao pjenu, a alkohol ostaje u vinu i daje mu jakost. To je i razlog, da mošt kipi.

Ako sladki mošt stavimo u loncu na peć i pustimo, da mošt uzavri, kvasne će gljivice uginuti od vrućine i ovakav će mošt ostati uviek sladak. Šećer se ne će pretvoriti u alkohol, jer su kvasne gljivice uginule. Ali ako tomu moštu, kad se ohladi, dodamo samo malo kvasnih gljivica (koma, drožđa), on će opet početi da kipi: šećer će se pretvoriti u alkohol, od sladkoga mošta nastat će vino.

Čuvaj se mikroba!

Čovjek se treba čuvati svega onoga, što drugi izlučuje iz svoga tiela, bio on vidljivo bolestan ili ne bio. Treba se dakle čuvati:

1. krmelja, jer može sadržavati trahom (očnu bolest);
2. izpljuvka, jer sadrži klice bolesti, od kojih ljudi kašlju: sušice, španjolke, angine, difterije;
3. izmeti, jer sadrži klice: proljeva, tifusa, griže, kolere, zametke glista i trakavica;
4. mokraće, jer sadrži klice bolesti na bubrezima, vodenoga mjehura i mokraćne cievi, sušice, tifusa;
5. gnoja, jer sadrži u sebi klice, koje izazivaju gnojenje, klice prišteva, čirova, rana;
6. krvi, jer sadrži bolesti, od kojih klice kolaju po krvi: sifilis, malarija, crni prišt (bedrenica).

Iz »Narodne čitanke o zdravlju«.

»TIPOGRAFIJA« D. D. ZAGREB

BAŠ SVAKA HRVATSKA KUĆA MORALA BI IMATI OVE KNJIGE:

1	Hercegova Abecedarka	5.—
	(zajedno s olovkom i 2 pisanke)	8.—
2	Hercegova Računica i Čitanka za samouke	5.—
	(zajedno s olovkom i 2 pisanke)	8.—
3	Plodovi najslađi (pisma, pjesme, priče i članci samouka)	5.—
	(na finijem papiru)	10.—
4	Mladost-Radost (seljački pisci)	10.—

ORGANIZACIJE, DRUŽTVA, OGRANCI SELJAČKE SLOGE:

1—4	(gornje knjige)	
5	**Dom** Antuna Radića 1900	20.—
6	**Dom** Antuna Radića 1901	20.—
7	**Dom** Antuna Radića 1902	20.—
8	**Dom** Antuna Radića 1903	20.—
9	**Dom** Antuna Radića 1904	20.—
10	Seljački nauk (program HSS)	12.—
11	Božicnica Antuna Radića	10.—
12	Seljačka politika	12.—
13	Protiv riečke rezolucije	14.—
14	Hrvati i carevina	15.—
15	Narod i sabor	12.—
16	Rat za ratom	10.—

Svih ovih 12 Radićevih knjiga zajedno može se dobiti za Din 175.—

Za knjižnice — javne i privatne — izlaze **Sabrana** (sva) **djela dra Antuna Radića** sa 18 knjiga u finoj opremi, te stoje zajedno Din 600.—, a za inozemstvo Din 700.— ili 15 dolara. Tu su osim gornjih 12 knjiga još ova djela:

17	Narod i narodoznanstvo	44.—
18	O hrvatskom književnom životu	40.—
19	O hrvatskom književnom jeziku	24.—
20	Kulturni vidici	40.—
21	O ruskoj književnosti	50.—
22	Dodatak (index)	40.—
	Od **Stjepana Radića** treba svakako pročitati ove knjige:	
23—25	Uzničke uspomene (I., II., III.) . . . . . . Din 20.—, 16.—	20.—
26	Moderna kolonizacija i Slaveni	36.—
27	Savremena Evropa	40.—
	Što je i što hoće Seljačka Sloga	3.—

Predplata na list »Seljačka sloga« iznosi godišnje samo . . . . . 30.—